Aleksandras Grigaitis

PROBLEMOS

DR. ALEKSANDRAS GRIGAITIS,
LIETUVOS UNIVERSITETO PROFESORIUS.

SENOJO ĮSTATYMO PROBLEMOS NAUJŲ IŠKASENŲ ŠVIESOJE

ANTRA DALIS

(Nuo izraelitų išėjimo iš Aigipto iki karalių laikotarpio)

KAUNAS
Šviesos spaustuvė, Jakšto gatvė Nr. 2
1925.

Nr. 3373

IMPRIMATUR.

Caunae, die 23 Septembris 1924 an.

† Franciscus Epps Samogitiensis.

L. S.

Izraelitų išėjimas iš Aigipto.

Pradž. kn. 46—50 ir Išėjimo kn. 1—12 aprašo izraelitų persikėlimą iš Kanaano Aigiptan ir jų tenai gyvenimą su tais įvykiais, kuriais Dievo Apvaizda vedė išrinktąją tautą paskyrimo keliu, būtent:

Izraelitų tautos patriarkas Jokūbas vyksta Aigiptan su savo sūnumis ir jų šeimynomis, Juozapo kviečiamas. Tenai faraonas palankiai juos priima ir duoda jiems Gesseno šalį. Čia Izraelio ainiai auga skaičiumi ir labai įsigalėję pripildo žemę (Iš. 1, 7).

Vėliau naujas Aigipto valdovas, kuris nežinojo apie Juozapą (Iš. 1, 8), buvo priešingas izraelitams; mat, jis bijojo, kad, kilus karui, izraelitai neprisidėtų prie neprietelių (Iš. 1, 10), todel paskyrė baudžiavos viršininkus, kad šie slėgtų izraelitus sunkiais darbais (Iš. 1, 11). Ir tie viršininkai vargino juos sunkiais darbais prie molio, prie plytų ir visokia baudžiava (Iš. 1, 14). Izraelitai pastatė faraonui sandėlių miestus Pitomą ir Ramesę (Iš. 1. 11). Nepaisant visa to, Izraelio ainiai dauginosi ir plėtėsi (Iš. 1, 12). Tuomet faraonas davė įsakymą žudyti vyriškos lyties izraelitų kūdikius. Faraono duktė išgelbėjo vieną izraelitų vaiką, ištraukdama iš vandens, praminė jį Moze ir išauklėjo faraono rūmuose (Iš. 2, 5 tol.).

Pagaliau Dievas pasigailėjo izraelitų; siuntė pas faraoną Mozę, kuris dešimčia bausmių privertė faraoną išleisti izraelitus iš Aigipto.

Nors šv. Raštas tiksliai skelbia išėjimo iš Aigipto įvykius ir tuo pačiu įrodo izraelitų Aigipte buvimo istorinę vertę, tačiau mūsų dienų kai kurie kritikai stengiasi surasti čionai neaiškumų, o kai kurios jų grupės, pav., Reusso ir Wellhauseno šalininkai žengia tolyn: jie neigia daugelį faktų, išdėstytų Pentateucho knygose.

Pasistengsime tad išgvildenti šią problemą naujųjų iškasenų šviesoje.

Izraelitų išėjimas iš Aigipto sudaro, tarsi, kertinį akmenį jų tolimesnei istorijai. Vėlesnės šv. Rašto knygos remiasi išėjmu iš Aigipto, o 3 Kar. 6, 1 autorius pasirinko išėjimą, kaipo naujos eros pradžią, būtent, juo pažymi svarbų istorijos įvykį Jeruzalės Bažnyčios statymo pradžią: „Keturi šimtai aštuoniasdešimtais metais po Izraelio sūnų išėjimo iš Aigipto, ketvirtais Saliamono karaliavimo Izraelių metais Zijo mėnesį, yra tai antras mėnuo, imta statyti Viešpačiui namai“ (3 Kar. 6, 1).

Svarbus yra išėjimo iš Aigipto klausimas, nes su juo rišasi pirmesnis faktas, būtent — izraelitų buvimas Aigipte, kai kurių mokslininkų neigiamas.

Bandymai nustatyti išėjimo laiką buvo daromi nuo senovės. Šiame klausime senovėje pasižymi dvi nuomoni:

Viena remiasi Manetonu[1]; ji izraelitų išėjimą laiko per vien su raupuotųjų bei netyrųjų išvarymu iš Aigipto, įvykusiu prie vieno iš Amenofių faraono.

Kita nuomonė yra žydų istoriko Juozapo Flavijaus[2]. Jis nukelia žydų istoriją kuo toliau į praeitį ir jungia izraelitų išėjimą su faraonų-ganytojų išvarymu iš Aigipto. Juozapas Flavijus vadina išėjimo faraoną Tetmoziu.

Panašiai nurodo ganytojų-faraonų laikotarpį išėjimui Ptolomiejus Mendezijus, rašęs Romos Augusto ir Tiberijaus viešpatavimo metu; jo manymu išėjimo faraonas buvęs Amozis[3]. Šį vardą yra pakartoję kai kurie Bažnyčios tėvai, pav.: šv. Justinas kentėtojas, Aleksandrijos Klemensas[5].

Vardo skirtumą Tetmozis-Amozis tarp Juozapo Flavijaus ir Ptolomiejaus bando išaiškinti Jurgis Syncellus, išėjimo faraoną pažymėdamas: Amozis, kuris vadinęsis taip pat Tetmozis[6]. Kokiu pagrindu Ptolomiejus sumaišė faraonų-ganytojų išvarymą su izraelitų išėjimu, nematyt iš mūs pasiekusių jo raštų nuotrupų; greičiausia tai buvo noras nukelti išėjimą į bendrųjų sumišimų laikotarpį. Tačiau šitai nuomonei priešinasi bent pusantro šimto metų skirtumas tarp abiejų įvykių. Be to, istorija rodo, kad sukilus Aigipte tautininkams kunigaikščiams ir padedant Etijopijai, pasibaigė naminis karas semitų—ganytojų išvarymu, o šv. Raštas piešia izraelitų išėjimą ne kaipo išvarymą, bet kaipo privertimą išleisti juos iš Aigipto; žodžiu sakant, minėtoji nuomonė nesutinka su Išėjimo knygų prasme.

Tolimesnis laikas iki 19 šimtmečio nepastūmėjo klausimo pirmyn. Mokslininkai tenkinosi esamomis nuomonėmis ir jų kurios nors pasirinkimu ar palieka klausimą atvirą, pav., Kornelijus a Lapide[7] (+ 1637) surinko žymesnes nuomones ligi jo apie išėjimo faraoną.

---

[1]) Josephi Flavii, Contra Apionem, 1, 26-27.

[2]) Contra Apionem, 1, 14.

[3]) Eusebius Caesar., Praeparatio evangelica, 10, 10-11.

[4]) Paraenesis ad Graecos, 10.

[5]) Stromata I. 21.

[6]) E. κλογὴ χρονογραφίας, 68. 123.

[7]) Aiškindamas Iš. 1,8: „Surrexit in terra rex novus", klausia: „Quis hic" ir atsako; „Caietanus putat fuisse origine non Aegyptium sed Assyrium. Probat ex eo: quod ait Is 52,4: In Aegyptum descendit populus meus et Assur calumniatus est eum. Verum alius illius loci est sensus, ut ibi dixi. Secundo, alii cum Eusebio putant fuisse Mephrem, quem Eusebius quartum regem facit ex dynastia 18, quae est Politanorum, additque: in anno primo eius regni mortuum esse Joseph et coepisse afflictionem Hebraeorum. Verum hoc repugnat Scripturae hic, quae asserit hanc afflictionem coepisse post mortem Joseph et omnium fratrum ac nepotum eius. Iam diu post mortem Ioseph coepit haec Hebraeorum afflictio. Tertio alii putant fuisse Ramessem, ex eo quod ab eo, ut videtur, vocata sit urbs Ramesse. Verum Eusebius, Cyrillius et alii tradunt Ramessem diu post Mosen regnasse. Quar-

A. Kalmetas[1]) (+1757) pastebi, kad nieko nėra tikra kai del faraono vardo.

Kai 19-o šimtmečio pradžioje buvo perskaityti Aigipto hieroglifai [2]), nauji šaltiniai atsidarė tyrinėtojams; atrasta faraonų sąrašas ir nustatyta jų vardai iš 18 ir 19 dinastijų, bet tuomet dar nebuvo iškilę keblumų liečiančių atskirų faraonų chronologiją, tad kritikai, remdamiesi Iš. 1, 11: „Jie pastatė faraonui sandėlių miestus Pitomą ir Ramesę“ spėjo, kad Ramses II, ar jo įpėdinis Merenpta, buvęs išėjimo faraonas. Šita paskutinė nuomonė buvo ginama ypatingai, kai pavyko šveicariečiui aigiptologui Naville atrasti Pitomo vietą. Tačiau istorikas Maspero, o dar tiksliau Wiedemann [3]) išaiškino, kad Aigiptas prie faraono Merenpta buvo galingas ir pilnai valdė savo provincijas Azijoje, todel prieš faraono norą nebūtų galėjusi įvykti kelionė prie Sinajaus ir Kanaano užėmimas.

Naujos šviesos suteikė problemos istorijai atrastieji karo žygių užrašai iš 18 ir 19 dinastijų, kuriuose paminėti Izraelio ir atskirų jo giminių vardai. Šita aplinkybė davė progos, pavyzdžiui, Urquhartui, įvertinant Apašt. Darbų 13, 19-20, nustatyt Tutmozį II išėjimo faraonu; kitiems gi, pavyzdžiui, Neteleriui ir Hommeliui — faraoną Merenptą.

Bandymai tiksliai išspręsti išėjimo faraoną įvyko, kai Eisenlohro [4]), Mahlerio, Lehmanno rūpesniu buvo nustatytas atskirų faraonų iš 18 ir 19 dinastijų viešpatavimo laikas; tuomet Hommelis [5]) permainė savo nuomonę ir remdamasis šv. Raštu ir Aigipto ir Babilonijos istorija, pažymėjo Amenofį II iš 18 dinastijos išėjimo faraonu.

Pagalaiu naujai nušvietė Kanaano santykius 19 šimtmetyje 1888 m. atrastieji Amarnos laiškai, vadinasi, korespondencija faraonų Amenofio III ir Amenofio IV su vakarinės Azijos kunigaikščiais. Tuose laiškuose dažnai yra minimi Chabiri, kurie daugelio laikomi hebrajais. Vogelis [6]) laiko išėjimo faraonu Amenofį III, o Kanaano užkariavimą prie Amenofio IV. Kiti, pav., Trampė[7]) ir Lehmannas, manydami, kad Chabiri buvę izraelitų pranokėjai, iš kurių kilę izraelitai, linksta prie Merenpta, kaipo išėjimo faraono.

---

to, Gerandus Mercator regem hunc vocat Armesesmianum, quem ait regnasse annos 66 et coepisse regnare quinque annis ante ortum Mosis. Quinto, Abul. Perer. Torniellus aliique probabilius putant fuisse Amenophim, qui in 18 dynastia Politanorum fuit septimus, quem quidam Memononem putant loquentem“ (Commentaria in Exodum 1, 8).

[1]) „Historicorum nonnulli id sumpsere sibi, ut nomen huic Pharaoni darent, alii cum Eusaeo Chenchrin, alii cum Usserio Amenophim; sed nihil certi“. Žr. Miketta, Minet veik., 6 p.

[2]) Hieroglifus perskaitė Champollion, gyvenęs 1790-1832.

[3]) Aegyptische Geschichte, 2 Teil, 495 p.

[4]) Žr. Miketta, Minėt. veik., 8 p.

[5]) Neue kirchliche Zeitschrift, IX, 993 tol.

[6]) Žr. Miketta Ten pat, 8 p.

[7]) Ten-pat. 8 p.

Taigi yra šitokia problemos istorija; iš jo išsivysto dvi nuomoni: sulig pirma išėjimas įvykęs 19-ai dinastijai viešpataujant; antra, naujomis iškasenomis paremta, tuos įvykius nukelia į 18 dinastijos viešpatavimo laiką.

Tačiau prieš gvildenant tas dvi teorijas, tenka pastebėti, kad šios istorijos pradžioje iš aukšto daroma kritikų priekaištas, būtent, kad Pentateucho autorius neįvardina nei persekiotojo, nei išėjimo laiko faraono; tai esą neįtikėtina.

Bet tasai neaiškumas, jeigu ir pasirodo, tai tik pirmu pažvelgimu; pagvildenus Aigipto istoriją, šitas priekaištas išnyksta savaime. Autoriaus vartojamas bendras pavadinimas „f a r a o n a s“ pilnai atatinka tų laikų papročiams; tai patikrina senovės papyruso dokumentai, kuriuose Aigipto karaliai vadinami tuo pačiu faraono vardu. Istorikas L o r e t'a s[1]) 1889 m. štai ką rašė šitame dalyke: „Ypatingai Ramseso viešpatavimo metu, kada izraelitų tauta buvo Aigipto nelaisvėje, tais žodžiais p e r a a (faraonas) vadindavo Deltos ir Tebaidos karalius... Mes šiandien, vadindami faraonu Ramsesą, vartojame vardą, kuriuo jį vadindavo jo bendralaikiai“. Tad nei šventasis Raštas, nei istoriniai šaltiniai mums nepasako faraono vardo išėjimo laiko. Šv. Raštas vadina jį bendru vardu: „Tuo t a r p u k i l o A i g i p t e n a u j a s k a r a l i u s, k u r i s n e ž i n o j o a p i e J u o z a p ą“ (Iš. 1, 8). „I r j i e p a s t a t ė f a r a o n u i s a n d ė l i ų m i e s t u s P i t o m ą ir R a m e s ę“ (Iš. 1, 11). Todel remiantis iškastais ir šiaip atrastais dokumentais galima išvesti bent išėjimo laikas ir apytikriai faraono vardas.

Prieš gvildenant mokslininkų nuomonės, tiksliam problemos išsprendimui pravartu prisiminti bent bendrais bruožais Aigipto dinastijų istorija. [2])

Naujesnieji kritikai, sekdami Manetonu[3]), sako, kad Aigipte nuo pradžios ligi Aleksandro Makedoniečio viešpatavusios 31 dinastijos. Tąsias dinastijas jie šiaip skirsto: pirmutinės dešimts sudariusios s e n ą j ą valstybę (maž daug 3200-2200 metų prieš Kristų), septynios sekamosios—nuo 11-17 v i d u r i n ę (apie 2200-1600 metų prieš Kristų), keturiolika paskutinių nuo 18-31 n a u j ą laikotarpį (apie 1600-332 metų prieš Kristų). Yra tačiau ir kitokių paskirstymų.

Minėtosios dinastijos nėjo viena paskui kitos, bet kai kurios, manoma, viešpatavusios vienu laiku įvairiose Aigipto vietose; del šios ir kitų priežasčių senosios ir vidurinės Aigipto istorijos chronologija yra abejotino tikrumo, tačiau ir naujosios istorijos

---

[1]) L'Égypte au temps des Pharaons“, 17 p.

[2]) Žr. Fonck, Hageno Lexicon biblicum I, 136-139.

[3]) Manetonas Aigipte Heliopolio miesto kunigas, gyvenęs III šimtmetyje prieš Kristų, parašė Aigipto dinastijų istoriją ligi Aleksandro Didžiojo, remdamasis rastais šventyklose archyvais. Šis veikalas žuvo, bet kai kurios jo vi tos išliko Juozapo Flavijaus knygoje: „Contra Apionem“ ir Cezarejos Euzebijaus „Chroninicon“. Žr. Zschokke, Historia Antiqui Testamenti, 5 p.)

chronologija ligi Psammetichui I (663 m. prieš Kristų) taip pat sukelia nemaža abejonių.

Pirmutinė dinastija, manoma, esanti kilusi iš This, netoli Abydoso aukštesniajame arba pietiniame Aigipte; josios pirmutinis karalius vardu Menes, pasak istoriko E. Meyerio, viešpatavęs ne vėliau 3200 metų prieš Kristų. Jo ir kitų pirmųjų karalių karstai taip pat paminklas, vardu Mene pažymėtas, atrasta paskutiniais laikais Abydoso griuvėsiuose. Kitų dinastijų tarpe iš to laikotarpio pasižymėjo ketvirtoji. Iš jos kilusieji karaliai Snofru Medume, Cheopsas, Chefrenas, Mencheresas prie Gizeh yra pastatę puikiausių paminklų, piramidų pavidalu (apie 2800 metų prieš Kristų).

Vidurinio istorijos laikotarpio, ypač dvyliktai dinastijai viešpataujant (apie 2100 metų prieš Kristų), Aigiptas buvo pagarsėjęs savo politiniais ir visuomeniniais darbais. Manoma, kad tuo pačiu laiku ir Abraomas su Sara buvęs nuvykęs į Aigiptą (Pradž. 12, 10 sek.). Apie kitas vidurinės Aigipto istorijos dinastijas, kurioms viešpataujant izraelitai gyveno Aigipte, maža mums pasakoja istorija. Tiek tėra žinoma, kad tų karalių dalis, kurie vadinosi Hiksos arba karaliai ganytojai, būtent arabų bastuolių vadai, kurie priklausė prie penkioliktos ir šešioliktos dinastijų, yra atėję į Aigiptą iš Azijos; jie čia viešpatavo du ar tris šimtmečius, jeigu ne visame Aigipte, tai bent šiaurinėje jo dalyje, kame buvo Taniso miestas. Manoma, kad Hiksosų dinastijos buvusios izraelitams gimingos ir tuomi aiškinama jų palankumas izraelitams.

Teisėtieji gi Aigipto faraonai, ypatingai iš septynioliktos dinastijos, kilę iš pietinio Aigipto Tebų miesto, kame buvo sostinė nuo dvyliktos dinastijos laikų, laimingomis kovomis išvarė iš tėvynės Azijos atėjūnus. Sekamosios aštuonioliktos dinastijos karaliai daugiausia Tutmozio ir Amenofio vardais, yra viešpatavę nuo šešiolikto šimtmečio pusės ligi keturiolikto prieš Kristų. Jie pagarsėjo šalies vidaus reformomis ir sėkmingais karais. Aštuonioliktos dinastijos faraonų vardai sulig Steindorffu yra šie:

Thutmosis	I	1545—1461
Makere		
Thutmosis	II	
Thutmosis	III	
Amenofis	II	1461—1436
Thutmosis	IV	1436—1427
Amenofis	III	1427—1392
Amenofis	IV	1392—1374

Apie du paskutiniu tos dinastijos faraonu, būtent Amenofį III ir Amenofį IV nemaža yra žinoma šiandien iš Amarnos laiškų, atrastų 1888 metais. Tuose laiškuose daug kalbama apie Kanaano politinį stovį ir apie užpuolimą ant Kanaano žemės Chabiri tautos.

Devynioliktos dinastijos faraonams viešpataujant, Aigiptas laimingai atmušė Lybijos ir Azijos užpuolikus, gyventojai gi susilaukė ramumo ir gero valstybės sutvarkymo. Tačiau neilgai tęsėsi toji laimė, nes nuo dvidešimt pirmos dinastijos pradėjo išlengvo irti Aigipto garbė.

Prie devynioliktos dinastijos priklausė šie faraonai: [1])

Ramses I	1350 m.
Seti I	
Ramses II	1324—1258
Meneftah	1258
Seti II	

A. Pirmoji vadinasi senesnioji, teorija skiria izraelitų išėjimą iš Aigipto 19-os dinastijos laikotarpiui. Ta teorija remiasi šiais įrodymais: [2])

a) Jos šalininkai pastatė chronologijos punktu, nuo kurio viską skaito, Juozapo patriarko atėjimą Aigiptan. Tai įvykę šešioliktai faraonų-ganytojų Hiksos dinastijai viešpataujant, būtent apie 1650 m. prieš Kristų; kadangi izraelita' išbuvę Aigipte 430 metų [3]), todel jų išėjimas turėjęs įvykti apie 1220 metų prieš Kristų, tai yra mirus Ramsesui II prie Meneftah faraono.

Tačiau reikia kreipti dėmesio į tai, kad nėra tiksliai žinoma prie kokio faraono yra atėjęs Aigiptan Juozapas; taip pat izraelitų gyvenimo laikas Aigipte ne visiškai yra išaiškintas.

b) Ramsesui II tinka prispaudėjo faraono paveikslas, kaip jį piešia Išėjimo knyga; iš istorijos jis žinomas, kaipo narsus kariautojas, kaipo puikių paminklų statytojas, ilgai viešpatavęs; jo vardas yra randamas visuose šiaurinio Aigipto griuvėsiuose.

Bet antra vertus, žinotina ir tai, kad Ramses II nebuvo vienatinis paminklų statytojas, nes milžiniškieji sandėliai Gesseno žemėje, pasak istoriko Maspero, buvo pastatyti 18-ai faraonų dinastijai viešpataujant.

c) Šita teorija remia savo išvadžiojimus ypatingai Ramseso miesto vardu, izraelitų pastatyto priespaudos metu (Iš. 1, 11). Išeina, kad tasai miestas yra pavadintas nuo to paties vardo faraono; o kadangi faraono vardu Ramses nėra buvę Aigipto istorijoje ligi 19-ai dinastijai, todel ir izraelitų išėjimas turėjęs įvykti 19-ai dinastijai viešpataujant.

Tačiau šito įrodymo vertę mažina to paties Ramseso vardo paminėjimas Pradžios knygoje 47, 11, kame kalbama apie faraono paskyrimą Jokūbo giminei Ramseso žemės, vadinasi faraonų ganytojų laikotarpyje. Aišku tad, kad Ramseso miesto vardas, šiame klausime negali būti galutinai nulemiančiu įrodymu, nes išeina, kad galima jis priskirti ir prie 19-os, ir prie 18-os dinastijos.

---

[1]) Plačiau žr. Mallon S. I., Les Hebreux en Egypte, 1921, 50 p. sek.
[2]) Žr. Mallon, im Dictionnarie Apologêtique, D'Alės, I, 1315.
[3]) Iš 12, 40 sulig Masoretų ir Vulgatos tekstu.

Šitos nuomonės, skirančios išėjimo įvykius 19-ai dinastijai laikosi pavyzdžiui Chabas [1]) Brugsch [2]), Ebers [3]), Vigouroux, [4]) Pelt [5]), Flinders Petrie [6]), Sayce [7]) Spiegelberg [8]) ir kiti.

B. Antroji teorija išveda, kad izraelitų išėjimas iš Aigipto įvykęs 18-ai faraonų dinastijai viešpataujant. Štai jos įrodymai: [9])

a) Šv. Rašto chronologija.

Šitos nuomonės šalininkai, izraelitų priespaudai Aigipte nustatyti, visas chronologijos žinias remia metais, kuriais pradėta statyti Jeruzalės Bažnyčia, būtent, ketvirtais Saliamono karaliaus viešpatavimo metais, vadinasi 958 ar 957 m. prieš Kristų; [10]) o kadangi izraelitai išėjo iš Aigipto 480 metų prieš Saliamono bažnyčios statymą (3 Kar. 6, 1; Septuagintaa turi 440), todel išėjimas įvykęs 957 + 480 = 1437 metų prieš Kristų. Pažymėtieji 1437 metai turėję pareiti faraonui Amenofiui II iš 18-os dinastijos sulig Steindorffo chronologijos duomenimis. Mozė atėjo pas faraoną, turėdamas 80 metų (Iš. 7, 7). Jam užgimus izraelitai buvo žiauriausiu būdu persekiojami, nes vyriškos lyties kūdikiai buvo skandinami Nyle. Prileidę, kad priespauda prasidėjus apie 20 metų prieš Mozės, užgimimą, sužinosime, kad izraelitai buvo persekiojami 80 + 20 = 100 metų. Priespauda tad prasidėjo maž daug apie 1537 m. prieš Kristų, vadinasi pirmoje šešioliktojo amžiaus pusėje arba 18-os dinastijos viešpatavimo pradžioje; priespauda pasiekė žiaurumo ilgai — apie 40 metų — viešpataujant Tutmosiui III-am. Išėjimas todel turėjęs įvykti prie Amenofio II-o. Izraelitai gi išėję iš Aigipto, įėjo į Kanaano žemę tik po 40 metų bastymosi tyruose; įėjimas tad į Kanaaną įvykęs Amenofio III viešpatavimo laiku, bet kadangi šie chronologiniai duomens ne visur yra tikslūs, todel Kanaano užėmimas galėjęs įvykti prie Amenofio IV-o. Šita teorija, išvesta iš šv. Rašto chronologijos, neprieštarauja kitiems dokumentams, bet patvirtinama kitais sekamais duomenimis.

b) Faraonas prispaudėjas.

„Tuo tarpu kilo Aigipte naujas karalius, kuris nežinojo apie Juozapą“(Iš.1,8). Šitie žodžiai pirštu

---

[1]) Recherches pour servir à l'histoire de l'Egypte sous la XIX dynastie 1878, 139 p. sek.
[2]) Geschichte Aegyptens, 1872, 581-584 p.
[3]) Durch Gosen zum Sinai, 1872, 139 p.
[4]) La Bible et les decouvertes modernes, II, 288 p. sek.
[5]) Histoire de l'Ancien Testament, I, 1922, 210-211 p.
[6]) Egypt and Israel, Contemporary Review, 1896, 617-627 p.
[7]) The Egypt of the Hebrews, 1902, 91-100 p.
[8]) Der Aufenthalt Israels in Aegypten, 1904, 13 p.
[9]) Žr. Mallon, Minėt. veikal., 1310-1315.
[10]) Žr. Ios. Flavius, Antiquitates VIII, III, 1; Contra Apionem 1, 17.

prikišamai įrodo politinių permainų įvykimą Aigipte, būtent: išvijimą iš Aigipto izraelitų užtarytojų — faraonų ganytojų H i k s o s; tasai atsitikimas, žinoma, negalėjo ūmu laiku įvykti, bet tik ilgos kraugeringos kovos keliu, kai tautininkai, Tebų kunigaikščiai, kilę iš aukštesniojo Aigipto, paėmė paskutinę Avariso tvirtovę ir išvijo svetimus valdovus. Apėmę po savo valdžia visą Aigiptą, jie stengėsi visais būdais suimti valdžią į savo rankas, visas gi kliūtis pašalinti. Prie to tikslo eidami, naujieji faraonai negalėjo, žinoma, neatkreipti dėmesio į gausingus Gesseno gyventojus, jiems pavojingus: „Š t a i I z r a e l i o s ū n ų t a u t a g a u s i n g a i r g a l i n g e s n ė u ž m u s. E i k i m e, p r i s l ė g k i m e j ą i š m i n t i n g a i, k a d k a r t a i s d a r l a b i a u j i e n e p a s i d a u g i n t ų, i r j e i p a k i l t ų p r i e š m u s k a r a s, k a d n e p r i s i d ė t ų p r i e m ū s ų p r i e š ų i r k a d m u s a p g a l ė j ę n e i š e i t ų i š š a l i e s" (I š. 1, 9-10). Tie žodžiai kaip tik tinka 18-ai dinastijai, kuriai dar nesustiprėjus gresė pavojus. Šitie šv. Rašto žodžiai ne tiek tinka 19-ai dinastijai todėliai, kad naujoji faraonų dinastija buvo jau įsigalėjusi ir pajėgė sėkmingai kovoti su užpuolikais.

Chronologija, žinoma iš kitų šaltinių, pritaria tai nuomonėi, nes 430 metų izraelitų buvimo Aigipte sudėti su išėjimo metais: 430+1437= sudaro 1867 m. Kadangi toliau laikotarpis tarp Abraomo ir Juozapo siekė apie 200 metų, todel Abraomo gyvenimo laikas išeitų maž daug apie 2050 metų prieš Kristų, o tai patvirtina taip pat asyriologijos dokumentai, kalbėdami apie H a m u r a b į Abraomo bendralaikį.

Izraelitų priespaudą šv. Raštas piešia taip: „J i s (faraonas) p a s k y r ė j i e m s b a u d ž i a v o s v i r š i n i n k u s, k a d j u o s p r i s l ė g t ų s u n k i a i s d a r b a i s. I r j i e p a s t a t ė f a r a o n u i s a n d ė l i ų m i e s t u s P i t o m ą i r R a m ė s ę" (Iš. 1, 11). Izraelitų tad slėgimas pasireiškė prievarta dirbti plytas viešoms įstaigoms sandėlių pavidalu (Iš. 5, 7). Patvirtina tai aigiptologija.

„P i t o n u", aigiptiškai „p i - t u m" reiškia dievaičio T u m buveinę. Šveicarietis archeologas N a v i l l e 1883 m. įrodė iškasenomis, kad tas miestas yra buvęs toje vietoje, kame šiandien yra t e l l - e l - M a s k h u t a, būtent T u m i l a t o klonyje, į vakarus nuo Izmailijos. N a v i l l e rado tenai senovės dievaičio T u m šventyklą; nuo to dievaičio gavo vardą ir visas miestas. Pažymėtina, kad toji šventykla buvo, tarsi, viduryje tvirtovės (apie 4 hektarus dydžio), apsuptos mūro sienos. Cia atkasė Naville javams sandėlius, kurių griuvėsiai yra išlikę iki šiai dienai [1]).

Apie „R a m s e s" miestą ligi šiol nėra ištirta nieko tikra. Vieni mokslinininkai, pav. H u m m e l a u e r, [2]) sako, tai buvęs T a n i s (Zoan) šiaurinio Aigipto sostinė, kiti gi teisingai paste-

---

[1]) Žr. plačiau M a l l o n, Les Hebreux en Egypte, 125-131; 106 sek.

[2]) Commentarius in Exodum et Leviticum, 33 p.

ši, kad T a n i s buvęs toli nuo Gesseno, ir nurodo Ramseso vietą tenai, kame šiandien riogso t e l l R o t a b o griuvėsiai būtent T u m i l a t o klonies viduryje. 1906 metais F l i n d e r s, P e t r i e, darydamas tenai iškasenas, užtiko šventyklų ir sienų iš plytų liekanų, bet Ramseso vardo tie griuvėsiai nepatvirtino. Tačiau, pasak garsaus rytų istoriko M a s p e r o [1]), tai yra tikra, kad 18-os dinastijos faraonai daug statė žemesniajame Aigipte milžiniškų trobėsių; todel, regis, nesuklysime, istoriškai juos pavadinę izraelitų prispaudėjais, ką patvirtina rastas arti Tebų T u t m o s i o III viešpatavimo paveikslas, rodąs svetimšalius, iš Azijos atsikėlusius darbininkus, antstolių prižiūrimus, dirbančius Amono dievaičio šventyklai plytas su visomis atliekamo darbo smulkmenomis. Panašiu būdu dirbo izraelitai prie Pitomo ir Ramseso statymo.

c) Padavimas.

J u o z a p o F l a v i j a u s[2]) ir M a n e t o n o[3]) užrašytas padavimas skelbia Mozę gyvenus ir izraelitų išėjimą įvykus 18-os faraonų dinastijos laikais. Manetono padavimas yra šis: Faraonas A m e n o f i s, dievų patariamas, norėjęs išvalyti iš visos savo valstybės raupuotus ir nešvarius žmones; surinkęs tad 80.000 žmonių ir išsiuntęs juos į Turo kasyklas — į pietus nuo dabartinio Kairo, paskui dovanojęs jiems nuo Ganytojų laikų apleistą Avariso miestą. Šie išsirinkę tenai vadu Heliopolio kunigą Osarsifą, kuris taipgi buvęs vadinamas Mozė. Tasai išrinktasis vadas siuntęs pasiuntinius pas ganytojų įpėdinius, gyvenančius Palestinoje, prašyti pagalbos; tie sutikę; suvienytomis jėgomis jie pavergę Aigiptą ir šalį sunaikinę. Amenofis gi išbėgęs į Etijopiją, tačiau netrukus grįžęs su savo sūnumi Ramsesu ir su galinga kariuomene, atmušęs nešvariuosius su jų talkininkais ir juos išvaręs ligi Syrijos sienos.

Šitame padavime nemaža yra pramanyta, tačiau jame yra taip pat istorinės tiesos. Ar Manetonas , gyvenęs prie Ptolomiejaus II Filadelfo (285-247 viešpatavo), pažino Mozę iš Aigipto metraščių, ar iš šv. Rašto, kuris tuomet buvo verčiamas Aleksandrijoje Septynių Dešimtų, ar pagaliau iš žydų kolonistų Aigipte, sunku pasakyti, bet ta aplinkybė, kad Manetonas sujungė Mozę su faraonu Amenofiu, o ne su kitu, rodo kaipo pagrindą padavimo šaltinį. Juozapas Flavijus gi, ištisą Manetono tekstą perrašęs, kaltina Aigipto istoriką tyčiomis pakeitus faraono vardą; tačiau Juozapas Flavijus tame turėjo tikslo vien Mozę atskirt nuo faraonų ganytojų.

d) Chabiri Amarnos laiškuose.

Kadangi izraelitai išėjo iš Aigipto apie 1437 m. prieš Kristų, sulig Steindorffo chronologijos duomenimis, faraonui Ame-

[1]) Histoire ancienne des peuples de l' Orient [7], 244 p.
[2]) Contra Apionem, I, 26.
[3]) Ten-pat.

nofiui II viešpataujant, todel įėjo į Kanaaną apie 1397 m. prie Amenofio III, nes išėję iš Aigipto 40 metų klaidžiojo po Arabijos tyrus.

Iš to paties laiko yra užsilikę laiškai į faraoną Amenofį III ar Amenofį IV Kanaano, (priklausiusio Aigipto) didesnių miestų valdytojų, kuriuose pranešama apie svetimos tautos vardu Chabiri įsiveržimą į Kanaano šalį. Jeruzalės valdytojas Abdkhiba, prašydamas faraono skubiai pagalbos prieš minėtąjį priešininką, taip rašo: „Delko myli Chabiri, o neapkenti valdytojus? Jeigu manęs neišklausysi, karaliaus žemė pražus; visi valdytojai žus, karalius liks be valdytojų. O, kad teiktųsi karalius atkreipti į mus savo veidą! Kad karalius, mano viešpats, teiktųsi atsiųsti pagalbon kariuomenę! Karalius daugiau nebevaldys šalies. Chabiri naikina karaliaus visus laukus. Jeigu neateis pagalbon kariuomenė, karaliaus žemės pereis į Chabiri rankas“[1]). Taigi Chabiri vardas minimas daug kartų. Kyla todel klausimas: kas yra tie Chabiri? Aiškinama, kad tai esą tie patys hebrajai; šitą nuomonę patvirtina artima tų žodžių filologiška giminystė: Chabiri hebrajiškai „hibri“. Jai nėra priešinga ir istorija, nes jeigu Chabiri būtų užėmę Palestiną, kaip kad išeina iš Amarnos laiškų, hebrajams, einant į Kanaaną, būtų tekę juos išvaryt arba bent su jais kovot. Izraelitai gi savo priešininkų tarpe nemini Chabiri. Todel išeina, kad Chabiri buvo tie patys hebrajai, nes apie juos atskirų pėdsakų nuo izraelitų-hebrajų nėra likę.

e) Faraono Meneftah užrašas[2]).

Archeologas Flinders Petrie 1895 metais užtiko netoli Tebų paminklą, kuris šiandien laikomas Kairo muzėjuje. Ant to paminklo užrašytas triumfalinis himnas, sudėtas iš dviejų dalių. Pirmoje dalyje apdainuojama vakarų priešininkų Lybijiečių nugalėjimas, atliktas faraono Meneftah penktais viešpatavimo metais. Antroje, daug trumpesnėje dalyje kalbama apie Aigipto viešpatavimą šiaurės žemėse. Mūsų problemą liečia 26—28 teksto eilutės šiais žodžiais: „Kunigaikščiai, parpuolę ant žemės, tave sveikina ir nė vienas iš bastuolių nedrįsta pakelti galvos prieš tave. Tihonu yra sunaikinta, Kheta yra taikoje, Kanaanas įvairiausiomis nelaimėmis prislėgtas, Askalonas išvestas, Ghezer paimtas, Jamnia sugriauta, Izraelis sunaikintas, ir jo sėklos nebeliko, Syrija panaši į Aigipto našlę. Visos šalys sujungtos taikoje“.

Antroji rastojo užrašo dalis išskaito tautas, gyvenusias Palestinoje ir Syrijoje; tiksliai yra paminėtas taip pat Izraelis (Iziraalu) ir tai geografiškai tikroje vietoje, būtent šalia Askalono, Gezerio ir Jamnijos, vadinasi faraono Meneftah iš 19-os dinastijos laikais izraelitai jau gyveno Palestinoje; tasai faktas pirštu

---

[1]) H. Winckler, Die Thontafeln von Tell-el-Amarna, 303—313 p.
[2]) Žr. plačiau Revue biblique, 1899, 267--277 p.

prikišamai įrodo, kad izraelitų priespauda ir išėjimas iš Aigipto įvyko 18-os dinastijos faraonams beviešpataujant.

Šitos teorijos naujausiųjų mokslininkų tarpe laikosi: Fr. Hommel[1]), L. Fonck[2]), Lehmann[3]), Miketta[4]), Selbst[5]), Hetzenauer[6]), Johann Weiss[7]), ir kiti.

Pirmoji teorija, skirianti izraelitų išėjimą 19-ai faraonų dinastijai, yra senesnė už antrąją. Tuomet nebuvo dar žinoma nei apie Chabiri, nei apie Meneftah užrašą, garsusis gi Ramseso II vardas viešpatavo visoje Aigipto istorijoje, o 18-os dinastijos įvykiai dar glūdėjo nežinojimo rūkuose.

Be to, senesnieji Aigipto istorikai skyrė faraonui Meneftah senesnę chronologiją, negu mūsų laikų mokslininkai ir tuo būdu galėjo apsilenkti daugelio keblumų, liečiančių ankstybesnį išėjimą. Naujiems dokumentams atsiradus, antroji teorija rodosi turinti didesnio istorinio pagrindo.

Tačiau bendrai kalbant, įrodymai, kuriuos turime ligišiol, nepajėgia išspręsti problemos galutinai ir išsemiamai. Išėjimo laikotarpis tinka nuo 15-o šimtmečio pusės ligi 13-o amžiaus taip pat pusės arba nuo faraono Tutmosio III iki Meneftah. Bet negalėjo tai įvykti po faraono Meneftah, nes Aigipto dokumentas iš aštuntų faraono Meneftah viešpatavimo metų kalba, kad gausinga Semitų minia, atėjusi iš Azijos, išsiprašiusi iš to faraono leidimą apsigyventi Gesseno žemėje, Sokoto šalyje, netoli nuo Pitomo tvirtovės; iš ko eina, kad izraelitai tuomet jau buvo išėję.

f) Išvada apie izraelitų buvimą Aigipte.

Aigipto istorija visiškai nutyli izraelitų atėjimą, gyvenimą ir išėjimą, išskyrus Manetoną, kuris mini Mozę; tačiau tame nėra nieko nuostabaus, nes senovės babiloniečių ir aigiptiečių buvo paprotys nutylėti nemalonius sau atsitikimus istorijoje, o garbingus savo darbus, priešų nugalėjimus, rytiečių būdu vaizdingai piešti ir juos išpūsti.

Kad ir trūksta Aigipto istorijoje teigiamų dokumentų, bet šv. Rašto apsakytieji įvykiai šiandien įgauna istorinės šviesos per iškasenas rytuose. Pradedant Mozės vardu aigiptiečių kilmės [8]) ir įsigilinus į Išėjimo knygų aprašymą, matyt kad autorius puikiausiai pažinojo Aigiptą ir jo papročius: [9]) Aigipto karalių vadina faraonu, būtent tų laikų rašytojų būdu; jis turi

---

[1]) Expository Times, X, 210 p. ir sek.

[2]) Zeitschrift für Katholische Theologie, 1899, 273—276 p.; 377-379 p. Lexicon biblicum Hagen, I, 138-139.

[3]) Zwei Hauptprobleme, 1898, 160 p.

[4]) Der Pharao des Auszuges, 1903, 32 p.

[5]) Handbuch zur biblischen Geschichte, 164 p.

[6]) Theologia biblica, I, 95 p.

[7]) Das Buch Exodus. 1911, 89 p.

[8]) Mallon, Les Hébreux en Egypte, 133 p.

[9]) Žr. plačiau Mangenot, L'authenticité Mosaique du Pentateuque 234 p. ir sek.

tikslų Aigipto geografijos pažinimą, nes neapsirinka miestų, provincijų ir šiaip vietų varduose; jis teisingai aprašo architektūrą statymą iš plytų, šalies klimatą, gamtos reiškinius ir t. t. Tikyboje aukso veršis primena Aigipto Apiją, kurio statulą matė izraelitai aigiptiečius garbinant; izraelitų sandoros skrynia su dviem kerubais — aigiptiečių narsą; kai kurios aukos, vyriausiojo kunigo krūtinės apdaras, muzikos instrumentai yra Aigipto kilmės; pagaliau Velykų šventė, pirmgimių išskyrimas buvo įvesti, kaipo atminimas izraelitų išliuosavimo iš Aigipto vergijos ir pirmgimių išlikimo nuo mirties.

Visa tai įrodo Išėjimo knygų autorių ilgai gyvenus Aigipte ir jo knygų apsakymus turint istorinio pagrindo.

Aigipto bausmės.

Problemos istorija.

Katalikų mokslininkai dvejopai aiškina bausmes, Mozės vartotas vaduojant izraelitus iš Aigipto.

Jų vieni plėtoja Išėjimo knygose aprašytus įvykius: istorikai, aiškindami šv. istoriją, — pamokslininkai, išvesdami moralinius pritaikinimus. Šito krypsnio laikydavosi senesnieji šv. Rašto aiškintojai; jie nesigilindavo į bausmių prigimtį.

Antri, būtent, kritikai ėmė gvildenti tų atsitikimų rūšį; jie stengėsi išspręsti, ar tai yra buvę grynai gamtiniai reiškiniai, ar stebūklingi.

Prie antrojo bausmių aiškinimo naujus mokslininkus pastūmėjo nekatalikų istorikų, pav., B a e n t s c h o [1]), R e n a n o [2]) ir kitų iškeltieji keblumai, būtent, šitie kritikai Aigipto bausmių faktus priskyrė prie pasakų srities, nepaisydami, kad istorinę bausmių vertę patvirtina trys dokumentai: Elohistinis, Jahvistinis ir kunigų šaltinis,—nežiūrėdami to, kad bausmės turi savyje specifinių Aigipto ypatybių, neatsižvelgdami pagaliau į jų suderinimą su gamtiniais reiškiniais. Jų manymu trys minėtieji dokumentai neįrodą bausmių istorinės tiesos, nes pasaka tris kartus ar šimtą sykių pakartota, tuomi pačiu neįgija istorinės vertės. Tiesa, jų nuomone, Išėjimo knygos redaktoriai, gal, nėsą prasimanę tų pasakojimų, bet pasisavinę iš senesnio padavimo, tačiau šiandien nebegalima esą atnaujinti pirmykščio izraelitų padavimo, liečiančio išėjimą.

Kiti kritikai B o y s A y m é [3]), paskui E i c h h o r n sako, kad Aigipto bausmės esančios grynai gamtiniai reiškiniai, pagražinti ir padidinti autoriaus piešiančio izraelitų išliuosavimą; jie tad atmeta visa tai bausmėse, kaipo poetinį prasimanymą, ko negalima išaiškinti prigimtu keliu.

Kad suradus tiesą, pasistengsime kiekvieną iš dešimties bausmių ištirti ir jų rūšį išspręsti.

Pirma bausmė.

Vanduo krauju paverstas.

Iš. 7, 14—24.

Mozė su Aaronu, Dievo liepiamu, nuvyko ant Nilo upės kranto, kur ateidavo faraonas su aigiptiečiais, pagerbti upės

[1]) Exodus, Leviticus, Numeri, 57 p. ir tol.
[2]) Histoire du peuple d'Israel.
[3]) Notice sur le sejour des Hebreux en Égypte, veikale „Description de l'Égypte" I, 307 ir tol., pas H u m m e l a u e r; Commentarius in Exodum et Leviticum, 83—84 p.

jų laikomos dievu. Aaronas, pakėlęs rykštę faraono ir jo tarnų akyvaizdoje, sudavė į vandenį ir tuo akimirksniu Nile, kūdrose, ežeruose ir visuose Aigipto vandens rinkiniuose vanduo pavirto krauju. Žuvys išgaišo, vanduo pradėjo pūti ir dvokti taip, jog nebegalima buvo jo gerti; to dėliai aigiptiečiai, verčiami ieškoti geriamo vandens, kasė šulinius įvairiose vietose. Tačiau burtininkai savo paslaptingais burtais padarė panašiai su vandeniu. Todel faraono širdis pasiliko sukietėjusi ir jis neišleido izraelitų.

Sulig Šventojo Rašto kalba ne būtinai reikalinga buvo paversti vanduo tikru krauju; įrodo tai pav. Joelio 2, 31: „Saulė pavirs tamsybėmis ir mėnulis krauju prieš ateisiant didžiai ir baisingai Viešpaties dienai“; Apreiškimo 6, 12.: „Ir visas mėnulis pasidarė kaip kraujas“. Užteko taip pakeisti ir sugadinti vanduo, kad jis atrodytų krauju, žmonėms gi ir žuvims taptų žalingas. Tiesa, Aigipto Bažnyčios tėvai kalba apie vandens krauju pavertimą, kad ir pažinojo raudonuojančius Nilo vandenis, pav. Origenas (Homilia in Ex.: Migne 12, 317 ss.), Atanazijus (Synopsis Scr. s.: Migne 28, 297), Aleksandrijos Kirilas (Glasphyr. in Ex. 2, 4: Migne 69, 477); tačiau čia minėtieji ir kiti rašytojai, išskyrus Origeną, kalba apie Aigipto bausmes jas tik minėdami, bet nesistengdami jų išaiškinti [1]).

Kad geriau pažinus tos bausmės prigimtį, reikia atsiminti štai kas [2]):

Aigiptiečiai pradėdavo metus apie 20 dieną mūsų liepos mėnesio ir dalydavo juos į tris dalis. Pirmoji dalis nusitęsdavo ligi 20 lapkričio dienai ir vadinosi potvynio metais; antroji dalis tęsėsi ligi 20 kovo dienai; ji vadinosi augalų žėlimo metas; paskutinė pagaliau metų dalis tęsėsi ligi 20 liepos mėnesio dienai ir vadinosi piūties metas.

Del tropinių didelių lietų didžiųjų ežerų srityje Nilas vasario mėnesį žymiai padidėjęs, neša savo vandenis šiaurės linkui. Balandžio mėnesio pabaigoje naujos Nilo pajėgos pasiekia Chartumą, kame vanduo pakyla 30 centimetrų aukščiau, negu paprastai esti. Toliau pamaži perplaukusios Nūbiją, birželio mėnesio pabaigoje tos pajėgos pasiekia Etiopiją [3]). Mūsų liepos mėnesio pradžioje sniegams tirpstant Abisinijos kalnuose, vanduo Nile ir kanaluose patvinsta, susidrumsčia, pažaliuoja, jame privysta įvairių kirmėlių. Kurie geria šito vandens, užsikrečia įvairiomis ligomis. Mokslininkai Nilo vandens pažaliavimą aiškina tuomi, kad vanduo, plaukdamas pro Etiopiją, užgriebiąs su savim daug tam tikros medžiagos iš vietinių balų ir smulkių augmenų, nuo kurių vanduo įgijąs žalią spalvą.

Žalias tačiau Nilas žmonių laimei neilgai tęsiasi. Po kelių dienų vanduo pasikeičia kraujo spalva ir tampa vėl geriamas.

---

[1]) Hummelauer, Commentarius in Exodum et Leviticum, 84 p.
[2]) Ten pat.
[3]) Vigouroux, La bible et les decouvertes modernes, II, 266 p.

Raudoną Nilo vandens spalvą vieni tyrinėtojai aiškina iš Etiopijos atneštu dumblu, kiti gi, tikriau, gyviais-infuzorijomis, kurie priduoda Nilo vandeniui kraujo išvaizdą. Tačiau raudonoji medžiaga, dažanti Nilo vandenį, pasilieka aukštesniojo Aigipto laukuose, nes vidurinio ir žemesniojo Nilo vanduo niekuomet nepavirsta krauju [1]).

Išdėtasai čia Nilo vandens reiškinys turi sąryšio su pirmąja bausme; skiriasi tik kiekybe ir kokybe, nes paprastai tik pietinė Nilo dalis atrodydavo krauju, tuo gi tarpu tas atsitiko ir šiaurinėje dalyje; be to raudonas vanduo paprastai būdavo geriamas, čionai gi jis virto nuodais ir žmonėms, ir žuvims [2]). Stebuklas tada, Mozei paskelbus bausmę, buvo tame, kad paprastas gamtos reiškinys pasirodė nesulyginamai smarkesniame laipsnyje ir platesnėse ribose.

Antra bausmė.

Varlės.

Iš. 7, 25—8, 15.

Manoma, kad Aaronas, Dievo liepiamas, dar tebėsant pirmai bausmei, ištiesęs rankas, iššaukė iš sugadinto vandens nepaprastą varlių daugybę, kurios užpildė visą Aigiptą; neliko vietos, kame jų nebūtų buvę: turtuolių ir varguolių namai, valgiai, guoliai, neišskyrus ir faraono lovos, kibždėte kibždėjo varlėmis. Burtininkai savo burtais padarė panašiai, bet jie nepajėgė pašalinti varlių. Faraonas, tos bausmės išgąsdintas, pasižadėjo Mozei išleisti izaelitus Viešpačiui aukas daryti, kad tik būtų pašalintos įgrisusios varlės. Varlės paskirtu laiku visur išgaišo, pasiliko vien vandenyje. Tačiau atšaukus bausmę, faraonas pasiskubino atšaukti ir savo pasižadėjimą.

Apie varlių bausmę be šventojo Rašto kalba ir kai kurie istorikai, pav. Juozapas Flavijus (Antiquitates Iudaicae II, XIV, 2); Plinijus (Historia Naturalis VIII, 29) mini vieno senovės Gallijos miesto gyventojus, kurie del varlių daugybės turėję bėgti, šv. Justinas (XV, 2), Orosijus (III, 23) ir kiti[3]).

Pažymėtina, kad pakilus vandenims ir šiandien Aigipte atsiranda daug varlių, vadinasi bausmė buvo stebuklinga ne tiek esme, kiek būdu.

Išeina, kad pirmoji bausmė pažemino aigiptiečius tuomi, kad parodė Nilo dievą esant bejėgį; antroji gi bausmė iškėlė deivės Hiquit [4]) silpnybę, kuri nuo penktosios dinastijos laikų buvo garbinama, kaipo apgynėja nuo varlių.

---

[1]) Maspero, Histoire ancienne des peuples de l'Orient classique, I, 22 p.
[2]) Vigouroux La bible et les decouvertes modernes, II, 266 p.
[3]) Johann Weiss, Das Buch Exodus, 57 p.
[4]) Vigouroux, Dictionnaire de la Bible, 3, 348

Trečia bausmė.

Moskitai.

Iš. 8, 16—19.

Iš pūvančių varlių daugybės atsirado įvairių rūšių vabždžių, kurie sudarė trečią ir ketvirtą Aigipto bausmę.

Aaronui ištikus žemę, pripildė visą Aigiptą nesuskaitoma moskitų daugybė. Burtininkų gudrumai nieko negalėjo pagelbėt. Bejėgiais likę jie aiškino faraonui, kad tai esąs „Dievo piršta s". Tačiau tas nepriverté faraono išleisti izraelitus.

Tasai gyvis, sako Origenas [1]), turėdamas sparnus, laksto po orą, bet yra taip smulkus, jog sunku jis įžiūrėti; tačiau atsisėdęs ant kūno taip įskaudina, kad žmogus neįžiūrėjęs lekiančio vabzdžio jaučia jį giliant.

Šita bausmė yra pritaikinta gamtinėms Aigipto aplinkybėms: spalių ir lapkričio mėnesiais labai daug privysta uodų, panašių į dulkes, nuo kurių įkandimo kyla pūslės ant kūno; žmonės gali miegoti naktį vien plonu užtiesalu prisidengę. Jeigu atskiri moskitai yra taip įkyrūs, tai nesuskaitoma jų daugybė sudaro tikrą bausmę.

Ketvirta bausmė.

Musės.

Iš. 8, 20—32.

Beeinančiam Nilo linkui faraonui Mozė paskelbė naują—musių bausmę, nuo kurios būsią liuosi izraelitai Gessene. Ir taip įvyko. Musės pripildė aigiptiečių visus namus, visus daiktus, kaip kad pirmiau buvo atsitikę su varlėmis. Faraonas, musių varginamas sutiko išleisti izraelitus į tyrus Dievui aukoti, kad tik tasai Dievas paliuosuotų Aigiptą nuo šitos bausmės. Ant rytojaus Dievas, išklausęs Mozės maldų, išnaikino muses. Paliuosuotas nuo bausmės faraonas, sulaužė savo pažadėjimą ir neišleido izraelitų.

Musių daugybės dažnai užplūsdavo Aigiptą; iš to pranašas Izajas, (7, 18) pašiepdamas, vadina aigptiečius musėmis.

Nekartą musių ištisi debesiai buvo atnešami pietų vėjo. Jos tūpdavo dažniausiai drėgnose žmonių ir gyvulių kūno vietose, ypač apie akis ant blakstienų. Iš to kildavo, daugiausia pas kūdikius, akių ligos. Yra ir tokių musių veislių, kurių įkandimas ne tiktai skaudus, bet ir pavojingas žmonėms bei gyvuliams. Nekartą atsitinka taip, kad vieną kaimą musės užpuola, kito gi gretimo kaimo josios nesiekia. Taigi Dievo sutvarkymu galėjo įvykti gamtos dėsniais, kad aigiptiečių gyvenamoji dalis buvo musių varginama, o izraelitų Gessenas buvo nuo jų liuosas (8, 22) [2]).

---

[1]) Homilia 4 in Ex., žr. Vigouroux, La bible et les découvertes modernes, II, 325 p., Hummelauer, Minėt. veik., 5 p.; Hetzenauer, Theologia biblica, 99 p.

[2]) Hummelauer, Minėt. veik., 97 p.

Musių bausmė buvo įkiri taip pat kitose rytų šalyse, pav., Palestinoje Akkarono mieste buvo garbinamas globėjas nuo musių, dievaitis, vardu Beelzebubas (Baal — viešpats, Zebub — musė).

Penkta bausmė.

Gyvulių maras.

Iš. 9, 1—7.

Mozė pareiškė faraonui, kad ryt dieną išgaišią visi aigiptiečių gyvuliai, tuo tarpu gi izraelitų liksią visi sveiki; taip ir įvyko. Faraonas siuntė pažiūrėti, ar žuvo izraelitų gyvuliai. Kad ir išsipildė Viešpaties žodžiai, tačiau faraono širdis liko sukietėjusi ir jis neišleido izraelitų.

Gyvulių maras Aigipte nėra periodinis, bet nėra ir retenybė. Didelė gyvulių daugybė žuvo pav. 1786 m., 1842 m. [1]) Kai kada, Deltos laukams laistyti ir dirbti, tekdavo gabenti jaučiai iš Syrijos ir Archipelago salų. O kadangi žemutiniame Aigipte gyvulių būdavo labai daug, nieko tad nėra nuostabaus, kad maras galėdavo greitai išsiplatinti.

Šventasis Raštas šitame atsitikime nieko nesako apie maro rūšį, lyginai nutyli ir jo priežastį, kuri galėjo būti ar pūvančių varlių sugadintas oras, ar nuodingi minėtųjų musių ir moskitų įkandimai.

Stebuklinga tad šitame atsitikime yra tai, kad šita bausmė buvo Mozės paskelbta ir įvykinta [2]).

Šešta bausmė.

Votys.

Iš. 9, 8—12.

Mozė, Dievo liepiamas, bėrė pelenus dangaus linkui. Tai buvo naujos Aigipto bausmės ženklas, būtent bendra gyvuliams ir žmonėms odos liga. Kadangi senovės aigiptiečiai rūpinosi švara, tad burtininkai votimis išberti nebegalėjo pasirodyt faraono akyvaizdoje. Burtininkai lygiai su visais buvo tos ligos baudžiami ir pažeminti, kad ne tiktai kitų, bet ir savęs negalėjo išgelbėti nuo tos bausmės.

Aigipte tolygių ligų būdavo įvairių rūšių, ypač daug jų atsirasdavo Nilo potvynio metu. Vieni ligos priežastimi laiko sugedusio vandens garus, kiti — karštį, nes praėjus karščiams, nustoja ir odos liga.

Šeštoji bausmė pirmą kartą palietė Aigipto žmones, neišskyrus ir burtininkų.

Šita bausmė taip pat yra suderinama su Aigipto šalies sąlygomis; stebuklingas gi buvo tik tos bausmės visuotinumas ir jos sąryšis su Dievo duotuoju Mozei įsakymu.

---

[1]) Hummelauer, Ten pat, 99 p.
[2]) Hagen, Minėt veik. III, 630.

Septinta bausmė.

Ledai.

Iš. 9, 13—35.

Mozė Dievo vardu pareiškė faraonui, kad ateinančią dieną nuo smarkių ledų žūsią visi žmones ir gyvuliai, kurie nebus pasislėpę iš laukų į trobas. Ir tikrai, paskirtą dieną Mozė ištiesė lazdą į dangų; tuomet ištiko Aigiptą griausmai, baisūs ledai ir žaibai, kokių anksčiau nematyta Aigipte. Perkūnai su ledais sunaikino visa, kas buvo laukuose, nekliudydami išraelitų apgyventos Gesseno žemės. Išsigandęs faraonas prašė Mozę pašalinti tą bausmę, žadėdamas išleisti izraelitus. Tačiau pasiliovus bausmei Mozės maldų dėka, faraonas neišpildė savo pažadėjimo.

Pirmutinės šešios bausmės buvo sąryšyje su Nilo potvyniu. Dabar gi prisiartino javų augimo metas, tad ir bausmės buvo atkreiptos į javus.

Septintoji bausmė turi iškilmingą įvadą (9, 13—16); tuomi ji skiriasi nuo pirmiau buvusiųjų; be to, ji piešiama vaizdingu stiliumi. Tos bausmės laikas nurodomas Išėjimo knygų 9, 31—32: pasakyta, kad linai ir miežiai buvę pažeisti, kviečiams gi ir rugiams ledai nepakenkę, kadangi buvę vėlybesni. Aigipte, senovėje, miežiai buvo valomi šeštame, kviečiai — septintame nuo pasėjimo mėnesyje. Tai patvirtina ir naujausi žinovų liudijimai, būtent, kad kviečiai išnoksta mėnesiu vėliau, negu miežiai; su tuo pilnai sutinka šventojo Rašto žodžiai; be to, turint omenyje paminėtą Iš. 9, 31 miežių išplaukimą ir linų žydėjimą, galime išspręsti, kad septintoji bausmė įvyko maždaug apie sausio ar vasario mėnesį [1]).

Šventasis Raštas kalba apie žmonių ir gyvulių žuvimą nuo ledų; istorinę šito tvirtinimo vertę patikrina panašūs atsitikimai pav. tilpęs „Revue scientifique", 1884 m. 222 p.[2]) kalba apie daugelio paukščių ir gyvulių išmušimą ledais kiaušinio didumo.

Kad toji bausmė nesiekė Gesseno krašto, galima suderinti su gamtos reiškiniais, nes pakankamai turime atsitikimų ir pas mus, kad net tame pačiame ūkyje visa žūva nuo ledų vienoje dalyje, kitoje gi lieka nekliudyta. Bet kai Aigipte ledai krinta labai retai [3]), tad šita bausmė, aukščiausiame laipsnyje įvykusi Dievo įsakymu, yra stebuklinga.

Aštunta bausmė.

Skėrai.

Iš. 10, 1—20.

Mozė paskelbė faraonui, kad skėrai (didžiogiai) sunaikinsią išlikusią kokiu nors būdu nuo ledų augalų dalį. Išėjus Mozei

[1]) Hummelauer, Minet veik., 104 p.; Crelier, L'exode et le Lévitique, 77 p.

[2]) Žr. Vigouroux, Dictionnaire de la Bible, 3, 337.

[3]) Vigouroux 1888 m. pasakoja apie žmogų gyvenusį Kajire 29 metus ir tik du kartu mačiusį ledus ne ilgiau, kaip per penkias minutas. La bible et les découvertes modernes, II, 333 p.

iš faraono rūmų, jo tarnai įkalbinėjo faraonui paleisiti izraelitus, nes žūva Aigiptas nuo tų visų kenčiamų nelaimių. Faraonas sutiko išleisti į tyrus Dievui aukoti tik vyrus, moters gi su vaikais ir visais turtais turėjo likti Aigipte. Mozė, nesutikęs su faraono pasiūlymu, buvo išvytas iš rūmų. Tuomet jis ištiesė rykštę ant Aigipto šalies. Karštas vėjas, pūtęs dieną ir naktį, atnešė rytą didžiausius skėrų debesis, kurie sunaikinę visa, kas buvo likę nuo ledų, pripildė gyvenamuosius namus. Faraonas, tuojaus pasikvietęs Mozę su Aaronu, prašė juodu pašalinti skėrus. Mozei pasimeldus, pakilo nuo Tarpužemio jūrų smarkiausias vėjas, kuris pakėlęs aukštyn skėrus, nunešė juos į Raudonąją jūrą ir joje nuskandino. Tačiau, praėjus pavojui, faraonas nė kalbėti nenorėjo apie išraelitų išleidimą.

Rytų šalyse skėrai nėra retenybė; jų yra daug rūšių; vienoje Palestinoje skaitoma ligi keturių dešimtų jų veislių. Lekia su didžiausiu ūžesiu tokia skėrų daugybė, jog tarsi debesys aptemdo saulę. Nusileidę į kokią šalį jie naikina visa ką: javus, žolę, net medžių lapus nuėda; pripildę gyvenamąsias trobas apgraužia sienas ir baldus. Patys toli lėkti nepajėgia, bet vėjo atnešami ir vėjo padedami išlekia. Daugiausia kenčia nuo jų Syrija ir Arabija; Aigipte gi skėrai yra retenybė, bet vistik atsitinka, mokslininkų tvirtinimu, ir tenai tokių nelaimių [1]).

Smarkus vėjas, pūsdamas iš rytų dieną ir naktį, galėjo, pagriebęs tyruose skėrų debesis, pėrnešti juos per siaurą Raudonąją jūrą ir palikti Nilo lygumose, ypač žemajame Aigipte Memfiso miesto apylinkėse [2]).

Kokią pragaistį padarė šaliai skėrai, trumpai, bet vaizdingai piešia pranašas Joelis 2, 3: „K a i p E d e n o s o d n a s y r a ž e m ė p r i e š j u o s, p o j ų s u n a i k i n t i t y r a i“.

Stebuklas tad šitoje bausmėje pasireiškė tame, kad skėrai Dievo valia buvo atnešti į Aigipto šalį ir paimti iš tenai, antra kad jų atlėkė nepaprasta daugybė (Iš. 10, 14—15).

Devinta bausmė.

Tamsybės.

Iš. 10, 21—29.

Šituo kartu Mozė, Dievo liepiamas, ištiesė rankas dangaus link ir nepermatomos per tris dienas tamsybės aptraukė visą Agipto šalį, išskyrus Gesseno kraštą, kame, kaip paprastai, buvo šviesu. Faraonas tos nelaimės slėgiamas sutiko išleisti izraelitus į tyrus Dievui aukoti, jau ne tik vyrus, bet ir moteris su vaikais; tačiau gyvulius liepė palikti Aigipte; bet, Mozei pareikalavus išleisti izraelitus su jų turtais, faraonas nesutiko ir liepė Mozei apleisti rūmus.

---

[1]) H a g e n, Minėt veik., III, 631.

[2]) L e s e t r e, in Dictionnaire de la Bible, V, 1510—1520; plačiau žr. V i g o u r o u x, La bible et les découvertes modernes, II,334 ir tol.

Tamsybių priežastis Aigipte gali būti gamtinis reiškinys. Šiaurinėje Afrikoje iš tyrų pusės pučia smarkiausias vėjas, Algerijoje vadinamas „simun“, tai yra nuodai. Arabai Aigipte tą patį vėją vadiną „chamsin“, tai yra penkiasdešimt, nes jis siaučia penkiasdešimt dienų; prasideda maž daug kovo pabaigoje apie pavasario lygdienę ir baigiasi gegužio viduryje; tačiau jis pučia ne be atvangos, bet su dviejų, trijų ar keturių dienų pertraukomis. Minėtasai vėjas neša su savim iš Lybijos tyrų ištisus smėlio debesis, kuris visa pripildo ir džiovina; žmogaus odą ir plaučius degina bei kankina; saulės spindulius užtemdo; smėliu užpila ištisus žemės plotus su gyvuliais ir žmonėmis, kaip, pavyzdžiui, yra atsitikę su Kambyzo kariuomene, siunčiama prieš amonitus [1]).

Chamsino prisiartinimą vietiniai gyventojas nujaučia iš nepaprasto karščio, kurio pasirodymas sukelia gyventojuose išgąstį ir baimę. Dangaus tolumoje pasirodo mažas, vos įžiūrimas ženklelis, kuris, pamaži didėdamas, užima visą dangaus skliautą. Viešpataujančią tylą ir ramybę sudrumsčia smarki vėtra, visa naikinanti savo pakelėje.

Retkarčiais chamsin prisiartina ir be žymesnių oro atmainų; tačiau pereina per šalį tarsi visa naikinanti kariuomenė, apreiškianti savo buvimą gruvėsiais ir žmonių lavonais. Prisiartinus chamsinui dangus pradeda ūmai niauktis, nuo žemės kyla dulkių debesiai. Saulės šviesa pirma pavirsta raudona, paskui darosi mėlyna. Tiršti smilčių debesiai, pripildę orą, atrodo it milžiniškas gaisras. Dvidešimt penkių laipsnių šiluma tuojaus pakyla iki penkių dešimtų karščio. Tamsumas didėja ir didėja, pagaliau pasidaro nepermatoma naktis taip, jog negalima atskirti čia jau esamas daiktas. Smėlis įsiveržia į namus ir baldus; žmogaus veidą degina, tarsi įkaitinta geležis; smulkios sieros dulkės pasiekia plaučius ir trukdo jų veikimą: kvėpavimas tampa skaudus; kraujas puola į galvą; silpnumas sukausto kūno sanarius; pagaliau mirtis užbaigia tąsias kankynes. Kupranugariai, parpuolę, kiša snukius į žemę; kiti gyviai galvatrūkčiais bėga slėptis; žmonės apsidengę galvas rūbais ar drobėmis nulipa į šulinius, karstų paminklus ir kitas įvairias lindynes žemėje [2]).

Pažinę chamsino išvaizdą ir jo baisius išdavinius, galime spręsti, kad ir devinta bausmė Aigipte aiškintina panašiai kaip kitos, būtent gamtos reiškiniais; stebuklingi buvo tik bausmės paskelbimas ir jos aukštas laipsnis.

Dešimta bausmė.

Pirmgimių mirtis.

Iš. 11, 1—10; 12, 29—36.

Išėjus Mozei iš faraono rūmų, Dievas jam įsakė paskelbti aigiptiečiams pirmgimių mirtį ir pamokė Mozę, kaip izraelitai

[1]) Herodotas, 3, 26, žr. Hagen, Minėt. veik., III, 632.
[2]) Vigouroux, La bible et les découvertes modernes, II, 343—345 p.

turi atlikti Velykų apeigas. Vidurnaktį mirė visi Aigipto pirmgimiai, pradedant nuo faraono pirmgimio ir baigiant kalėjime uždarytos vergės ir gyvulių pirmgimiais. Tai sukėlė nepaprastą sąjudį ir šauksmą visame Aigipte. Faraonas, pasišaukęs Mozę su Aaronu, liepė jam vestis savo tautą į tyrus ir leido drauge pasiimti gyvulius; aigiptiečiai gi bijodami, kad jų visų neištiktų pirmgimių likimas, ragino izraelitus greičiau apleisti Aigptą. Izraelitai pasiėmę dar neįrūgusios tešlos ir aukso bei sidabro indus [1]) ir brangius rūbus, kuriuos Dievo liepiami, buvo pasiprašę iš aigiptiečių, apleido savo prispaudėjų žemę.

H u m m e l a u e r i s [2]) su kitais mokslininkais tvirtina, kad dešimta bausmė buvusi pirmgimių maras. Tokios epidemijos Aigipte nebuvusios retenybe. M a n e t o n a s mini baisų marą pirmos dinastijos laikais, apie kitą kalba T u c i d i d e s ir t. t. Išeina, kad dešimta bausmė buvo epidemija, negailestingai smaugusi žmones. Nuostabu, kad ji žudė tik pirmgimius. Mat, būta marų, kurie naikino stipriausius žmones arba vyrus aplenkdami moteris. Toks maras įvyko 1795 m. Anglijoje: tuomet susirgo karais (škarlatina) visi vienais metais gimusieji vaikai, mergaitės gi liko neliestos.

Iš viso tad matyt, kad ir dešimta bausmė, kaip pirmutinės devynios, turėjo pradžią ir pagrindą gamtiniuose reiškiniuose, kurie tais laikais būdavo Aigipte; tačiau tos bausmės iš anksto paskelbimas, viso Aigipto pirmgimių vienu vidurnakčiu mirtis ir pagaliau izraelitų pirmgimių nepalietimas gamtos dėsniais išaiškinti negalima; tai buvo stebuklas.

Išvada.

Išgvildenę atskiras bausmes, prieiname šios išvados:

a) Visos bausmės suderinamos su Aigipto gamtos reiškiniais, nes tolygios nelaimės aplankydavo Aigipto žemę. To dėliai Aigipto bausmių negalima pavadinti, kaip kai kurie yra bandę, pramanytomis pasakomis; iš atskirų bausmių išaiškinimo matyt, kad josios turėjo tikro pagrindo.

b) Kad ir sutinka bausmės su gamtos reiškiniais, bet kartu josios yra ir stebuklai. Š v. T o m a s [3]) A k v i n i e t i s skirsto stebuklus į tris rūšis, būtent 1) esmės stebuklai (quoad substantiam), vadinasi įvykiai, kurie gamtos keliu nieku būdu negali pasidaryti, pav. žmogaus kūno garbingasis stovis (glorificatio). 2) Veiksnio stebuklai (quoad subiectum) — tai yra įvykiai, kurie, absoliučiai imant, gali atsitikti gamtos keliu, tačiau atatinkamam

---

[1]) H o l z i n g e r i s su kitais kritikais sako, kad aigiptiečiai paskolinę indus su rūbais izraelitams, o ne dovanoję. Tačiau iš hebrajiško tekšto (Iš. 12, 36) matyt, kad aigiptiečiai neskolino jiems tų daiktų, bet Dievo malonės pažadinti, atidavė. Todel negalima kaltinti izraelitų už svetimų daiktų pasisavinimą. H u m m e l a u e r, Minėt. veik., 126 p.; S e l b st Minėt veik., 370 p. ir t o l.

[2]) Ten pat, 124 p.

[3]) Summa theologica I q. 105 a. 8; Contra gentiles III c. 101.

veiksniui pritaikinti negali pasidaryti, pav. iš numirusių prikėlimas, neregių praregėjimas, nes gamta gali duoti pradžią gyvybės, bet ne numirėlyje; gali suteikti šviesą, bet ne neregiui. 3) Būdo stebuklai (quoad modum) yra įvykiai, kurie pranešą gamtos dėsnių jėgas tik būdu, kuriuo jie pasidaro, pav. jeigu kas ūmai išgyja iš karštligės be paprastos gamtos tvarkos arba jeigu be gamtinio pagrindo staiga lyja iš giedro dangaus, kaip kad atsitiko prašant Samueliui ir Elijui.

Taigi Aigipto bausmės reikia priskaityti prie šitos trečios stebuklų rūšies, nes a) bausmės buvo Mozės skelbiamos ir pašalinamos, b) bausmių įvykiai ir išdaviniai buvo nesulyginamai didesni ir smarkesni, negu tolygūs gamtos reiškiniai, c) patys Aigipto burtininkai pradedant nuo trečios bausmės, prisipažino „Dievo pirštas yra čionai“ Iš. 8,19; d) izraelitai ir jų apgyventas Gesseno kraštas nebuvo liečiami pradedant bent nuo ketvirtos bausmės; e) pagaliau dešimtoje bausmėje gamtos grynai dėsniais negalima išaiškinti nei visų aigiptiečių pirmgimių mirtis viena nakčia, nei izraelitų nuo jos apsaugojimas.

Exd. 13, 17.

Raudonosios jūros perėjimas.

1. Jūros vardas ir trumpas jos aprašymas.

Raudonoji jūra hebrajiškai vadinasi Jam suf. Apie žodžio suf kilimą ir reikšmę maža kas galima pasakyti. Jis Iš. 2, 3. 3; Iz. 19, 6 reiškia vandeninę žolę [1]) arba upių augmenis, daugiausia Nilo krantuose augančius. Tas pats žodis Jon. 2, 6 reiškia uolos arba jūros kerpes [2]). Taigi jūrą izraelitai galėjo pavadinti nuo tų augmenų prie jūros ir Nilo augančių ar nuo jūros kerpių, kurių daug yra Akabos įlankoje, mažiau gi Suezo.

Raudonąja jūra šv. Rašte vadinasi viena, Suezo įlanka, senovėje sinus Heroopoliticus, į vakarus nuo Sinojaus pusiasalio: Iš. 10, 19; 13, 18; 15, 4. 22 ir t. t. ir antra, — Akabos įlanka, senovėje sinus Aelaniticus, į rytus nuo Sinojaus pusiasalio: Iš. 23, 31; Skaič. 14, 25; 21, 4 ir t. t.

Suezo įlanka seniau buvo ilgesnė, tęsėsi į žiemius, nes apėmė Karčiuosius ežerus ir Timsos ežerą [3]).

2. Šv. Rašto apsakymas apie jūros perėjimą.

Raudonoji jūra šv. Rašte įgarsėjo izraelitų perėjimu sausomis kojomis kelionėje iš Aigipto į Kanaano šalį. Tasai atsitikimas yra apsakytas Išėjimo knygoje 14, poetingai apdainuotas Iš. 15, 1. 4. 8. 10. 19. 22, primintas Dt. 11, 4; Joz. 2, 10; 4, 23; 24, 6. 7; Teis. 11, 6; Ps. 105, 7. 9. 22; Ps. 135, 13. 15; 2 Ezdr. 9, 9; Judit. 5, 14; Išm. 10, 18; 19, 7; 1 Mak. 4, 9; Ap. Darb. 7, 36; Žyd. 11, 29.

To įvykio rūšiai nustatyti, reikia išspręsti klausimas, kurioje vietoje izraelitai perėjo jūrą.

Problemai išaiškinti, reikia pažinti šv. Rašto apsakymas apie izrelitų kelionės iš Aigipto pradžią, būtent šios Išėjimo Knygos eilutės: 13, 17. „Taigi Faraonui išleidus tautą, Dievas ją nevedė keliu per Pilistiečių žemę, kuri yra arti, ta mintimi, kad kartais, pamatę kylančius prieš save karus, jie neimtų gailėtis ir nesugrįžtų Aigiptan; 18, bet vedė juos aplinkui tyrų keliu, kuris yra prie Raudonosios jūros..... 20 Ir išėję iš Sokoto, apsistojo Etame, pačiuose tyrų pakraščiuose. 14, 1. O Viešpats kalbėjo Mozei ir tarė: sakyk Izraelio sūnums: 2. tegul grįžta ir apsistoja ties Pihachirotu, kurs yra tarp Migdol ir jūros prieš Baalsefoną; sustatysite savo stovyklas ties juo ant jūros kranto. 3. Ir Faraonas sakys apie Izraelio sūnus: jie suspausti aname krašte ir uždaryti tyrais. 7. Ir ėmė (Faraonas) šešis šimtus rinktinių vežimų ir kiek

---

[1]) Zolė pintinėms pinti.
[2]) Vulgata netiksliai išvertė: pelagus.
[3]) Žr. Hagen, Lexicon biblicum, 3, 100—101

tik buvo kitų vežimų Aigipte ir visos kariuomenės vadus. 9. Ir aigiptiečiai, besivydami išėjusių pėdomis, juos užklupo stovyklose ant jūros kranto. Visi Faraono raiteliai ir vežimai ir visa kariuomenė buvo Pihachirote ties Baalsefonu. 10 Ir Faraonui prisiartinus, Izraelio sūnūs, pakėlę akis, išvydo už savęs aigiptiečius ir labai nusigando ir šaukėsi į Viešpatį. 15 Ir Viešpats tarė Mozei: ko šauki į mane? sakyk Izraelio sūnums, kad eitų. 16 Tu gi pakelk savo lazdą ir ištiesk savo ranką ant jūros, ir ją perskirk, kad Izraelio sūnūs eitų sausu dugnu per jūros vidurį. 21 Ir Mozei ištiesus ranką ant jūros, Viešpats ją atėmė, pučiant visą naktį smarkiausiam ir karštam vėjui, ir išdžiovino dugną, ir vanduo persiskyrė. 22 Ir Izraelio sūnūs ėjo išdžiuvusios jūros viduriu, nes vanduo stovėjo kaip mūras jų dešinėje ir kairėje. 23 Ir vydamies ėjo paskui juos jūros viduriu aigiptiečiai ir visa Faraono raitarija, jo vežimai ir raiteliai jūros viduriu. 24 Jau buvo atėjusi aušrinė sargyba, ir štai Viešpats, pažvelgęs į aigiptiečių stovyklas per ugnies ir debesies stulpą, pražudė jų kariuomenę. 25 Ir išvartė vežimų tekinius, ir jie krito ant dugno. Aigiptiečiai tad tarė: bėgkime nuo Izraelio, nes Viešpats kovoja už juos prieš mus. 26 Ir Viešpats tarė Mozei: ištiesk savo ranką ant jūros, kad vandens sugrįžtų ant aigiptiečių, ant jų vežimų ir raitelių. 27 Ir Mozei ištiesus ranką ant jūros, ji, pradedant aušti, sugrįžo į pirmykštę vietą; ir bėgančius aigiptiečius pasitiko vanduo, ir Viešpats juos apsiautė iš visų pusių bangomis. 28 Ir vanduo sugrįžo, ir apdengė visos Faraono kariuomenės vežimus ir raitelius, kurie vydamies buvo įėję į jūrą, ir neliko iš jų net nė vieno".

3. Topografija.

Perėjimo vietai išspręsti, reikia arčiau pažinti Suezo tarpujūris.

Nuo Menzale ežero į pietus eina smėlynai su kalneliu El-Kantara arba tiltu, todel taip pavadintu, kad tik toji vieta tepereinama tarp Aigipto ir tyrų iš rytų pusės. Už smėlyno tęsiasi Bala ežeras, paskui kalnelis el-Džisr, kuris pasikelia dvidešimt metrų aukščiau jūrių ir yra aukščiausia tarpujūrio vieta. El-Džisr sudaro slenkstį, kliudantį susisiekimą vandeniu tarp Tarpužemio jūros ir žemutinių ežerų. Toliau eina trečias ežeras vardu Timsa, nuo kurio prasideda du smėlio kalneliu: Tussum ir Serapeum. Dešimtį kilometrų nuo čia į pietus prasideda Kartieji ežerai (Lacus Amari); jie susideda iš didesnio ir mažesnio baseino, apie keturiasdešimt kilometrų ilgio ir apie dvylika pločio, nedaugiau penkiolikos metrų žemiau jūrių. Prieš Suezo kanalo iškasimą Kartieji ežerai daugelį amžių buvo sausi su druskos sluoksniais ant dugno. Kartieji ežerai nuo Raudonosios jūros yra atskirti kalneliu Šaluf, kuris pasikelia apie septynis metrus aukščiau jūrių. Toliau žemė pietų linkui nežymiai nusileidžia prie pat tarpujūrio galo, kame yra smėlio lyguma apie dvidešimtį kilometrų ilgio, apie vieną metrą aukščiau jūrių.

Tos lygumos gale guli Suezo miestas, paskui eina Raudonoji jūra arba Suezo įlanka[1].

Taigi izraelitai, eidami iš Aigipto į Kanaano šalį, perėjo per tą aprašytąją liniją. Tiesus ir trumpesnis kelias, kaip šv. Raštas mini, (Iš. 13, 17—18), juos vedė tiesiog į Pilistiečių kraštą miesto Gaza linkui, bet tenai Aigipto sargybos ir tautos, su aigiptiečiais sąjungoje esančios, būtų galėjusios pastoti izraelitams kelią; izraelitai priversti kariauti, būtų nusigandę ir grįžę į Aigiptą; todel šv. Raštas (Iš. 13, 18) priduria: „Dievas vedė tautą aplinkui tyrų keliu prie Raudonosios jūros".

Klausimas tad kyla, kuriuo keliu ėjo izraelitai. Problema išspręsti yra sunku, nes maža tėra žinių iš geografijos srities.

Šv. Rašte (Iš. 12, 37) pasakyta, kad išėjimo vieta buvusi Ramzes, bet kur ji ieškoti, yra vien spėliojimų. Kai-kurie kritikai, pav. Hummelaueris [2]) tvirtina, kad išėjimo vieta esąs Taniso miestas. Tačiau keliaujant iš Taniso būtų reikėję atlikti ilga kelionė dėliai tolumo ir pereiti Nilo šaka, vadinamoji Peluzija, apie ką šv. Raštas nieko nemini.

Ramzeso vieta bendrai nurodoma Tumilato lygumoje, netoli nuo griuvėsių tell-el-Maskhuta (Pitom, Iš. 1,11),

Jeruzalės profesorius Lagrange[3]) O. P. yra tos nuomonės, kad izraelitai išėję iš es-Salihije, kuris jungia du keliu, einančiu iš Azijos, vieną per el-Kantara, kitą per Izmailiją.

Sukkot yra hebrajiškos formos žodis reiškiąs šėtrą, visai panašus į aigiptiečių žodžius: Thkut, Thukut (aigiptiškai th = hebrajiška s). Sukkot, atsižvelgiant į kontekstą, reiškia greičiau provinciją, negu miestą, nes didelė keliaujančių izraelitų daugybė nebūtų galėję sutilpti mieste. Aigipto paminklai rodo vieškelį Thukut esant netoli Pitum. Taigi pirmoji izraelitų stotis buvo netoli tellel-Maskhuta, į vakarus ar į vasaros vakarus nuo Timsos ežero.

Etam, antros izraelitų stoties vardas, taip pat reiškia tyrus, kuriuos jie perėjo po Raudonosios jūros (Skaič. 33,8). Žodis Etam, aigiptiečių kalba khatem reiškia „aplink apkasą", circumvallatio ir rodo tvirtovių eilę, pastatytų Faraonų prie Aigipto sienos prieš Azijos tautas. Etam galėjo būti maž daug į rytus nuo el- Džisr. Iš tenai, Dievo vedamas, Mozė pasuko į Pihachirot prie Raudonosios jūros užuot ėjęs tiesiu keliu Pilistiečių šalies linkui.

Žodis Pih achirot, aigiptiečių kalba Pikecheret, yra atrastas Naville'o, archeologo šveicariečio, tell-el-Maskhuta griuvėsiuose, Ptolomiejaus Filadelfo užraše. Iš to išeina, kad Pihachirot galėjo būti netoli nuo Pitom, kas iš tikrų-

[1]) Vigouroux, La Bible et les découvertes modernes, II, 385—389 p.
[2]) Commentarius in Exodum et Leviticum, 33 p.
[3]) Revue biblique, 1900, 78 p.

jų pilnai sutinka su izraelitų kelione, grįžtančių nuo Etam (Iš. 14, 2).

Kiti mokslininkai kelia Pihachirot į vakarus nuo Timsos ežero; treti, kurie tvirtina, kad izraelitai ėję per Karčiuosius ežerus, Pihachiroto stotį nukelia į pietus iki Adžerud keturių valandų kelionės nuo Suezo.

Sulig Išėjimo knyga (14, 2) Pihachirot buvo tarp Migdol ir jūros prieš Baalsefoną. Bet šių dviejų vardų vieta iki šiol nežinoma, vien spėjama.

Migdol, Aigipto užrašuose forma Maktl — bokštas, tvirtovė, — reiškia sustiprintą miestą, kuris gynė Aigipto sienas nuo tyrų beduinų; bet kadangi tokių miestų buvo ne vienas, tai šis vardas nenurodo tiksliai vietos.

Baalsefon reiškia „Šiaurės Baalio" šventyklą. Kadangi Baalio garbinimas būdavo atliekamas daugiausia aukštose vietose ir kadangi Aigipto Setas, jūrų dievas, yra Fenicijos Baalio sinonimas, todėl Baalsefono vardas gali reikšti kokį nors kalną prie jūros esantį: Džebel Ženeffet arba Džebel Ataka[1]).

Žodžiu sakant, šv. Rašto nurodymai apie izraelitų kelionės pradžią šiandien dar mažai tėra ištirti; pasiremdami archeologinėmis iškasenomis tegalime atmesti kai kurias teorijas apie Raudonosios jūros perėjimą ir priimti panašiausią į tiesą.

4. Įvairios teorijos apie Raudonosios jūros perėjimo vietą.

a) Sikardo S. J. teorija.

Jezuitas Sikardas pirmutinis mokslingai tyrinėjo klausimą apie Raudonosios jūros perėjimą. Jis nuvažiavo Aigiptan 1720 m. izraelitų kelionės ištirti. Paskui savo tyrinėjimus jis aprašė laiške į Fleuriau S. I.[2])

Sikardas savo teorijoje įrodinėja, kad Faraonas izraelitų išėjimo metu gyvenęs ne Taniso mieste, bet Memfise. Išėjimo vietą „Ramzes" jis laiko per vien su mažu Bessatino kaimu, kuris yra į rytus nuo Nilo, aštuonis tūkstančius žingsnių tolumo nuo Kairo. Iš čia izraelitai ėję Raudonosios jūros linkui per Tavariko lygumą, tarp kalnų Džiusi ir Tora, jūrą gi perėję žemiau Suezo miesto, ties Ajun Musa, kame jūra yra plati ir gili.

Ši teorija turėjo pasisekimo ilgą laiką ir daug buvo jos šalininkų. Jezuitas Pujol'is gynė ją dar 1872 m. periodiniame leidinyje „Etudes religieuses".

Tačiau išdėtoji nuomonė neišlaiko kritikos, nes neteisingai nurodo izraelitų išėjimo vietą: pirma, kad Faraonas gyveno ne

---

[1]) Plačiau apie šias vietas žr. Lagrange, Revue biblique, 1900, 71 p. ir tol.

[2]) Lettre du P. Sicard sur le passage des Israelites, Toulouse 1840; žr. Vigouroux, La Bible et les découvertes modernes, II, 356 p.

M e m f i s e; tiesa, Išėjimo knygoje nėra išvardyto karaliaus miesto, bet ps. 77, 12.43 tiksliai pažymėta, kad T a n i s o laukuose įvykę dešimties bausmių stebuklai, kas šiandien, bendrai kalbant, yra priimta; antra, R a m z e s o miestas yra ieškotinas ne šiandieniniame B e s s a t i n e, nes R a m z e s buvo Gesseno šalyje, o Gesseno šalis ne prie Nilo, kame yra B e s s a t i n, bet šiauriniame Aigipte. Todel jėzuito Sikardo teorija šiandien yra atmesta

b) H. Brugscho[1]) teorija.

Naują teoriją išgalvojo aigiptologas H. B r u g s c h a s, kuris ją skaitė pirma Aleksandrijoje[2]), paskui orientalistų susivažiavime Londone.

Autorius tvirtina, kad išėjimo vieta R a m z e s ir Faraono sostinė T a n i s buvę tas pats. Pasiremdamas Aigipto dokumentu, kuriuo dirbtinai gina savo nuomonę, jis nurodo S u k k o t, E t a m, P i h a c h i r o t stotis į rytus nuo T a n i s o miesto. Jo nuomone, izraelitai nuo E t a m pasukę į šiaurę, kad įeitų į pereinamas S e r b o n i s o ežero vietas[3]), būtent į šiandieninį B a r d u i l ą. Todel, pasak Brugscho, izraelitai savo kelionėje nėjo per jūrą, bet tik per siaurą žemės plotą tarp Serboniso ežero ir Tarpužemio jūros. Aigiptiečių kariuomenė, didelio vandens priplaukimo užklupta, žuvo ežero klampynėse, kaip kad yra atsitikę su Artakserkso kareiviais (Diodorus, XVI, 46).

Tačiau Brugscho nuomonė klaidingai nurodo izraelitų išėjimo vietą ir kelią, kuriuo Mozė vedė išrinktąją tautą. Buvo įrodyta aukščiau, kad R a m z e s ir T a n i s yra du, visiškai skirtinu miestu; toliau šv. Rašte yra kalbama apie Raudonaią jūrą, bet ne apie Tarpužemio jūrą. Žydų padavimas negalėjo sumaišyti dviejų visai skirtingų jūrų.

c) Suezo įlankos teorija.

Kraštutines geografiniu pagrindu teorijas, būtent pietų ir šiaurės atmetus, reikia išgvildenti vidurinis kelias.

Paminėtina yra F. V i g o u r o u x'o († 1915) teorija[4]). Izraelitai, eidami iš R a m z e s o per Tumilato lygumas, laikėsi saldaus vandens kanalo kranto. Vandens trūkumas juos vertė eiti šiuo keliu. Pirmas kelionės tarpas buvo trumpas, nes ėjusi didelė daugybė, be to reikėjo prijungti gyvenusius toliau nuo R a m z e s o izraelitus. Todel S u k k o t o stotis turėjo būti netoli P i t o m—šiandieninio t e l l - e l - M a s k h u t a. Kad paslėpus nuo Faraono tikrąjį kelionės planą, reikėjo pasiekti artimi E t a m o tyrai, iš ten eiti į pietus Sinojaus linkui. Apvaizdai vadovaujant, Mozė apleido Pilistiečių kelią ir pasuko prie Raudono-

---

[1]) H e n r i k a s K a r o l i s B r u g s c h a s, 1827—1894 m., buvo aigiptologijos profesorium Göttingene (1868), Kajire (1870 — 1880) ir Berlyne (nuo 1880); išrinktas Berlyno Mokslo Akademijos narys 1888; rašė vokiečių ir prancūzų kalbomis.

[2]) La sortie des Hebreux d'Égypte, Alexandrie 1874.

[3]) L'Exode et les monuments égyptiens, 28 p.

[4]) La Bible et les découvertes modernes, II, 403—426 p.

sios jūros. Kaip ilgai ši kelionė tęsėsi, šv. Rašte nepasakyta. Vandens ir ganyklų trūkumas vertė izraelitus laikytis Karčiųjų ežerų pakraščių, nes tenai palaikė derlių Nilo kanalai. Izraelitai, atėję pas jūrą, apsistojo prie jos krašto, kad pasilsėję keliautų rytų linkui į Sinojaus tyrus. Pihachirot stotis pažymėtina netoli nuo kalno Džebel Ataka, kuris reikia laikyti per vien su Baalsefonu. Atsivydama aigiptiečių kariuomenė tenai išgąsdino izraelitus.

Aigiptiečiai eidami iš Taniso miesto, vijosi nuo Timsos ežero tuo pačiu keliu, kuriuo buvo keliavę izraelitai. Izraelitams negalima buvo ištrūkti nuo aigiptiečių, nes kalnas Džebel Ataka, kuris yra arti prie jūros, užkirto jiems kelią į vakarus ir į pietus; iš rytų pusės buvo Raudonoji jūra, iš šiaurės gulė ant jų Faraono kariuomenė; vien stebuklas galėjo ateiti į pagalbą izraelitams. Jūros plotas, kurį izraelitai perėjo sausomis kojomis, nebuvo labai ilgas, nes didelė jų minia suspėjo pereiti viena nakčia. Aigiptiečiai, rytą pastebėję, kad jų vergai išsprūdo iš rankų, vijosi izraelitus, bet vanduo užliejo aigiptiečius.

F. Vigouroux'o teorija gana patiko mokslininkams, nes pirmas izraelitų stotis nustato, rodos, teisingai, tačiau ji turi didelių keblumų:

α) Gana ilga kelionė nuo Etam iki Pihachirot, apie 70—80 kilometrų, būtų buvusi bereikalinga. Raudonoji jūra izraelitų išėjimo iš Aigipto laiku, anot Lagrange [1]) ir Vigouroux[2]), tęsėsi iki Izmailijos taip, kad Timsa ir Kartieji ežerai galėjo susivienyti su Suezo įlanka, todėl šią vandens liniją negalima buvo pereiti į rytų pusę. Jeigu išėjimo laiku Kartieji ežerai būtų buvę jau atsiskyrę nuo Raudonosios jūros į šiaurę nuo Suezo, tuomet tolimas kelias nuo Etam į pietus būtų likęs taip pat be naudos, nes iš Aigipto paminklų pasirodo, čia buvusi tvirtovių eilė, aigiptiškai khatem, prie rytinių Aigipto sienų prieš Azijos tautas pastatytų, labiausiai tose vietose, kame jūra ar Kartieji ežerai neturi nė kokio gamtos užtvaro[3]).

β) Be to, daugelis mokslininkų pirmąją stotį „Mara" po Raudonosios jūros perėjimo laiko per vien su Ajun Musa tik du kilometru tolumo nuo perėjimo vietos sulig Suezo teorija, o šv. Rašte pažymėta, kad per tyrus iki tai stočiai izraelitams prisiėjo keliauti tris dienas (Iš. 15, 22).

γ) Pagaliau tikslus Suezo įlankos ištyrimas taip pat sumažina šios teorijos vertę: jeigu izraelitai būtų ėję per jūrą nuo Džebel Ataka iki Ajun Musa, tuomet jiems būtų tekę pereiti apie dvidešimtį kilometrų viena nakčia per kelias valandas su moterimis, vaikais ir gyvuliais; be to jūra tenai kaiku-

[1]) Revue biblique 1900, 77 p.
[2]) Minėt. veikal., 402 p. prierašė.
[3]) Maspero, Histoire ancienne des peuples de l'Orient classique, I, 349 p.

riose vietose siekia gilumo dvidešimt du metru; todel vėjas, kurį pabrėžia šv. Raštas, vandeniui perskirti (Iš. 14, 21), nieko nebūtų reiškęs tokioje gilumoje[1]).

Tiems keblumams nugalėti naujieji kritikai išgalvojo kitą teoriją, kuri neturi tokių painių.

d) Izraelitų perėjimas per Karčiuosius ežerus.

Kai kurie inžinieriai, buvę prie kasimo Suezo kanalo, laikosi tos nuomonės, kad izraelitai perėjo per Karčiuosius ežerus, kurie tuo laiku jungėsi su jūra. Šią teoriją gina prancūzas Lecointre[2]).

Jis tvirtina, kad Kartieji ežerai seniau buvę susivieniję su Raudonąja jūra; tą susijungimą pertraukęs smėlio pylimas Saluf. Kadangi ežerų vanduo yra sūresnis negu jūros, išeina, kad tasai susivienijimas nebuvęs nuolatinis, bet tik periodinis; todel sausas perėjimas, o ne brasta buvusi, kame šiandien yra Saluf.

Lecointre pažymėjo Etamą tenai, kur dabar yra Serapeum, į šiaurę nuo Karčiųjų ežerų; Migdol jis laiko per vien su kalnuota dalimi Džebel Ženeffe, Baalsefoną — su Šebrevet, vienatiniu lygumos kalneliu. Pihachirot jis nurodo lygumoj tarp Džebel Ženeffe ir jūros, kame izraelitai apsistojo arti Šebrevet.

Mozė iš Etamo vedė izraelitus vakariniu pakraščiu Karčiųjų ežerų, pilnų vandens, kad perėjus sausai per Šaluf ir pasiekus tyrus į rytus nuo Suezo įlankos. Tačiau Mozės planas nepasisekė, nes Faraono kariuomenė, eidama nuo Memfiso miesto, pastojo kelią iš vakarų ir pietų pusės; taigi Mozė pasijuto apsuptas iš visų pusių: aigiptiečių kariuomene iš pietų pusės, Karčiaisiais ežerais iš rytų ir Džebel Ženeffe iš vakarų, bet Dievas stebuklingai išgelbėjo izraelitus, pervedęs juos per Karčiuosius ežerus.

Šveicarietis archeologas Naville[3]) yra taip pat tos nuomonės, kad Raudonoji jūra senovėje vienijosi su Karčiaisiais ežerais, ir jūra tuo būdu tęsėsi iki Timsos ežerui. Tarp Serapem ir Timsos ežero jūra buvo siaura, vanduo negilus ir rytų vėjas galėjo atidaryt izraelitams kelią. Jezuitas Hummelaueris[4]) izraelitų perėjimą taip pat nurodo tarp Timsos ir Karčiųjų ežerų.

Beveik tą patį mano Jeruzalės šv. Rašto Akademiios profesorius Lagrange O. P.[5]): „Pakanka negiliai įbristi į vandenį, kad pajutus rytų vėjo jėgą. Tai įvyko kame dabar randasi Sera-

---

[1]) Szczepanski S. J., Zeitschrift für katholische Theologie, 1908 250—251 p.

[2]) Du passage de la Mer Rouge par les Hebreux, avec deux cartes. Études religieuses, Octobre 1869, 557—582 p. Réponse au P. Pujol. Études religieuses, Juillet et août 1873; žr. Vigouroux, Dictionnaire de la Bible, V, 1221.

[3]) The Store—City of Pithom, 21. 26 p.

[4]) Commentarius in Exodum et Leviticum, 149 p.

[5]) L'itinéraire des Israelites, Revue biblique, 1900, 80 p.

peum; toje vietoje buvo negilu taip, jog vanduo, pietų ir rytų vėjo judinamas, buvo nuvarytas Timsos ežero linkui; priešingai tasai vėjas arti Suezo sunkino perėjimą. Jeigu Aigipto dokumentai suteikia istorikui Maspero įrodymų, kad Migdol buvo tenai, kame šiandien yra Serapeum, tuomet klausimas išspręstas." Panašiai išvadžioja archeologas Flinders Petrie ir kiti.

Ši teorija izraelitų perėjimo per Karčiuosius ežerus, kaipo paremta naujausių mokslininkų nuomone ir mažiau už kitas sudaranti keblumų, turi daugiau istorinio pagrindo, negu kitos; jos objektyvi vertė pareina nuo to, ar iš tikrųjų izraelitų išėjimo metu Raudonoji jūra tęsėsi iki Timsos ežerui, kas, bendrai imant, šiandien tvirtinama. Be to, protavimas apie šias Raudonosios jūros ribas pasitvirtina jos senovės vardu: „Heroopolio įlanka — sinus Heroopoliticus", kuriuo vadinosi Raudonoji jūra, būtent, kadangi senovės Heroopolio miestas yra laikomas per vien su Pitom, tai ir jūra tuo pačiu vardu, kaip ir miestas greičiausiai tęsėsi ligi tam miestui.

5. Istorinė ir stebuklinga jūros perėjimo tiesa.

a) Nekatalikai kritikai ar visai neigia, ar žymiai sumažina istorinę Raudonosios jūros perėjimo vertę. Kurie visur kaišioja Babiloną, kaip pav. Alfr. Jeremijas ir kiti, jūros perėjime mato vien babiloniečių mito pėdsakų, būtent kovos Marduko dievaičio su baisenybe Tiamata. Jūros perskyrimas esąs Tiamatos perplėšimas į dvi dali, kaip kad mini babiloniečių mitas [1]).

Kiti, pav., Spiegelbergas [2]) izraelitų išėjimą pripažįsta esant istorinį, bet atskiras švento Rašto apsakymo dalis, ypatingai stebuklingą Raudonosios jūros perėjimą, priskaito prie pasakų.

Katalikai mokslininkai tvirtina, kad jūros perėjimo įvykis yra įistorinis, tai įrodo paprastas, ne dirbtinis dalyko išdėstymas be jokių išvadžiojimų; toliau daug liudijimų Senojo ir Naujojo Įstatymo tai pabrėžia; be to, krikščioniškas padavimas tai gina, kuris šiame klausime randa pagrindinę išrinktosios tautos istorijos tiesą ir priemonę, kurią Dievas pavartojo izraelitams iš nelaisvės išliuosuoti, nuo stabmeldybės apsaugoti ir tikėjimo į Jahvės visagališkumą sustiprinti. Pagaliau pažymėtina, kad šv. Paulius (1 Kor. 10, 2) ir daug Bažnyčios tėvų [3]) laikė Raudonosios jūros perėjimą krikšto tipu, todėl pripažino jos istorinę vertę.

---

[1]) „Die Spaltung des Meeres 2 Mos. 14, 21 f.soll....an die Spaltung des Chaosungeheuers erinnern." Jeremias, Das Alte Testament im Lichte des Alten Orients [3], 410 p.

[2]) „Wer durchaus eine historische Erklärung dieses Sagenmotivs haben soll, der mag annehmen, dass einmal hier am Schilfmeer ein Heer seinen Untergang fand, und die Erinnerung an ein solches Ereignis auf die Ausgestaltung der izraelitischen Sage einwirkte. Spiegelberg, Der Aufenthalt Israels in Aegypten im Lichte der aegyptischen Monumente [4], 46 p.

[3]) Cornely, Comm. in 1 Kor., 270—273 p., Zeitschrift für katholische Theologie, 1908, 241 p. prieraše.

b) Spręsdami stebuklingą šio įvykio prasmę, vieni kritikai, pav., Bois Aymé,[1]) Napoleono palydovas ekspedicijoje į Aigiptą, J. Salvadoras[2]) žydas, stengiasi išaiškinti jūros perėjimą ne stebuklingu, bet prigimtu būdu, vadinasi, perėjimu per seklumą atoslūgio metu. Iš dabartinių mokslininkų panašiai aiškina šį klausimą, pav., Bonaccorsi[3]) ir Kochas[4]). Šis plačiau išdėsto, kokiu būdu izraelitai perėjo jūrą, būtent, Mozė, priėjęs prie jūros kranto iš vakarų pusės, pamatė vandenį vėjo labai varomą; tame jis pastebėjo laimingą Dievo duotą ženklą. Taigi naktį pervedė izraelitus per jūrą. Aigiptiečiai taip pat įėjo į jūrą, bet su vežimais negalėjo taip lengvai sekti paskui izraelitus; rytą vėjas atsimainė, vanduo sugrįžo savo vieton ir nuskandino persekiotojus. Tasai naturalus įvykis buvęs padailintas poezijos pagalba kaipo stebuklas.

Tinkamai pastebi Jeruzalės profesorius Lagrange[5]): Tiesa, kad Dievas daro stebuklus, tačiau nemažiau yra žalinga egzegezai didinti stebuklai, negu jų bijotis. Reikia atsižvelgti į antraeiles priemones, šv. Rašto nurodytas; jis paduoda rytų vėją.

Raudonosios jūros perėjime tikrai pripažįstame stebuklą, bet kokios rūšies jis buvo, reikia išspręsti.

Ruach qadim azza (Iš. 14, 21) reiškia: smarkų vėją iš rytų pusės. Kadangi izraelitai skirstydavo vėją tik sulig keturiomis svarbiausiomis dangaus dalimis, tai autorius galėjo taip pavadinti ir ne visai rytinį vėją. Nors retai pučia tenai rytų vėjas, o balandžio mėnesyje ir gegužės pradžioje tankiai būva smarkus pietų rytys, daugiausia tris kartus į parą; po to persimaino smarkėsnis žiemių vakarys; tasai vėjas varo bangas iš siauros įlankos į jūrą ir beveik nusausina jūros dugną netoli Suezo; atoslūgio metu vandeniui nubėgus pėkšti gali pereiti per siaurą Suezo įlankos seklumą. Bet vėjui persimainius į pietų pusę, vanduo vėl pripildo įlanką nuo šešių iki devynių pėdų aukščio[6]). Tasai vėjas turi didelės jėgos siauroje jūroje labiausiai pavasario lygnakčio metu, kai vėjas būva stiprus.

Taigi šių gamtos reiškinių akivaizdoje, sutinkame, kad vėjas padėjo perskirti vandenį (Iš. 14, 21), tačiau negalima tvirtinti, kad vėjas viską padarė, nes jeigu tasai smarkusis vėjas vienas perskyrė vandenį, jis būtų turėjęs pūsti per visą vandens perskyrimo laiką, vadinasi, kol izraelitai perėjo jūrą; tas vėjas turėjo būti izraelitams priešingas; vaikams ir gyvuliams galėjo stačiai sutrukdyti kelionę.

Kai dėl išsireiškimo: „vanduo stovėjo kaip mūras jų dešinėje ir kairėje“ (Iš. 14, 22), iš kurio išeina per-

[1]) Notice sur le séjour des Hebreux en Egypte et sur leur fuite dans le désert. Description de l'Egypte, 1809, I, 309—310 p.
[2]) Histoire des institutions de Moise et du peuple Hebreux [3], 1862, 52—55 p.
[3]) Questioni bibliche, 91 p. ir tol.
[4]) Das zwanzigste Jahrhundert, 1906, 382 p.
[5]) Revue biblique, 1900, 79 p.
[6]) Ebers, Durh Gosen zum Sinai[2], 101 p. ir tol.

detas stebuklas, pažymėtina, kad dalykas aprašomas išoriniu stebėjimu. Izraelitai, būdami gausingi su daugybe gyvulių (Iš. 12, 38) jūrai pereiti užtruko kuo ne visą naktį (Iš. 14, 20.24); todel jie perėjo jūrą ne kokia siaura sekluma, bet plačiu keliu; kurie ėjo to kelio viduriu, matė iš abiejų pusių toli nuvarytą vandenį; nuplaukęs vanduo palyginama minėtoje šv. Rašto vietoje (Iš. 14, 22) į sieną, kuria buvo apsuptas kelias iš šalių; tačiau tos sienos aukštis negalima imti tiksliai, nes hebrajiškas žodis choma[1]), apie 125 kartus šv. Knygose vartojamas, reiškia, ne tiktai sienas apvestas apie miestą ar bažnyčios mūrus (Ez. 40, 5; 42, 20; Lam. 2,7), ar sustiprintą miestą (Lev. 25, 29), bet ir visokias stiproves, kurios gali apginti nuo priešo (Jer. 1, 18; 15, 20). Taigi šis žodis savo prasme gali būti pritaikintas prie Iš. 14, 22 teksto.

Toliau Aleksandrijos, Syrų, Etijopų, Koptų šv. Rašto vertimai hebrajiškąjį žodį choma ima šalia tikslios prasmės taip pat ir platesne prasme, kaipo užtvarą, apgynimą ir panašiai.

Be to, šv. Raštas neišvardija priemonės vandeniui pakilti panašiai į sieną. Tiesa, smarkus vėjas galėjo atskirti vandenį, bet nepadarė iš vandens nejudinamos sienos, nes būtų reikėję dar didesnio stebuklo, kurio tačiau šv. Raštas visai nemini.

Pirmu pažvelgimu keblumą palaiko Iš. 15, 8: „Sukrušo, vandens, judri banga atsistojo, vilnis ant vilnies pakilo jūros viduryje“ ir ps. 77, 13: (Dievas) pertraukė jūrą ir pervedė juos ir pastatė vandenis tarsi ąsotyje,“ bet tose eilėse dalykas aprašomas poetiškai, piešiamas metaforomis.

Pagaliau, patyrimas mums rodo, kad stovėdami ant jūros kranto potvynio ar atoslūgio metu mes iš tolo matome bangas, tarsi, neaukštą pylimą besiartinantį prie mūsų iš aukštesnės vietos.

Iš visko tad išeina, kad šv. autorius piešia dalyką ne moksingai, bet išoriniu stebėjimu ir todel galėjo šioje vietoje palyginti vandenį su siena, plačia prasme imant

Taigi prie šio nuostabaus jūros perėjimo įvykio, kaip ir prie bausmių Aigipte, šiek tiek prisidėjo gamtinės priemonės, būtent, įvyko stebuklas trečios rūšies (quoad modum), kaip kad šv. Tamas skirsto.

Iš tikrųjų, jeigu izraelitų išliuosavimas iš Aigipto nuo pat pradžios būtų buvęs surištas su negirdėtais dideliais stebuklais, aigiptiečių niekas nebūtų drįsęs juos vytis per jūrą, nes tai išeitų prieš žmogaus prigimtį ieškoti sau tikros mirties.

[1]) Zeitschrift für katholische Theologie, 1908, 243–245 p.

Išėjimo 16. Skaič. 11, 4

Izraelitų manna.

1. Vardas [1]).

Išėjimo kn. 16, 31 izraelitai vadino Dievo jiems duotą tyruose valgį „m a n"; lotyniškoji Vulgata ir graikiškas Septynių dešimtų vertimas paliko tą pačią formą: man, μάν Iš. 16, 31. 33. 35; kitose gi vietose vartoja pavadinimą: m a n n a, μάννα.

Šis vardas perėjo į visas kalbas ir visus Šv. Rašto vertimus. Jo kilimas išvedamas iš to nusistebėjimo šauksmo, kurį kiekvienas, pamatęs manną, tuojaus ištarė arti esamam žmogui: „m a n h u", „kas tai yra, quid est hoc". Iš. 16, 15.

Šis vardas aiškinant, kyla didelių keblumų, mat, „m a n" nėra hebrajiškas žodis, bet aramajiškas klausiamasis įvardis, reiškiąs: „kas", „quis" (Ezdr. 5, 3. 9; Dan. 3, 15), o ne „ką", „quid". Tik paskesnioji syrų kalba vartoja formą „man" = „ką", „quid."

Kai kurie senesni gynėjai vertimo: „kas tai yra", „quid est hoc", pav., B o c h a r t a s, G r o t i u s be pagrindo remiasi Hiskunio tvirtinimu, kad „man" yra aigiptiečių klausiamasis įvardis.

Nevykęs yra sumanymas, kurį padavė L. R e i n k ė [2]), kad tas aramaizmas „man" lengvai išaiškinamas tuo, jog Jokūbas vedė abi pačias iš Aramo - Mesopotamijos ir kad beveik visi jo sūnūs ilgą laiką gyveno Arame.

K a u l e n o [3]) nuomonė yra vien tvirtinimas be įrodymų, kad tai esanti sena semitų forma, kuri nors nevartojama hebrajų literatūroje, bet išsilaikiusi žmonių kalboje.

Nevykusiai aiškina taip pat Kopenhagos universiteto profesorius B u h l i s [4]), kuris, remdamasis Kautzschu (Gram. d. bibl. aram., 61 p.), mano apie „nun afformativum" — galūnės ir kaipo įrodymą paduoda vien tai, kad Iš. 16, 15 kontekstas reikalaująs tokios prasmės.

Kitų mokslininkų išvadžiojimai vardui „man" išaiškinti gina dalinai semitišką, o iš dalies svetimą kilimą. Pavyzdžiui, F ü r s t a s (Concord., 648 p.) iš to, kad Skaič. 11, 7 manna palyginama su „b e d o l a c h", kuriam jis suteikia žemčiūgo reikšmę, išveda šį pavadinimą iš sanskritiško žodžio m a n i = žemčiūgas. R a b i n a i (Žr. Buxtorf, Diss. de manna, pas Ugolini, Thes. VIII, 587—592) šį vardą išveda ar iš žodžio „minna" = įsteigė, constituit, — iš to manna esanti skirtoji dalis, dovana, — ar iš kamieno „manan" = padalijo, kam nors gera padarė (Gesenius, Thesaurus II, 799 p.); todėl manna būtų Dievo ar dangaus dovana, geradarybė. Su tuo sutinka arabiškas pavadinimas: „m a n e s - s a m a" = dangaus dovana; šiuo vardu arabai vadina gam-

---

[1]) C l a d d e r, Žr. H a g e n, Lexicon biblicum, III, 84—87.
[2]) Beiträge zur Erklärung des alten Testamentes, V, 316—322 p.
[3]) W e t z e n u n d W e l t e, Kirchenlexicon [2], VIII, 615.
[4]) Hebräisches und aramäisches Handwörterbuch [17], 432—433 p.

tinę manną. Bet reikšmė „dovana“ neatatinka Iš. 16, 15 prasmės, nes reikia išlaikyti paklausimo konstrukcija, kad turėtų atatinkamą prasmę išsireiškimas: „n e s j i e n e ž i n o j o, k a s t a i b ū t ų“ [1]).

Tokie tad yra vardo „m a n“ svarbesnieji aiškinimai.

2. Šv. Rašto apsakymas apie manną.

Kokiu būdu izraelitams buvo duota manna, šv. Rašte yra išdėta du sykiu: Iš. 16, Skaič. 11, 4—9.

Pirmoje vietoje pasakojama, kad manna buvo duota izraelitams, išėjus iš Aigipto antrojo mėnesio penkioliktą dieną (antroje mūsų gegužės mėnesio pusėje ar birželio pradžioje), kai nuo Elimo, būtent, nuo dabartinio Gharandel slėnio izraelitai atėjo į Sino tyrus. Tenai, stingant maisto, nepatenkintieji buvo pasotinti putpelomis ir manna (Iš. 16, 1 sek.). Ryte, rasai tebėsant, pasirodė tyruose kažin kas smulkaus sukrekėjusio, hebrajiškai „mechuspas“, Vulgata tai išvertė: „pilo tusum“, piestoje sugrūsto, tarsi šerkšnas ant žemės (Iš. 16, 14), baltas nei koriandro grūdai (31 eil.); jo skonis buvo kaip kvietinės tešlos su medumi; Vulgatos vertime „simila“ reiškia geriausius kvietinius miltus.

Manna buvo renkama anksti rytą, nes kai saulė imdavo kaitinti, ji sutirpdavo (21 eil.). Jeigu kai kurie, nepaisydami Mozės įsakymo, palikdavo jos iki kitam rytui, tuomet atsirasdavo kirmėlių ir ji supūdavo (20 eil.); šeštoje gi dienoje izraelitai susirinkdavo mannos dvigubai ir užlaikydavo ją subatai; ji tada nesupūdavo ir joje neatsirasdavo kirmėlių (23—24 eil.; palyg. 5 eil.). Kaip Mozė buvo pasakęs, taip ir atsitiko, nes tie, kurie nežiūrėdami uždraudimo, išeidavo jos ieškoti subatos dieną, nieko nerasdavo (25—27 eil.); parinkdavo mannos po gomorą kiekvienam asmeniui; tie, kurie daugiau susirinkdavo, kai seikėdavo gomorais, nerasdavo daugiau, ir tie, kurie atsinešdavo mažiau, nerasdavo mažiau negu po gomorą, kiekvienam sulig žmonių skaičiumi šeimynoje, gyvenusių šėtroje (16—18 eil.). O šeštą dieną atrado po du gomoru kiekvienam žmogui (22 eil.). Gomoras gi yra dešimta efo dalis (36 eil.), būtent, 3,9, sulig kitais 3,6 litro. Vieną gomorą, Mozės įsakytas, Aaronas padėjo inde ties Viešpačiu, kad būtų užlaikyta ainijai (32—34 eil.). Izraelio sūnūs valgė manną keturias dešimtis metų, kolei atėjo į Kanaano žemės ribas (35 eil.), bet pirm to jos nepažinojo (15 eil.; Dt. 8, 3. 16).

Antras aprašymas Skaič. 11, 4—9 nuo išdėtojo šiek tiek skiriasi.

Aprašyti davė progos žmonių murmėjimas dėliai pačios mannos. Tai įvyko beveik tuo pačiu metų laiku, būtent, išėjimo iš Aigipto antrais metais antrą mėnesį tuojau po dvidešimtos dienos (Skaič. 10,11; palyg. Iš. 16,1); beveik toje pačioje šalyje, būtent: tarp Sinajaus kalno ir Pageidimo kapinių (Skaič. 10,

[1]) Z e n n e r, Zeitschrift für katolische Theologie, XXIII, 164—166. 367.

12; 11, 34; palyg. Iš. 16,1; Skaič. 33,16); tuo pačiu dienos metu būtent: naktį, kai atsirasdavo rasa, tuomet nukrisdavo ir manna (Skaič. 11,9; palyg. Iš. 16, 31). Manna buvo, kaip koriando grūdai, „b e d o l a c h“ išvaizdos, — Vulgata išvertė: „coloris bdelii“ (Skaič. 11,7); bdelijos varsa, palyg. Iš. 16, 14, panėši į šerkšną. Mannos ragaišėliai turėjo duonos su aliejumi skonį. (Sk. 11, 8). Žmonės máldavo manną girnomis ar susitrindavo grūstuvuose ir kepdavo iš jos ragaišėlius (Sk. 11, 8).

Taigi, abudu aprašymu sutinka: metų ir dienos laiko nurodymu, kada manna buvo duodama; šalies pažymėjimu, kurioje ji buvo randama ir mannos savybių išskaičiavimu. Tik ne vienodai kalba abudu apsakymu apie valgio prirengimą iš mannos ir apie skonį, bet šis skirtumas, galima išaiškinti tuo, kad aliejus rytiečių vartojamas platesne prasme — užuot skaniausio rytiečiams daikto.

Be to, Iš. kn. 16 pasakojama dar apie įvairius stebuklus, kurie įvyko su manna ir ypač apie tų reiškinių sąryšį su subatos ir Dievo garbinimo įstatais.

3. Kiti šv. Rašto tekstai apie manną.

Jozuės knygoje 5, 12 yra pasakyta, kad po pirmųjų Gilgale švęstų Velykų išnyko manna. Pak. Įst. 8, 3; Neh. 9, 15. 20; ps. 77, 19—25 manna priskaitoma prie didžiausių Dievo geradarybių. Išminties kn. 16, 20—29 plačiau skelbiama Dievo apvaizda, kuri pasirodė Aigipte sukeldama prieš aigipitiečius visas gamtos jėgas (16, 16—19), kelionės gi metu stiprindama išganymui teisingųjų spėkas. Toje vietoje paminėta apie mannos prisitaikymą prie kiekvieno skonio (20. 25 eil.), apie jos atsparumą prieš ugnį (22. 27 eil.).

Tos vietos, kaip ir visa Išminties knyga, yra retoriškai poetiškos, todel jos aiškinant reikia ieškoti poetiškoji tikrenybė.

Naujajame Įstatyme manna yra minima daug kartų. Šv. Jono evangelijoje žydai reikalauja iš Kristaus ženklo, kuris būtų panašus į mannos ženklą tyruose (6,31). Viešpats Jėzus mažina tos duonos vertę ir prižada tikrąją nuo Dievo iš dangaus einančią duoną (6, 32—33). Matyt, pas žydus buvo visuotinis įsitikinimas, kad Mesijo laikais pasikartos stebuklingosios mannos davimas[1]).

Kitose Naujojo Įstatymo vietose: žydams laiške 9, 4 kalbama apie manną, kuri buvo laikoma šventykloje, šv. Jono Apreiškime 2, 17 paslaptingoji manna pažadėta šio pasaulio kare pergalėtojui.

Taigi, vėlybesniųjų šventų knygų tekstai neįneša naujų minčių prie Peutateucho aprašymo, nes ar tik pamini jį, ar remiasi jo aprašymu.

[1]) Dažnai piešiamas šis įsitikinimas pseudoepigrafiniuose raštuose, pav. Or. Sibyll., Apocal. Baruch.

3. Gamtos manna[1]).

Iki mūsų laikų toje pat šalyje ir tuo pačiu metų laiku, kaip kad Iš. 16 ir Skaič. 11, 4—9 pasakojama apie izraelitams duotąją manną, galima pastebėti gamtos reiškinys, kuris pravartu yra palyginti su Šv. Rašto manna.

Garandelio slėnyje dar šiandien matyt beveik 20 pėdų aukščio medis, duodąs mannos vaisių; jis vadinasi tamarix mannifera. Feirano slėnyje šie medžiai sudaro tokio didumo miškelius, kad jiems išilgai pereiti, reikia kuone valanda laiko keliauti. Rytinėje Sinajaus pusiasalio dalyje tų medžių nepastebima. Šio medžio šakos turi nedidelius trikampius visuomet žaliuojančius lapelius. Pavasarį ant jaunų šakelių atsiranda vaisių iš gelsvos spalvos pumpurėlių. Kovo ir balandžio mėnesiuose dar šiandien jaučiamas tuose miškeliuose stiprus kvapas, kuris atsiranda ne nuo žiedų ar lapų, bet nuo pačių šakelių; sekamuose mėnesiuose tas kvapas stiprėja. Kadangi gegužės pabaigoje, birželio ir liepos mėnesiuose, kai kada iki rugpiūčio pasitaiko tenai didelių kaitrų, tuomet iš šakų tur būt, dėl žievės plyšimo, pradeda nakties metu per plyšius sunktis lašai, kurie vienijasi ir krinta ant žemės. Šie lašai yra tokio didumo, kaip koriandro grūdai ar šerkšnos, baltos ar kiek gelsvos spalvos; jie išrodo kaip vaškas ir turi medaus skonį. Saulės spinduliams pradėjus kaitinti jie tirpsta ir susigeria į žemę. Vietiniai gyventojai arabai šį reiškinį vadina mann arba mann es-sama, būtent, dangaus manna, nes jie mano, kad ji krintanti iš dangaus. Manną renka anksti rytą, verda ir košia per storą audeklą, kad nuvalius nuo lapų ir smėlio, o paskui jau gali manną laikyti ištisus metus ar net ilgiau. Jos prisirinkę, dalį patys suvartoja, lyginai kaip medum tepdami savo prėską duoną, dalį, tarsi duoklę — mokesnį, ataduoda šv. Kotrynos vienuoliams ant Sinajaus kalno, o likusią manną parduoda Aigiptan. Po lytingo pavasario esti didelė mannos rinkliava, o nuo sausumos derlius žūva. Gerais metais visame pusiasalyje prirenkama 250—350 kilogramų mannos. Už Sinajaus ribų, net tose vietose, kame tų medžių yra daug, mannos negalima rasti.

4. Šv. Rašto mannos klausimo išsprendimas.

Daugelis šv. Rašto aiškintojų katalikų, didesnė jų dalis senesnieji, bet kai kurie ir iš paskutinių laikų, pav., Danko[2]), Kaulenas[3]), Zschokkė[4]), Selbstas[5]), Vigouroux[6]) Hetzenaueris[7]) ir kiti tvirtina, kad šv. Rašto mannoje yra buvęs esminis stebuklas, būtent: mannos davimas esąs buvęs negirdėtas, nuolatinis, keičiąs jos gamtines savybes, stebuklas.

[1]) Ten pat, 69—70.
[2]) Historia Veteris Testamenti, 124 p. sek.
[3]) Kirchenlexicon VIII, 615 p. sek.
[4]) Historia Antiqui Testamenti [5], 87 p.
[5]) Handbuch zur biblischen Geschichte [6], 397 p. sek.
[6]) La Bible et les découvertes modernes II, 466 p.
[7] Theologia biblica, 113—114 p.

Nekatalikai gi kritikai mannos davimo aprašymą priskaito ar prie pasakų, ar, ypač paskutiniais laikais, pav., Holzingeris[1]), Baentschas[2]) ir kiti, stengiasi išaiškinti vien prigimtu būdu; jie tvirtina, kad izraelitai tyruose valgę paprastą, gamtinę manną, tik ilgainiui pasakojimuose gamtinė manna buvusi pagražinta stebuklo ypatybėmis.

Tačiau tiesa yra viduryje. Pirmiausia, reikia pažymėti, kad abiejuose atsitikimuose (Iš. 16 ir Skaič. 11, 4 — 9) pasakojama apie mannos davimą izraelitams tose vietose, kame yra randama tamarikso manna. Pasakyta, kad ta dangaus duona buvo renkama tuo metu, kada paprastai yra renkama ir gamtinė manna. Ją pastebėdavo dienos ar nakties metu, sykiu su rasa, panašiai kaip ir gamtinę. Viena ir antra manna išnykdavo saulei pradėjus kaitinti. Išorinė išvaizda, kuri aprašoma minėtuose dviejuose skyriuose, buvo visai tokia pat, kaip ir gamtinės mannos, tas pats ir skonis (Iš. 16, 31).

Toks didelis panašumas negalėjo būti atsitiktinas. Iš šių įrodymų galima padaryti išvada, kad Iš. 16 ir Skaič. 11, 4 — 9 įvykiams sudarė pagrindą gamtinė manna, kaip kad Aigipto bausmių pagrinde buvo gamtinės šalies rykštės.

Bet, antra vertus, dėliai gamtinio pagrindo nėra atmestina tuose reiškiniuose ypatinga Dievo apvaizda; todel, sutikdami su gamtiniu įvykio pagrindu, pripažįstame, kad mannos davime buvo taip pat tiesioginis Dievo tarpininkavimas.

Taigi stebuklas buvo tame, kad sulig Dievo apreiškimu Mozė tikrai buvo paskelbęs dieną ir valandą, kada nukrisdavo manna (Iš. 16, 6—12).

Paskui negalima išaiškinti gamtiniu būdu, kodel šeštą dieną dvigubai (16, 22), subatoje gi nieko nebuvo randama (16, 26). Neabejotina taip pat, jog ne gamtinės mannos būta savybių tame, kad jeigu kas prieš Dievo įsakymą pasilikdavo jos daugiau, manna tuojaus sugesdavo (16, 19), o surinkta subatai (16, 24) ar laikoma ties Viešpačiu ainijos atminimui (16, 32—34) nesugesdavo. Pagaliau, Dievo apvaizda matyt tame, kad izraelitai gaudavo mannos visuomet atatinkamą saiką (16, 21).

Šie atsitikimai šv. Rašto mannoje verčia pripažinti tikrąjį stebuklą, vadinasi, jie įrodo, kad gamtinės mannos išteklius ir ypatybės buvo stebuklingai padidinti.

Kai del kitų skirtumų tarp šv. Rašto ir gamtinės mannos, reikia pažymėti, kad nėra pagrindo duoti literalinė prasmė žodžiams: manna krito iš dangaus (Iš. 16, 14) ir tuo būdu didinti stebuklas, nes pirmiausia, žmonės matė to dangiškojo lietaus vien padarinį (16, 4); dar gi yra pabrėžta, kad manna krisdavo drauge su rasa (Skaič. 11, 9); antra, reikia prisiminti, kad senovėje buvo bendra nuomonė, jog ir medus krintąs iš dangaus rasos pavidalu[3]). Galop dar ir šiandien vietiniai gyventojai arabai kalba

---

[1]) Exodus, 58 p.
[2]) Exodus, 150 p. sek.
[3]) Plinius, Historia naturalis, XI, 12.

panašiai. Taigi nieko nuostabaus, jeigu šv. Rašte sulig visuotine senovėje nuomone yra pasakyta, kad ji kritusi iš dangaus.

Kai del keblumo, būk manna kasdien krisdavo per keturias dešimtis metų, todel turėjęs būti didelis stebuklas, reikia pastebėti, kad apie tai nėra pasakyta šv. Rašte. Tiesa, Iš. 16, 35 paminėta, kad Izraelio sūnūs valgė manną per keturias dešimtis metų; 16, 4 buvo jos pažadėta kiekvienai dienai, — 16, 5 šeštai dienai dusyk daugiau, ir todel buvo užginta izraelitams (16, 19) pasilikti mannos rytojaus dienai ar rinktis subatos dieną (16, 25).

Bet Dievas tai darė išrinktajai tautai išbandyti (16, 4); buvo tai tik atskiri atsitikimai ir nėra pagrindo manyti, kad tuo laiku, kai gamtinė manna buvo lengvai išlaikoma, Dievas vis darė stebuklus be pertraukos, būtent: manna ant rytojaus sugesdavo, šeštą dieną jos surinkdavo dusyk daugiau, subatoje gi nieko nebūdavo randama. Todel neprieštarauja šv. Rašto prasmei aiškinimas, kad manna buvo per keturias dešimtis metų, tačiau tik kelių mėnesių metu, būtent, rinkliavos metu.

Kitas keblumas kyla, palyginus dabar surenkamos mannos išteklius su tuo, kiek reikėjo izraelitams. Mūsų laikais visame pusiasalyje surenkama mannos ne daugiau kaip 350 kilogramų per metus. Izraelio sūnų, kurie buvo maitinami manne per keturias dešimtis metų, sulig Skaič. 1, 20—46 ir 26, 5 — 62 buvo apię du milijonu žmonių. Kiekvienam iš jų buvo prirenkama po gomora (Iš. 16, 16), vadinasi beveik po 4 litrus; tačiau septynių su viršum milijonų litrų kasdieninis išteklius yra labai didelis ir gamtinės mannos niekuomet negalėjo užtekti, todel būtų reikalingas didelis esminis stebuklas.

Bet Senojo Įstatymo skaitmens dėliai perrašinėtojų kaltės sukelia ne maža keblumų ir mokslininkas Flinders Petrie [1]) stengiasi šiame atsitikime jį pašalinti, versdamas hebrajišką žodį „elef“ tūkstantis, reikšme—šeimyna; tuomet Skaič. kn. 1 ir 26 išeitų tinkamas skaičius 5.550 ir 5.730, kas pilnai yra prileistina.

Antra, neabejotina yra, kad senovėje Sinajaus pusiasalyje daug daugiau buvo medžių negu šiandien; mat, arabai visuomet turėjo paprotį kirsti medžius ir deginti iš jų anglis, kurias ne tik patys vartodavo, bet ir parduodavo Aigiptan. Magometas Ali, Aigipto valdovas, įsakė Sinajaus arabams mokėti mokesnį anglimis; arabai gi iškirstųjų medžių vieton niekuomet nesodina kitų. Dėliai tos priežasties ir Sinajaus šalis, senovėje derlinga bei turtinga, pavirto beveik tyrais, išnykus miškams; taigi, yra pagrindo tvirtinti, kad seniaus kitoks buvo Sinajaus klimatas negu dabar, nes jis pareina nuo medžių bei girių daugumos ir iš to einančio upių bei vandens gausumo; tai patvirtina žemesnysis Aigiptas, kame seniau buvo daug papyruso medžių, krokodilų, hippopotamų, o šiandien beveik visa tai yra išnykę. Sinajaus oras senovėje buvo daug drėgnesnis, kaip matyt iš Iš. 16, 13; Skaič. 11, 9, kame pasakyta, kad rasa būdavusi kasdien.

---

[1]) Researches in Sinai, 209—213 p.

Didelės gyvulių kaimenės, kurias turėjo izraelitai, nebūtų galėjusios išlikti, jeigu ne kitoks būtų buvęs klimatas, ne kitokia pusiasalio prigimtis.

Iš to, kas čia išaiškinta, galima prileisti, kad ir tamarikso mannos medžių būta senovėje daug daugiau, negu šiandien; jų plotai tęsėsi nuo Sinajaus iki Jordano upės, o kadangi klimatas buvo daug drėgnesnis, tai ir vaisių turėjo būti daug daugiau. Šie protavimai įrodo, kad nors šv. Rašte pasakojami kai kurie Sinajaus pusiasalio įvykiai, šiandien negalimi, tačiau iš to dar neišeina, kad jie būtų pramanyti; tai tik rodo, kad senovėje Sinajaus pusiasalis buvo ne toks, kaip dabar.

Be to, šv. Rašte nepasakyta, kad tik manna buvo vienintelis izraelitų valgis per keturias dešimtis metų, nes Iš. 16 ir Skaič. 11 paminėta, kad sykiu su manna izraelitai gavo ir putpelių; jie laikė taip pat daug gyvulių, kuriuos buvo išsivedę iš Aigipto (Iš. 12, 38) ir kuriuos visuomet turėjo su savim (Iš. 17, 3; 34, 3; Skaič. 20, 4. 8. 11. 19; 32, 1); net daugindavo jų skaičių grobiu (Skaič. 31, 9. 32). Izraelitai maistui turėjo tai pat, ką ir amalekiečiai, madianiečiai, edomiečiai: šalia mėsos ir pieno dar žuvų is Raudonosios jūros, daktilių vaisių, žiogų ir t. t.; būdavo taip pat javų, kaip matyt iš Pentateucho įsakymų, liečiančių aukas, pav., Kun. 8, 2: „p r ė s k o s d u o n o s p i n t i n ę“ Kun. 26, 31; 9, 4; 10, 12; 24, 5 tol.; o kai pristigdavo, jie galėjo nusipirkti, žr. Dt. 2, 6.

Pagaliau, šv. Raštas rodo, kad manna nebuvo svarbiausias maistas, nes Skaič. 21, 5 tauta dejuoja: „T r ū k s t a d u o n o s, n ė r a v a n d e n s; m u m s j a u į g r i s o t a s a i m e n k i a u s i a s v a l g i s“. Taigi nors jie turėjo mannos, bet skundėsi, kad nebuvo duonos. Manna labiau išsilaikė atminime, negu kiti daiktai, nes ji buvo naujiena ir paskiau izraelitai nežinojo apie gamtinę manną, žr. Dt. 8, 3. 16.

Todel iš visa, kas išdėta, galima padaryti ši išvada: šv. Rašto pasakojimuose apie manną pagrindą sudarė gamtiniai reiškiniai, kuriuos ir šiandien galima pastebėti gamtinėje mannoje, bet tuose apsakymuose yra kartu stebuklas (quoad modum, žr. šv. Tomą). Teisingai pažymėjo H u m m e l a u e r i s S. I.[1]): Nereikia neigti iš anksto tų nuomonės, kurie šv. Rašto manną lygina su gamtos reiškiniu, jeigu tik neaiškina jos vien gamtos dėsniais. Kadangi visos Aigipto bausmės ir Raudonosios jūros perėjimas, kuriuose nors daug kas yra antgamtinio, priskaitomi tačiau, greičiausia, prie Aigipto gamtos reiškinių, tad negalima kaltinti bedievyste tų, kurie panašiai tvirtina apie manną. Šv. Rašte putpelų nuostabus įvykis artimai rišasi su manna; putpelos buvo tikri paukščiai, tai ir manna buvo tikro augalo vaisius.

---

[1]) Minėt. veikal., 171 p.

Jericho miesto problema.

a) Naujausioji problemos istorija.

Devynioliktojo amžiaus racionalizmas, pasistatęs sau vienatine tiesos pažinimo kriterija protą, visa, kas juo buvo nepasiekiama, atmetė kaipo dalyką, neturintį nieko bendra su tiesa, ar kitokiu keliu stengėsi tai aiškinti. Toks likimas sutiko ir antgamtinį Šventojo Rašto gaivalą, būtent, kai kurie vokiečių mokslininkai, išvedę jaunesnį Pentateucho kilimą, atmetė istorinę vertę daugelio atsitikimų, jame užrašytų, ypatingai turinčių antgamtinio pobūdžio. Jie sujungė su Pentateuchu taip pat Jozuės knygą, pavadinę visą šį veikalą Hexateuchu, ir užgynė Jozuės knygos svarbiausiųjų įvykių istorinę tiesą, vadinasi, ir iškeltąjį čia Jericho miesto paėmimą.

Ligi paskutinių iškasenų kritikai įvairiu būdu aiškino šią istoriją:

Jų vieni, kaip antai, Grambergas, Ed. Reussas[1]) tvirtino Jericho istoriją esant mitu. Alfredas Jeremijas[2]) stengėsi jos pamatan padėti astralinių motyvų.

Baueris, Hartmannas Ewaldas aiškino Jericho paėmimą ar netikėtu užpuolimu, ar pasikasimo būdu[1]).

Michaelis, Jahnas[2]), Klostermannas, Oettlis[3]) išvedė miesto žuvimą žemės drebėjimu.

Naujausieji kritikai, pavyzdžiui, Banaccorsis[4]), Kochas[5]) Steuernagelis[6]), ir kiti tvirtino tą istoriją esant liaudies padavimu[7]) ir neturint savyje pilnos istorinės tiesos.

Esant apie Jerichą ir jo paėmimą šiam nuomonių įvairumui, kyla klausimas, kaip iš tikrųjų būta su tuo miestu. Kad išaiškinus tą klausimą, reikia pažinti iš vienos pusės Jericho miestas Šv. Rašte bei tolimesnėje istorijoje, iš antros pusės — iškasenų šviesoje.

b) Jerichas Šv. Rašte ir istorijoje.

Garsusis Jericho[8]) miestas gulėjo gražiame derlingame Jordano upės slėnyje, į rytus nuo Jeruzalės, netoli Negyvosios jūros, šalia ~~Karantanijos~~ kalvos. Jerichas buvo, tarsi, Palestinos vartai, pro kuriuos izraelitams reikėjo pereiti, kaip ir raktas, nes tik Jerichą paėmus galima buvo įeiti į Žadėtąją žemę. Todel nėra nuostabu, kad Šv. Raštas dažnai mini šį miestą.

---

[1]) L' histoire sainte et la Loi, I, p. 79

[2]) Das alte Testament im Lichte des alten Orients[3], p p. 413—414.

[3]) Žr. Zschokke, Historia antiqui Testamenti[5], 160 p.

[4]) Ten pat.

[5]) Korzonkiewicz, Jehošua, 150 p., prierašė.

[6]) Questione bibliche, 93 p.

[7]) Das zwanzigste Jahrhundert, 522 p.

[8]) Josue, 151 p.

[9]) Žr. Hetzenauer, Theologia biblica, 141 p.

[10]) Žr. Hagen, Lexicon biblicum, II, 654—657, Vigouroux, Dictionnaire biblique, 3, 1292 ir tol.; Meistermann, Nouvau guide de Terre sainte[2], 377 380. p.; Hetzenauer, Theologia biblica, 139—141 p.

Jericho vardą Senajame Įstatyme randame skaičių knygoje, kame kalbama apie Moabo lygumas (22, 1; 26, 3—63; 31, 12; 33, 48; 35, 1; 36, 13), be to, Pakartoto Įstatymo knygoje, kai Mozė nuo Nebo kalno gėrėjosi plačiomis Jericho lygumomis, palmėmis papuoštomis (32, 49; 34, 1—3).

Daugiausia tačiau žinių ir tai svarbiausių apie Jerichą paduoda Jozuės knygos šeštasis skyrius; tenai išdėta interesuojanti mus Jericho paėmimo istorija.

Paėmimas įvyko šiuo būdu: Dievo liepiami izraelitai per septynias dienas ėjo aplink Jericho miesto sienas iškilmingomis ėjybomis: priekyje traukė apsiginklavusios kariuomenės eilės, paskui jas ėjo septyni kunigai su jubiliejiniais trimitais, po jų sekė kiti kunigai, Viešpaties skrynia nešini, pačiame gi gale ėjo liaudis. Pirmąsias šešias dienas buvo įsakyta apeiti Jericho miestą po kartą į dieną tyloje; tik retkarčiais ją pertraukdavo trumpas kunigų trimitų aidas. Septintą dieną izraėlitai apėjo miestą septynis kartus, būtent, šešis kartus kaip pirmiau, o septintą — Jozuės liepiami kunigai pradėjo be pertraukos trimituoti trimitais, kariuomenė gi su liaudimi balsiai šaukti. Taip jiems bedarant Jericho sienos sugriuvo ir izraelitai įsiveržė miestan kiekvienas ties ta vieta, kurioje stovėjo, naikindami visą, išskyrus Rachabą su jos giminėmis, kuri anksčiau buvo paslėpusi izraelitų žvalgus. Jericho miestas su visais jo turtais buvo sudegintas, tik palikta auksas, sidabras, variniai rykai ir geležis, kurie paaukota Viešpaties iždui.

Išgriovęs miestą Jozuė apskelbė šį prakeikimą: „Prakeiktas teesie Viešpaties akivaizdoje vyras, kurs įkurtų ir atstatytų Jericho miestą. Tenumiršta jojo pirmgimys, bededant pamatus, ir paskutinis iš jo vaikų, statant vartus". (Joz. 6, 26). Čia yra žinomasis pas izraelitus iškeikimas, vadinamas „cherem"; tuo Jozuė uždraudė ne patį miesto atstatydinimą, bet jo sustiprinimą. Pavergtasai miestas atiduota Benjamino giminei (Joz. 18, 12); tačiau, iš jos Jerichas teisėjų laikotarpiu pereina į moabitų karaliaus Eglono rankas (Teis. 3, 13).

Dovydo pasiuntiniai pas amonitų karalių, to karaliaus išniekinti, gyvena iki sugrįžta Jeriche (2 Sam. 10, 1—5).

Izraelitų valstybei suskilus į dvi dali, karaliaus Achabo laikais Chijelis iš Betelio kilęs, nepaisydamas Jozuės prakeikimo, atstatydino Jericho mūrus, bet paskelbtoji Jozuės bausmė neaplenkė Chijelio, nes pirmgimys jo sūnus mirė, padėjus sienų pamatus, o jo sūnų jauniausias, bestatant sienų vartus (3 Karal. 16, 34).

Elijo ir Eliziejaus laikais netoli Jericho būta vadinamųjų pranašų mokyklų.

Eliziejus, įbėręs druskos į šaltinį, pataisė sudegusį Jericho miesto vandenį (4 Karal. 2, 19—22).

Karaliui Kyrui paleidus žydus iš Babilonijos nelaisvės, Zorobabelio vedami tarp kitų grįžo į savo tėvynę ir 345 „Jericho

sūnūs" (Ezdr. 2, 34; Neh. 7, 36), kurie, be abejo, apsigyveno savo gimtajame mieste: tai patvirtina Šv. Rašte pažymėtas įvykis, kad Jericho gyventojai padėjo Nehemijui atsistatyti Jeruzalės mūrus (Neh. 3, 2).

Machabiejų laikotarpi Jerichą stiprino Syrijos vadas Bakchides (1 Mach. 9, 50).

Prieš pat Kristaus gimimą Erodas Didysis, užėmęs Jerichą, pasak Juozapo Flavijaus (Bell. Iud. I, 15, 16), gražiai jį išpuošė ir del Jericho oro šiltumo padarė jį savo žiemos sostine; čia Erodas ir miręs (Bell. Jud. I, 33, 6—8).

Evangelijos taip pat kalba apie Jerichą: tenai Viešpats Jėzus išgydė neregius (Mt. 20, 29—33, Mk. 10, 46—52; Lk. 18, 1 ir tol.), aplankė Zakiejaus namus (Lk. 19, 1 ir tol.).

Romos, Bizantijos ir Arabijos laikotarpiais Jerichas yra matęs visokių gyvenimo valandų, kol pagaliau, šešioliktą šimtmetį tasai garsusis miestas virto griuvėsių krūva.

Iki paskutinių laikų Jericho vietoje stūksojo nedidelis kaimelis, vadinamas el — Richa. Prieš kokius 50 metų jame testovėjo vos keletas arabų lūšnų. Paskui rusai pastatė čia užeigos namus ir cerkvę; šalia jų atsirado keliauninkams skiriamų viešbučių. Tai ir visas šių dienų Jerichas. Kartu su miesto gyvumu beveik išnyko ir gražios palmės Jordano slėnyje; tiesa, gamta čia neatsimainė, bet nuolatiniai karai, dažni beduinų užpuldinėjimai, pagaliau, gyventojų tingumas bei apsileidimas pavertė miesto vietą ir puikų slėnį tyruma.

Senovės Jericho vieta ieškotina yra bent kiek į vasaros vakarus nuo šiandieninio, nes, pasak Juozapo Flavijaus (Bell. Iud. IV, 8, 3), senovės miestas gulėjęs prie šaltinio, kuris kiek vėliau buvo pavadintas Eliziejaus šaltiniu. Šis šaltinis, vadinamas šiandien Ain es — Sultan yra prie Kavantanijos kalvos, vadinasi 25 minutes kelio atstu nuo šiandieninio el — Richa. Erodo gi Jerichas buvo prie upelio el — Kelt, arti dviejų kilometrų į pietus nuo šaltinio Ain es — Sultan arba senovės miesto ir į vakarus nuo šiandieninio el — Richa.

c) Jericho iškasenos.

Senovės Jericho griuvėsius pradėjo atkasinėti balandžio mėn. 1907 m. Dr. Ernestas Sellinas, tuomet Vienos universiteto profesorius, todel ir darbas buvo pradėtas Austrijos vardu. Pirmu bandymu mažai tepelnė Sellinas. Rasta buvo žemėje keletas akmeninių ir bronzinių įrankių, taip pat deginto molio indų, pav.: du bronziniu kirviuku, kananejų trobavietėse keletas didelių ąsočių, akmeninis stabukas žmogaus pavidalo, 0,20 m. aukščio, labai paprasto darbo ir t.t.

1908 m. Sellinas perėjo profesoriauti Vokietijon į Rostock'o (Meklemburg Schwerin'e) universitetą; tuo būdu ir Jericho kasyklos perėjo vokiečių bendrovės „Deutcshe Orient — Gesellschaft" nuosavybėn. Kasyklų direktoriaus padė-

jėjais paskirta prityrusis architektas Langenegger'is ir mokytas arheologas Watzinger'is [1]).

Savo tyrinėjimams Sellinas pasiskyrė žemės plotą, gulintį prie Eliziejaus šaltinio apie 360 metrų ilgio ir 160 metrų pločio [2]). Darbas pradėta nuo dešimties metrų aukščio kalnelio, turinčio kiaušinio pavidalą; iš jo, pasak prof. Sellino, kyšojo dar septyni mažesni kalneliai, susidarę iš griuvėsių.

1908—1909 m. bekasinėdami rado milžiniškų sienų liekanas; tomis sienomis buvo apsuptas miestas. Iš griuvėsių matyt, kad sienų būta pailgų, bent kiek susiaurintų žiemos rytuose. Sienų ilgis apie miestą siekė arti 778 metrų. Jos buvo pastatytos ant tam tikru būdu sukietintos žemės, panašiai į mūsų cementą.

Pirmų sienų sluogsnių būta iš akmenų; jie siekė 5—6 metrus aukščio ir tiek pat pločio; pasikasti tad po tokiomis sienomis, kaip kad išveda Baueris, Hartmanas ir kiti, izraelitai negalėjo, neturėdami specialistų inžinierių. Pažinta, kad tų sienų būta iš kananiejų laikotarpio, nes panašių atrasta Gezere, Taanake ir Megidde.

Ant akmeninės sienos dalies buvęs pastatytas sluoksnis iš plytų 2 metrų storio ir, architektų manymu, 6—8 metrų aukščio; šio sluoksnio tačiau tik dvi liekani atrasta nuo 2—4 metrų aukščio. Rytų sienos dalies nerasta nė liekanų; manoma, kad ji buvusi sunaudota trioboms statyti.

Kadangi kananiejų stiliaus sienos baigdavosi langučiais šaudyti, kaip matyt iš kitų tvirtovių, tai Jericho miesto sienos iš viso nuo sukietintos žemės turėjo 12—15 metrų aukščio.

Tikslus iškastųjų sienų ištyrimas parodė, kad tuomet jau mokėta pasirinkti medžiagą tokioms sienoms ir tinkamai jos pastatyti. Visa daryta, kad apgynus miestą nuo taranų, nuo pasikasimų ir kitų tų laikų priemonių, kuriomis galima buvo miestas paimti. Sienos buvo pastatytos labai tvirtai todel, kad be jų niekas daugiau negalėjo apginti miesto, nes Jerichas, kaip jau buvo minėta, gulėjo Jordano slėnyje, atvirame užpuolimams iš visų pusių.

Manoma, kad sienoje būta tik vienų vartų, būtent, pietų rytinėje dalyje [3]). Tokios sienos, turint omenyje kad mieste būta vandens šaltinio, galėjo ilga laiką ginti gyventojus nuo stipriausio priešininko. Tų milžiniškų sienų griuvėsiai stebina dar ir šiandien ne tik paprastus keleivius. bet ir prityrusius architektus, pav., Langeneggerį [4]).

---

[1]) 1909 m. Langeneggerio vietą užėmė architektas Noeldekė, kuris prieš tai per penkerius metus vedė iškasenas Babilonijoje. Jo padėjėjas buvo valdžios architektas Schulzė, pirmiaus tyrinėjęs Aigiptą (Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft. Dezember, 1909, Nr. 41, 15 p.).

[2]) P. Karge, Die Resultate der neueren Ausgrabungen und Forschungen in Palästina[3], p. 15.

[3]) Revue biblique, 1910, III, 406 p.

[4]) Revue biblique 1909, II, 271 p.

Tačiau tuo miesto sustiprinimas dar nesibaigė. Aprašytoji siena sudarė tik išorinę sustiprinimų dalį. Miesto viduje kalva buvo apsupta dar antra beveik tolygia siena, kuri stovėjo 30 metrų atstu nuo pirmosios. Šios liekanų ne rasta tik rytuose kaip ir pirmosios sienos. Tyrinėtojai pradžioje manė antrą sieną esant miesto akropolį[1]), bet paskiau pasirodė ją esant vidaus sienos[2]).

Silpnesnę miesto dalį kananiejai stiprindavo bokštais; todel apvalius šiaurinę kasyklų dalį, dar buvo atrasta rytuose du aštuonių metrų pločio bokštu, kurių sienos turėjusios 5, 5 m. storio.

Ištyrus bokštus, pasirodė jų esant nevienodų; tai liudija, kad tų bokštų būtą sugriautų ir vėl atnaujintų. Tarp bokštų būtą dar tarpinės sienos 1, 5 metr. storio; ji stovėjusi 3 metrus atstu nuo antrosios miesto sienos.

Be aprašytųjų mūrų tyrinėtojai rado Jericho griuvėsiuose dar įvairių daiktų, pav., liekanų didelių indų, keletą sveikų mažesnių indų. Juose pastebėta panašumo į Aigipto indus ir jų atrasta tik kananiejų Jericho sluogsniuose.

Langeneggeris ir kiti tyrinėtojai, arčiau įsižiūrėję, įsitikrino, kad tie sustiprinimai priklausę prie kananiejų laikotarpio, vadinasi, prieš ateisiant Palestinon izraelitams, nes atkastieji kananiejų daiktai neturėjo mažiausios izraelitų kultūros žymės.

Plyšiai dideliuoe atkastuose griuvėsiuose liudija kananiejų gyvenimą Jeriche pertrauktą staiga; kas įrodo miesto sugriovimą, nes kituose kananiejų miestuose, kuriuos Izraelitai užkariavo, pav. Gezere, izraelitų kultūra plėtėsi išlengvo, dar vietinei tebėsant; tenai atrastuose daiktuose jungiasi kartu abi kultūri.

Metodingai toliau vedamos iškasenos parodė aukštesniųjų sluogsnių daiktuose jau apsireiškiant atnaujinto Jeriche gyvenimo ir tai įvykusio tik po ilgų ~~metų~~, būtent, izraelitų laikotarpiu, jau dekadencijos metu.

Mieste izraelitų gyvenimas buvo sukoncentruotas apie šaltinį. Toje dalyje archeologija daug yra pelniusi, nes atrasta ne tiktai vieni-kiti sugriauti izraelitų namai, bet galima atstatydinti iš atkastų griuvėsių ištisa miesto dalis su siauromis, iškraipytomis gatvėmis ir skersgatvėmis. Namų būta nedidelių su prieangiais, kuriuose būdavo kraunami įvairūs indai provizijai dėti, su grindimis aplink mažą kietos žemės kiemelį ir su suolais prie sienų[3]). Pas patį šaltinį į pietus atrasta didesnė troba, kuri tyrinėtojų yra pavadinta rūmais[4]). Ji buvo panaši į rūmus, vadinamuosius hillani; šiuo vardu asyriečiai nuo Sargono (722—705) laikų vadindavo tokius ypatingus vakarų šalių namus; panašių rūmų atrasta šiaurinėje Sirijoje Sendžirlyje. Archeologų nuomone, šie Jericho rūmai pastatyti devintą šimtmetį. Jie yra buvę gražiausias izraelitų miesto dalies trobesys; be jų miestas turėjęs nuskurusio kaimo išvaizdą.

---

1) Mitteilungen, I, 22 p. ir tol.; Revue biblique, 1909 II, 273 p.
2) Mitteilungen, II, 14 p.; Revue biblique, 1910, II, 406 p.
3) Revue biblique, 1910, III, 410 p.
4) Plačiau žr. Mitteilungen II, 20 p. ir tol.

Archeologas Watzingeris sudėstė tam tikroje tvarkoje iškastuosius izraelitų daiktus; rytų gi dalykų žinovas ir egzegetas Sellinas, ištyręs tąsias iškasenas, kartu su Watzinger'iu priėjo išvados, kad tie daiktai nėra senovės kananiejų stiliaus, bet kad jie panašūs į graikų-fenikiečių stilių iš Kipro salos, vadinasi, izraelitų gyvenimas Jeriche buvo atnaujintas IX—VIII amž., kai fenikiečių dėka Tarpužemio kultūra darė įtakos izraelitų gyvenimui. Patvirtina tai atrastieji Kipro salos stiliaus indai, vaikų karstai po namų pamatais ir t. t.

Pagaliau, šiaurinės kalvos dalyje, šalia kai kurių mažesnės vėrtės liekanų rasta degto molio indų su parašais: dešimt indų su parašu „J a h" ir trys — J a h ô. Paleografijos nurodomi žinovai išvedė tuos parašus priklausant maž daug Nehemijo laikams, būtent, šie žodžiai yra aramajų kalbos, panašūs į žodžius atrastuose Agipte, Elefantinos saloje, dokumentuose, iš penkto šimtmečio prieš Kristų.

Apie minėtųjų žodžių prasmę buvo įvairių nuomonių; paaiškėjo, kad jie reiškia Dievo vardą, kurį po Babilonijos nelaisvės žydai rašydavo įvariose vietose, kad dažniau Jį atsimintų [1]). Tuo būdu indų parašai liudija, kad Jeriche gyveno žydai po Babilonijos nelaisvės, vadinasi, persų ir graikų laikotarpiu.

Makabiejų laikais Jerichas vėl virsta tyrais ir taip tebestūkso ligi Bizantijos periodo. Iš to laikotarpio atrasta prie šaltinio ir vasaros rytų dalyje kapų paminklų bei įvairių naminių daiktų, kaip antai: degto molio indų, stiklo, akmens ir bronzos įrankių, Bizantijos pinigų ir t. t. Bet gal tai rasta atskiros šeimynos karstas, kas rodytų, kad čia tais laikais nebūta ištiso miesto, o tik atskirų gyventojų būklų.

Dar aukštesniuose žemės sluogsniuose pasirodė arabų laikotarpio pėdsakų, pav., karstų; mat, arabai mėgdavo laidoti mirusius aukštumose šalia vandens, bet kad miestas tuo laikotarpiu būtų buvęs atstatydintas, iškasenos nieko nesako.

Tuo būdu Jericho iškasenos štai ką mums parodė: pirmasai nuo viršaus, vadinasi, aukščiausias žemės sluogsnis priklauso arabų kultūrai; nežymių pėdsakų Bizantijos kultūros randama visoje kalvoje; bent kiek giliau pasirodo žydų, po Babilono nelaisvės, kolonijos žymių; dar giliau—izraelitų kultūros liekanų iš laikotarpio prieš Babilonijos nelaisvę; milžiniškųjų sienų griuvėsiai priklauso kananiejų periodui; iškasenos giliausiame sluogsnyje, iš paties kalvos vidurio, suteikė senesnės už kananiejų kultūros pėdsakų, būtent, dviem metrais giliau už atrastas indų šukes iškasta 1909 m. išimtinai titnago įrankių, kas pasak prof. Sellino liudija, kad kalva buvusi žmonių apgyventa prieš 3-4 tūkstančius metų [2]).

---

[1]) Mitteilungen, II Dezember, 1909, 26—27 p.
[2]) Revue biblique, 1910, III, 409 p.

d) **Jerichas iškasenų šviesoje.**

Nors bekasant Jericho griuvėsius be minėtųjų parašų ant indų ąsų, daugiau užrašų nebuvo rasta, bet, pasak garsaus katalikų archeologo Vincento [1]) archeologijos faktai turi savo kalbą, kuri kad ir be rašto tačiau, daug papasakoja žinovams [2]): Kalnelis, pakilęs dašimčia metrų aukščiau apjuosusio jį slėnio su retai randamu Palestinoje gražiu vandens šaltiniu, masino prie savęs gyventojus trimis — keturiais tūkstančiais metų prieš mūsų erą.

Pirmieji tos vietos gyventojai vartojo vien titnagą ir iš jo darydavosi reikalingus sau įrankius; naugių jie dar nepažinojo ir moliu nemokėjo naudotis; manoma, kad pradžioje iškasenų 1907 m. atrastasis stabukas ir jų pabaigoje titnago įrankiai priklausę tam laikotarpiui.

Po to eina semitų periodas. Nauji miesto gyventojai kananiejai jau pažįsta nauges, bent vartoja bronzos įrankius. Jie moka tinkamai naudotis moliu, būtent: dirbasi plytas namams statyti, gaminasi iš jų įvairių formų ir spalvų indus. Jie moka jau dirbti laukus, ką liudija iškasti dideli indai grūdams, aliejui ir vynui supilti. Dviem tūkstančiais metų maždaug prieš gimsiant Kristui jie stato apie miestą milžiniškas sienas, 778 metrų ilgio[3]) kad apsisaugotų nuo priešų. Sugadintos sienų vietos buvo atnaujintos ir iš dalies visiškai atstatytos penkioliktame amžiuje, vadinasi, stiprus ir turtingas Jericho miestas tais laikais neišvengė užpuolimo karingųjų Aigipto faraonų iš aštuonioliktos dinastijos. Del tų sugadintų vietų sienose, kurios nors ir buvo atstatydintos, miestas, greičiausia, buvo apsuptas antra siena, kad tikriau apsigintų nuo priešų. Nuo to laiko gyventojų išdirbiniuose, būtent, įrankiuose ir induose, pradeda pasireikšti Aigipto įtaka.

Jerichiečiai, apsisupę neprieinamomis sienomis, mažai paiso priešų, mažai tesaugoja miesto sienas, nes Jozuės pasiųsti žvalgai be kliūčių įeina miestan ir randa sau prieglaudą. (Joz. 2, 1 ir tol.). Rachab vėl lengvai įtikrina jerichiečius, kad svetimšaliai jau yra išėję, nors tik jiems pasitraukus žvalgai buvo virve nuleisti pro langą už miesto sienų.

Daugiau nieko neduoda iškasenos iš kananiejų gyvenimo. Jų gyvenimas staiga nutrūksta. Tai visa kaip tik patvirtina miesto išgriovimą.

Toliau iškasenų dėka sužinota, kad čia gyvenimas vėl atnaujintas po ilgo laiko, būtent, izraelitų periode, tačiau jau su žymiu Tarpužemio įtakos atspindžiu. Tąsias iškasenas betyrinėjant pastebėta ypatinga spraga, kaip ir šuolis tarp dviejų kultūrų, būtent, kananiejų ir izraelitų, be laipsninės transformacijos pėdsakų, tarp XIV—XIII amžiaus kananiejų ir IX—VIII amžiaus izraelitų kultūros; toji tad spraga apima 4 — 3 amžius.

---

[1]) Jeruzalės bibliškosios Akademijos profesoriaus.

[2]) Revue biblique 1910, III, 413—417 p.

[3]) Tuo būdu kananiejų Jerichas sienų viduje turėjo 4 hektarus 54 arus ir 77 ketvirtainius metrus žemės.

Minėtasis faktas yra be galo didelės svarbos, nes pilnai patvirtina Jericho istoriją išdėstytą Šv. Rašte, būtent, kad kananiejų miestas Jerichas buvo Jozuės sugriautas ir tik po 3 — 4 amžių vėl buvo atnaujintas prie Izraeliaus karalių, vadinasi, iškasenos pilnai patvirtina, kad sustiprintas Jericho miestas atnaujintas devintą šimtmetį karaliui Achabui viešpataujant, ką ir pažymi Šv. Raštas (3 Kar. 16, 34). Vienatiniai iškasti rūmai izraelitų miesto centre gal priklausė Chieliui — miesto atnaujintojui[1]).

Antrą kartą atstačius izraelitams Jerichą, gyvenimas klestėjo jame ligi Babilonijos nelaisvės. Toliau, gyvenimo žymės pasireiškia vasaros rytų pusėje, nors, tiesa, silpniau; tame sluogsnyje rasti indai su parašais „Jah" ir „Jahô"[2]) liudija esą kilę po Babilonijos nelaisvės, vadinasi, tuo patvirtina Ezdro ir Nehemijo pasakojimą apie Jerichą.

Po Makabiejų viešpatavimui sustiprintasis Jericho miestas žūva ir kaipo tokis daugiau nepakyla.

Vadinasi, visa, ką ypatinga yra pasakęs Šv. Raštas apie Jerichą, iškasenos pilniausiai patvirtino, būtent, Jericho esimą prieš Jozuę, stebuklingą miesto sugriovimą Jozuei vadovaujant, Chielio atstatydinimą prie Achabo, pagaliau, Jeriche buvusią žydų koloniją po Babilonijos nelaisvės.

Milžiniškos kananiejų sienos staiga sugriuvusios ir kitos archeologinės liekanos kuoaiškiausiai įrodo, kad antikatalikų kritikų išvadžiojimai, kaipo netur pagrindo, reikia atmesti, pavyzdžiui, kad Jericho istorija esąnti mitas ar stebuklingumu papuoštas liaudies padavimas ar kas į tai panašu.

Trumpai sakant, tie negyvi liudytojai, vadinasi, iškasenų paminklai sugriovė ligi pamatų antikatalikų išsvajotus protavimus, o Šv. Rašto pasakojimo teisingumą jie sustiprino[3]).

[1]) Kalbant apie Chielio sūnų mirtį (3 Kar. 16, 34) reikia pažymėti, kad vieni mokslininkai sako — tai Dievo bausmė esanti (Joz. 6, 26); kiti gi kaip Selbstas (Handbuch zur biblischen Geschichte [7], I, 591 p.), Petersas (Theologie und Glaube, 1909, I, p. 21—32) tvirtina, kad tai buvusi žmonių auka, ką įrodą vaikų kaulai, rasti po namų pamatais.

[2]) Šalia istorinio įrodymo iš čia eina dar filologinis, nes žydai tais laikais Dievo vardą kaip tik rašydavo „Jaho", užuot tradicinio vardo „Jahve".

[3]) Dr. E. Sellin, Jericho, monografija nebuvo galima gauti.

Saulės sustojimas.

Joz. 10, 12—14.

Nė vienas Šv. Rašto tekstas neturėjo tiek priekaištų, kaip tas, kurs aprašo izraelitų kovos pabaigą su pietinių kananiečių karalių sąjunga, kuris yra paduotas Jozuės knygoje 10, 12—14. Priešininkai čia nepasitenkina priekaištais daromais tekstui ir egzegetams, bet jie puola net pačią Bažnyčią. Pasak jų, Joz. 10, 12—14 tekstas nesutinkąs su tikrenybe: ne saulė, girdi, sukasi apie žemę, o priešingai, žemė apie saulę; prileisti gi, kad autorius rašo išoriniu stebėjimu, būtent, kad žemė sustojo besisukusi, esą nebegalima, nes tai būtų iššaukę didžiausią pasaulyje sumišimą. Todel apsakymas apie saulės sustojimą reikia laikyti pasaka.

Šiam klausimui tinkamai išaiškinti visų pirma tenka išgvildenti teksto painumai, toliau išdėti problemos istorija, pagaliau, išspręsti jau patsai klausimas.

1 Joz. 10, 12—14 tekstas,

Jeruzalės karalius Adonisedek, sužinojęs, kad Jozuei užkariavus Jericho ir Hai miestus, gabavniečiai padarė sutartį su Izraeliumi, sugalvojo tą sutartį išardyti; tuo tikslu sutraukia kariuomenę kartu su Hebrono, Jerimoto, Lachiso ir Eglono karaliais ir apsistoja paliai Gabauno miestą. Gabauniečiai siunčia pasiuntinius į Gilgalį, pas Jozuę, maldaudami pagalbos. Jozuė Viešpaties pastiprintas, vyksta naktį su visa savo kariuomene į Gabauną, aušrai brėkštant staiga užpuola priešą ir smarkiai sumušęs jį vejasi. Priešai bėga galvotrūkčiais Betchorono [1]) pakalne; čia Viešpats siunčia į juos didžius ledus, nuo kurių daug daugiau žmonių žuvo, negu nuo Izraelio kardo (Joz. 10, 1—11)

Priešui visiškai nugalėti, reikėjo ilgesnės dienos. Todel Jozuė liepia sustoti saulei ir mėnuliui:

12 eil. „Tuomet [2]) Jozuė kalbėjo į Viešpatį dieną, kai Viešpats padavė amoriečius Izraelio sūnums, sakydamas izraelitų akyvaizdoje:

13 eil. Saule, sustok ties Gabaunu, ir, mėnuli Ajalono slėnyje.
Ir saulė sustojo, ir mėnulis stovėjo, kolei tauta keršijo savo priešams.

---

[1]) Betchoron reiškia meilės namą; buvo tai senovės tvirtovė ir miestas susidedąs iš dviejų Efraimo giminės miestų — aukštutinio ir žemutinio. Tarp jų dviejų buvo siaura, iš lėto nusileidžianti pakalnė. Mūsų laikais jų vietoje yra du kaimu, išlaikiusiu senovės vardus: Beit ur el foka arba aukštutinis, stovįs ant kalno, ir kitas, maž daug du kilometru nuo jo atstu į vakarų pusę, Beit ur el tachta arba žemutinis. (Žr. Hagen, Lexicon biblicum, I, 649—650).

[2]) Sulig hebrajų tekstu.

Argi tai neparašyta Teisiojo knygoje?
Ir saulė stovėjo dangaus viduryje, ir nesiskubino nusileisti tarsi ištisą dieną.
14 eil. Ir nebuvo kaip toji diena nei prieš ją,
nei po jos, kad Viešpats išklausytų, žmogaus balso, kadangi Viešpats kariavo už Izraelį".

2. Teksto keblumai ir jo prasmė.

12 je eil. vardas Gabaon, hebrajiškai „Gibon", reiškia kalvai priklausantį arba ant kalvos pastatytą; tai buvo didelis hevejiečių miestas (Joz. 11, 19), didesnis už Hai; po Jericho jis sudarė punktą, iš kurio Jozuė pradėjo ir paskui užkariavo pietinę Kanaano dalį. Šiandien jis laikomas per vien su el — Džib į šiaurę nuo Nebi Samuil[1]).

„Dom" yra gal imperativus nuo veiksmažodžio „damam", tylėjo. Žodžiai, reiškią tylėjimą, hebrajų buvo vartojami platesne prasme, taikant ne tik prie nekalbančių, bet ir prie neveikiančių; todel turi reikšmės: liautis, pav., ps. 4, 5; Job. 31, 34; 30, 28; Raud. 2, 18; Jer. 47, 6; reiškia taip pat: sustoti, pav., Joz. 10, 12. 13; 1 Sam. 4, 19 [2]). Arabiškai dama — buvo ramus, pasiliko. Visokius prasmės abejojimus pašalina kontekstas, būtent, atatinkamas sekamoje 13 eilutėje sinoniminio paralelizmo veiksmažodis yra „amad", kuris reiškia: stovėjo. Taigi iš šios prasmės išeina, kad nevykusiai aiškino B. Pavlovskis[3]) problemą saulės užtemimu.

Ajalon vadinasi miestas ir tuo pačiu vardu slėnis Dano ir Benjamino pasienyje. Tasai vardas, forma Ajalūna ir Jalūna, yra randamas Amarnos laiškuose; iki mūsų laikų išliko Jalo kaimo pavadinime į vakarus nuo Gabavno ant kalvos 180 metrų aukščio. Dar ir dabar riokso griuvėsiai pilies ir sienos apsupančios kaimą. Netoli nuo čia, kiek į šiaurę, tęsiasi Ajalono slėnis.

Jozuė, sakydamas minėtuosius 12-je eil. žodžius, matyt, buvo beveik Betchorono pakalnėje, kuri yra apie 8 kilometrus atstu nuo Gabaono į vasaros vakarus. Veidu atsikreipęs į pietus Jozuė turėjo Gabaoną iš rytų ir Ajaloną ne visai iš vakarų pusės, bet kiek ir į pietus. Jis vartodamas savo laikų išsireiškimus, prašo saulės nenusileisti ir mėnulio netekėti, vadinasi dienos pailginimo.

13-os eil. žodžiais: „Argi tai neparašyta" yra šaltinio citavimo būdas.

„Teisiojo knyga", syriškajame vertime pavadinta „giesmių knyga", yra šaltinis, iš kurio įkvėptasis autorius ėmė

[1]) Žr. Hagen, Minėt veik., I, 333—335.

[2]) Zr. Gesenius, Thesaurus linguae hebraicae et chaldaicae, I, 343—344.

[3]) Jeszcze jedno hystoryczne zaćmienie słońca, „Kwartalnik teologiczny" 1903, 119—139 p.

tą tekstą. Iš čia paimta taip pat elegija Sauliaus bei Jonato mirčiai, paduota 2 Sam. 1, 18 tol. „Teisiojo knyga“, regis, buvo eilių rinkinys, kuriomis izraelitai pagerbdavo savo didvyrius.

„Dangaus viduryje“ — pasak Hummelauerio[1]), iš tų žodžių ne būtinai reikia išvesti dangaus mėlynės vieta, kame saulė stovi pačiame vidurdienyje, bet taip pat reiškia kelią arba liniją, kuria saulė išrodo einanti, kildama nuo rytų iki pietų ir nusileisdama nuo pietų iki vakarui.

Žodžius „tarsi ištisą dieną“, Vulgata išvertė netiksliai, būtent: spatio unius diei — ištisą dieną.

Taigi visa 13-ji eil. atpasakoja Jozuės liepimo išsipildymą, reikalingą galutinai kananiejams nugalėti; ji yra autoriaus paimta iš Teisiojo knygos; kartu paduotas cituojamojo teksto turinys.

14-a eil. Vulgatoje išversta ne visai teisingai; hebrajų tekste nėra minimas dienos ilgumas; toji diena pabrėžiama ne dėliai savo ilgumo, kurį pažymi Vulgata: tam longa dies — taip ilga diena, bet dėliai ypatingo su ja sujungto atsitikimo, būtent, kad Dievas, išklausydamas žmogaus balsą, kovojo už Izraelį.

Išgvildenus teksto keblumus, išeina ši minėtųjų 3 eilučių prasmė: Jozuė galutinai priešams nugalėti meldžia Dievą pailginti dieną, vadinasi, šviesą. Įkvėptasis autorius nurodydamas, kad tai įvyko, pažymi tą dieną del išklausyto prašymo.

3. Klausimo istorija ir problemos išsprendimas.

Išaiškinus teksto painumus, pažiūrėkime, kaip mokslininkai ilgainiui gvildeno problemą ir kaip ji išspręsti.

Senojo Įstatymo kitos knygos, žydų padavimas, taip pat katalikų Bažnyčia nuo pradžios matė šiame įvykyje stebuklą. Senosios Ptolomėjaus teorijos šalininkai, kad saulė sukasi apie žemę, pripažino mūsų klausime saulės sustojimo stebuklą tikra žodžio prasmė. Taip suprato Senojo Įstatymo Ekleziastiko knygos autorius. Karžygis kare Jėzus Nave ir Mozės įpėdinis pranašų pareigose... Ar ne jo ranka buvo sulaikyta saulė (Vulgata nevisai teisingai išvertė: in iracundia eius impeditus est sol, jo rūstybe buvo sutrukdyta (saulė), ir iš vienos dienos pasidarė tarsi dvi“. 46, 1, 2, 3, 4—5). Taigi šis Ekli. tekstas išreiškia saulės sustojimą ir dienos pailginimą apie 12 valandų.

Žydų padavimą užrašė Juozapas Flavijus [1]), taip sakydamas: Nes ir tai dar atsitiko, kad diena buvo pailginta, idant besiartinančia naktimi nebūtų sulaikytas hebrajų puolimas“

Katalikų Bažnyčios tėvai taip pat aiškino problemą žodžio prasme, būtent, kad Jozuės liepiami[2]) sustojo saulė ir mėnulis ir tuo būdu kovos diena buvo ilgesnė, negu paprasta.

---

[1]) Minėt. veik., 236 p.

[2]) Antiquitates, l. 5, c. 1, n. 17.

Taip, pav., šv. Justinas[1]) Dialoge su žydu Trifonu 113 n. sako: „Jis (Jozuė) sulaikė saulę“. Šv. Ambrozijus[2]) tvirtina: „Kai tęsėsi mūšis su gabavniečiais ir bijojo, kad naktis nesutrukdytų laimėjimo—proto ir tikėjimo gilumu sušuko: tesustoja saulė; ir stovėjo, kol laimėjo mūšį“ [3]).

Bažnyčios tėvai ir rašytojai, kurie aiškino sunkesnes šv. Raštc vietas, prie tos tekstų rūšies nepriskaitė saulės sustojimo problemos, antai šv. Augustinas veikale:

Quaestiones in Heptateuchum, VI kn. visiškai apleido šitą klausimą.

Tačiau Jezuės knygos 10 skyrius, kurį Bažnyčios tėvai liečia tik paviršutiniai, išvesdami vien moralinius pamokymus, pagarsėjo, kai 1616 m. vasario mėnesio 25 dieną s. Officii kongregacija pasmerkė Galilėjaus byloje nuomonę, kad saulė yra nejudomas pasaulio centras, kaipo eretikišką; antrą gi sakinį, kad žemė nėra pasaulo centras ir sukasi taip apie save, kaip apie saulę, kaipo klaidingą tikėjime[4]).

Kai del šios s. Officii ištarmės reikia pažymėti, kad Romos kongregacijos nėra neklaidingos [5]); be to, 1822 m. rugsėjo mėnesio 25 dieną s. Officium, sutinkant Pijui VII, netiesioginiu būdu atšaukė šią ištarmę; mat, 16-e ir 17-jo amžiaus pradžioje buvo bendra visiems mokslininkams ta nuomonė, kurios laikėsi Kongregacija ir Galiliejaus įrodymai nepajėgė jos pakeisti; todel nenuostabu, kad S. Officii Kongregacijos nariai neatskyrė pakankamai tikrojo judėjimo nuo tariamojo[6]).

Po kongregacijos ištarmės Galiliejaus byloje ir kas kart labiau įsigalint naujai Koperniko sistemai, Šv. Rašto aiškintojai kreipė dėmesį į saulės stovėjimą vietoje ir, gvildendami dienos pailginimo būdą, išvedė, kad žemė sustojo sukusis apie ašį; tačiau jie tuojau pastebėjo, kad iš to būtų kilęs pasaulyje didis sumišimas. Todel astronomijos stebuklo gynėjai stvėrės kitų išvadų.

Vieni tvirtino, kad tuomet buvęs sutvertas koks nors į saulę panašus švyturys, todel izraelitai, spręsdami apie tą reiškinį iš panašumo, manė, kad saulė stovėjusi dangaus mėlynėje ilgiau negu paprastai. Tos nuomonės laikėsi kai kurie rabinai ir katalikų tarpe Reinkė[7]).

Kiti kritikai manė, kad nakties tamsa buvus išsklaidyta nuolatiniais žaibais, pavyzdžiui, Michalis, Hessas[8]) ir kiti.

---

[1]) Migne, 6, 736.

[2]) I lib. Offic., c. 40, a. II, p. 52, pas Reinke, Beiträge zur Erklärung des A. T., VIII, 223 p.

[3]) Hummelaueris, Minėt. veik. 238—239 turi surinkęs daug panašių Bažnyčios tėvų liudijimų.

[4]) Hummelauer Minėt veik., 241 p.

[5]) Žr. Hetzenauer Theologia biblica, 145 p.

[6]) Plačiau žr. Vigouroux Les livres saints et la critique rationaliste, II, 470 p. ir tol.

[7]) Minėt. veikal., VIII, 229 p. ir tol.

[8]) Žr. Korzonkiewicz, Jehošua, 192 p.

Tie visi mokslininkai atmeta teoriją, kad saulė buvo sustojusi ir todel nebeaiškina mūsų teksto tiksliai žodžio prasme. Tačiau reikia pažymėti, kad nuomonė apie naujo švyturio sutvėrimą yra atmestina, nes reikštų didelį stebuklą, o tekstas galima išaiškinti kitokiu paprastesniu būdu; taip pat tenka atmesti, kaipo nepamatuota nuomonė, apie nuolatinius žaibus.

Plačiai ir kitu keliu bandė išaiškinti problemą Hummelaueris S. I. [1]), turėdamas omenyje pirmykštį hebrajiškąjį tekstą ir šio įvykio paminėjimą Ekleziastiko knygoje 46-me skyriuje:

„Dvejopa prasme viena diena gali būti laikoma dviem dienom: pirma, kai dienos šviesa yra ilgesnė keliomis valandomis, negu paprastoji; antra, kai vienos naturalios dienos laikotarpiu du kartu įvyksta perėjimas nuo tamsos prie šviesos. Iš teksto nieku būdu neišeina, kad Gabavne būtų įvykęs pirmos rūšies stebuklas. Tam yra priešingi Joz. 10, 13 žodžiai: „tarsi ištisa diena". Ištisa diena būva tuomet, kai dienos šviesa tęsiasi paprastąjį laiką, tuomet ir diena išeitų ilgesnė negu paprasta, ištisa...... Tuo tarpu.... iš teksto visai neišeina, kad toji naturali diena buvusi ilgesnė už paprastąją; tekstą pilnai atatinka prasmė, kad diena tapo tarsi dvi todel, kad jos laikotarpiu buvo dusyk perėjimas nuo tamsos prie šviesos. Baisūs ledai, aprašyti 11 eil., atnešė didelę tamsybę, kuri laikinai visiškai sutrukdė šviesą. Taigi dieną saulė užtekėjo pirmą kartą iš ryto, paskui užėjus minėtajai tamsai, pasiskubino nusileisti, nors diena dar neužsibaigė; antrą kartą Jozuei prašant vėl pasirodė, atsistojus ton vieton, kurioje stovėjo pirmiau, pagaliau, nusileido paprastu laiku ir naturaliai dienai pasibaigus. Žmonėms, kurie gamtos dalykus sprendė ir išreiškė išoriniu stebėjimu, išrodė, kad saulė tą dieną du sykiu užtekėjusi ir nusileidusi, tuo būdu viena diena tapo dvi dieni..... Išrodė, kad saulė nusileido ir užgulė naktis, nors ir perankstyba...... ką gi Jozuė? Jis žinojo Viešpatį esant galingesniu už gamtos jėgas.... galint pašalinti naktį ir sugrąžinti dieną, buvusią prieš valandėlę...... Maldavo. Viešpats išklausė maldos ir praskydus tamsai, išsiskirsčius debesims, vėl pasirodė saulė ir mėnulis. Atrodė, kad saulei nusileidus pasirodžiusios žvaigždės, tuo tarpu iš tikrųjų skleidėsi debesys, kurie pirma buvo jąsias pridengę. Niekas nepasikeitė paprastame dienos šviesos ilgume, nes užtektinai buvo laiko priešams vytis apie aštuonių valandų kelią.

Gal kas pasakys, kad pašalinamas stebuklas, kurį visi pastebėjo Joz. 10, 12. Bet ar ne stebuklas, kad tą pačią valandą, kai Jozuė ištarė žodžius, pasirodė hebrajams šviesa? Tai yra Dievo visa žinojimo ir apvaizdos įrodymas. Be to, žymus stebuklas buvo baisūs ledai [2]), užėję kaip tik tuo laiku, kada leidosi bėgti amoriečiai, ir kaip tik toje vietoje, kurioje jie bėgo.

---

[1]) Minėt. veik., 237-244 p.

[2]) Kurie savyje nebuvo stebuklas, bet gamtos reiškinys, tačiau Dievo apvaizdos leistas. Žr. Hetzenauer, Minėt. veik. 142-143 p

Tai buvo didis stebuklas, kuriuo Viešpats kovojo už Izraelį, ledais sumušdamas jų priešus ir ne vien grąžindamas šviesą pergalėtojams".

Ir iš tikrųjų Ekkli. 46,5 ledai laikomi kaipo Jozuės maldos padarinys.

Taigi, pasak Hummelauerio, stebuklas mūsų įvykyje buvo tame, kad užėjo tamsuma, ledai, kad antrą kartą pasirodė saulė ir tai visa įvyko Jozuės maldavimu. (Miraculum quoad modum). Kadangi šventųjų knygų autoriai nesigilino į gamtos klausimus, „į negyvųjų daiktų esmę", bet kalbėjo taip „kaip atrodo" [1]), būtent, išoriniu stebėjimu, todel Hummelauerio teorija principijaliai gali būti priimta [2]), tačiau tiksliai pritaikant problemai, ji ištempia tekstą ir dirbtinai jį aiškina, pavyzdžiui, Hummelaueris vadindamas vieną dieną, perskirtą einančia iš ledų tamsuma dviem dienom (Ekkli. 46, 5), per daug plačiai pritaiko taisyklę Šv. Rašte gamtos klausimams aiškinti.

Kitap išveda problemą kai kurie naujausieji mokslininkai, kurių teorijos santrauką paduoda Lesêtre periodiniame leidinyje: „Revue pratique d'apologétique" [3]):

Aiškintojai, įsigalėjus teorijai, kad saulė stovi, mūsų reiškiniui išspręsti prileidę, jog žemė sustojusi ir saulės spinduliai stebuklingu būdu nukrypę persilauždami; tuo būdu diena buvusi pailginta bent mūšio vietoje. Taigi šie mokslininkai nesilaiką griežtai žodžio prasmės, kad saulė sustojo, bet pritaiką šv. Rašto žodžiams tolimesnę prasmę, gamtos mokslus labiau atatinkamą. Tai duodą progos padaryt žingsnį tolyn ir metaforiškai aiškinti patį tekstą, būtent, Lesêtre laiko poezija visą tą tekstą, tačiau su realiu pagrindu, vadinasi, aprašančiu tikrus atsitikimus

---

[1]) Encyclica „Providentissimus Deus".

[2]) Selbst Hummelauerio teorijai dalinai pritaria: „Vielleicht ist aber selbst diese Annahme (Nebensonne, Refraktion) nicht einmal notwendig, wenn mann das Gebet Jozues und dessen Erhörung im Zusammenhang mit den übrigen Ereignissen des Tages betrachtet. Die Feinde wurden durch Hagel in die Flucht geschlagen und getötet. Ein so furchtbares Hagelwetter ist ohne Verfinsterung des Tageslichtes nicht denkbar. Diese kann so dicht gewesen sein, dass mann glauben konnte, die Nacht breche herein und der Sieg werde zweifelhaft bleiben. Da betet Josue, Gott möge den Tag verlängern oder nicht zu Ende gehen lassen bis die Fende besiegt sind. Dies geschiet, in dem die Finsternis sich in einem furchtbaren Hagel gegen die Feinde entlädt und die Sonne wieder erscheint um die Verfolgung der Feinde zu ermöglichen. In der Tat wird im Buche Sirach der Hagel als eine Wirkung des Gebetes Josues bezeichnet und kann in aller Wahrheit gesagt werden, dass dieser Tag wie zwei geworden, d. h. dass die Sonne (gleichsam) zweimal aufgegangen sei (Sir. 46, 4. 6). Diese Erklärung steht mit dem Wortlaut und Zusammenhang im Einklang und beeinträchtigt den wunderbaren Charakter des Vorganges, an dem die Ueberlieferung mit Recht festhält (ohne auf Erklärung des einzelnen einzugehen), in keiner Weise, während sie die häufig dagegen erhobenen Schwierigkeiten beseitigt. Das Wunderbare liegt dann allerdings mehr in der Art und Weise, wie und in der Veranlassung, warum Finsternis, Hagel und Sonnenschein im gegebenen Augenblick und auf Josues Gebet eintreten. Aber auch derartige Vorgänge sind wahrhaft Wunder, weil nur Gottes Allmacht sie bewirken kann.

[3]) 1907 m. IV, 351—356 p.

panašiai į prozą, tik ypatingu poezijos būdu; tuo jis skiriasi nuo protestantų, laikančių tai gryna poezijos fantazija be realaus pamato.

Prileidęs teksto poetišką rūšį, Lesêtre skirsto jį į tris dalis.

a) Jo nuomone, pirmą dalį sudarančios parašytosios proza 10, 10—11 eilutės, aprašančios kovą, būtent, hebrajai ūmai užpuolą susijungusius kananiejų karalius; tie leidžiąsi bėgti, izraelitai juos vejąsi; tuomet Viešpats ateinąs talkon, siųsdamas ledus, nuo kurių pražūvą daug daugiau priešų, negu nuo hebrajų kardo. Tuomi baigiąsis kovos aprašymas.

b) Betarpiškai einanti antroji dalis su citata iš poetiškos knygos, vadinamos „h a i j a š a r“, iš kurios antra ištrauka, būtent Dovydo elegija Sauliaus ir Jonato mirčiai yra paduota šv. Rašto 2 Sam. 1, 19—27.

Jungtukas „az“, tuomet, stovįs 12-os eilutės pradžioje, Lesêtre'o manymu, nejungiąs sekamųjų žodžių su čia jau aukščiau parašytais, kitaip kalbant, nepažymįs saulę sustojus po ledu, bet jis liečiąs visą įvykį ir todel reiškiąs: „t a p r o g a“, kaip kad yra parašyta poetiškoje knygoje „h a i j a š a r“, Jozuė trokšdamas galutinio laimėjimo, pareiškęs maldavimu: saule, sustok, danguje! ar ką nors panašaus.

Tasai maldavimas, užsilikęs atminime ar poeto sugalvotas patekęs į epišką giesmę, į kurią įtraukta mėnulis hebrajų poezijos paralelizmui reikalaujant.

Toliau sakoma saulę ir mėnulį stovėjus, kolei izraelitai atkeršiję priešams. Šis poetiškas posakis reiškiąs vien, kad geidžiamasis kerštas įvykęs prieš saulės nusileidimą; mat, rytų poetai vartoją drąsių išsireiškimų, kurie nereikią suprasti žodis į žodį; panašiai, pavyzdžiui, esą giesmėje po Raudonosios jūros perėjimo, būtent, vanduo stovėjo, kaip siena; vilnys sustingo jūrų gelmėje; Kanaano gyventojai dvasia puolė ir tapo nejudami, tarsi akmens. (Iš. 15, 8. 15. 16); ar Deboros giesmėje: žvaigždės iš dangaus kovojo prieš Sisarą (Teis. 5, 20); panašūs išsireiškimai, metaforiškai aiškintini, randami psal. 97, 8; 103, 3—4 ir daugelyje kitų vietų.

Nors šioje vietoje esąs nurodytas šaltinis: „A r g i t a i n e p a r a š y t a T e i s i o j o k n y g o j e“, tačiau matyt iš paralelizmo kad pradėtoji [1]) citata tęsiasi ir toliau:

„I r s a u l ė s t o v ė j o d a n g a u s v i d u r y j e,
I r n e s i s k u b i n o n u s i l e i s t i t a r s i i š t i s ą d i e n ą“.

Paralelizmo tariniai: „s t o v ė j o — n e s i s k u b i n o“ esą sinonimai, kalbania ne apie saulės sustojimą, bet apie tai, kad ji nesiskubino nusileisti; mat, del ledų kilusi prietema; Jozuė, smarkiai vydamas bėgančius priešus, galėjęs bijoti, kad neužeitų naktis, tačiau neatsitikę tai, nes saulė nesiskubinusi nusileisti tarsi

---

[1]) Čia, matyt, yra Lesêtre'o teorijos yda, būtent, tvirtinimas, kad citata tęsiasi, nes hebrajų poeziją sudaro ne vien paralelizmai.

išt'isą dieną", „bet ne „vienos dienos tarpą, (spatio unius diei) kaip kad klaidingai paduoda Vulgata.

c) Trečioje dalyje po poeto žodžių, cituojamų iš Teisiojo knygos, rašytojas viską sutraukiąs žodžiais: „Ir nebuvo kaip toji diena nei prieš ją, nei po jos, kad Viešpats išklausytų žmogaus balso" (14 eil.). Tasai protavimas liečiąs antrąją apsakymo dalį. Autorius, matyt, prileidžia, kad Jozuės troškimas buvęs išklausytas žodis į žodį ir poeto aprašymas išreiškiąs tikrenybę; tačiau kai priduria: „Viešpats kariavo už Izraelį", kartojąs pirmąją dalį, kurioje Viešpats padėjo izraelitams, siųsdamas ledus. Ta Dievo pagalba sudaranti svarbią įvykio dalį. Kad pilnai laimėtų, Jozuė galėjęs prašyti dienos pailginimo, Viešpats gi maldavimą išklausęs, siųsdamas netikėtai ledus, kurie ir nulėmę laimėjimą prieš saulės nusileidimą.

Autorius šiuo protavimu nesuteikęs citatai istorinės vertės, nes paduodąs tik kaipo citatą tame, kame kalbąs apie saulę [1].

Tas pat reikią pasakyt, Lesêtre'o išmanymu apie Ekkleziastiko 46, 5—8 tekstą, kuriame šventos knygos rašytojas aiškiai atskiriąs dvi dali: pirmiausia, paminėjęs, ką poetas parašęs apie saulę ir iš čia galėjusią išeiti išvadą, bet teigiamu dokumentu pripažįstąs tik Jozuės prabilimą į Viešpatį, tvirtindamas, kad Viešpats išklausęs ir tai ne saulę sustabdydamas, bet siųsdamas baisius ledus. Tačiau jeigu saulės sustojimas (vadinasi, dienos pailginimas) būtų tikrai įvykęs, toks žymus atsitikimas būtų užėmęs daug daugiau vietos netiktai Ekklezijastiko knygoje, bet ir pas kitus šventųjų knygų rašytojus, kurie žymius iš Aigipto išėjimo įvykius primeną mielu noru skaitytojams.

Taigi, Jozuės 10, 12—15 klausimo išsprendimas reikią ieškoti ne gamtos moksluose, bet šv. knygos sustatymo procese (problema litterarium) ir tenką sutikti su gana žymiu dabartinių katalikų egzegetų skaičiumi, kad turime prieš save poetišką citatą, kuri reikią aiškinti tam tikromis poezijos taisyklėmis

Šiai nuomonei patvirtinti reikią kreipti dėmesio taip pat į tai, kad Dievo darbuose esanti proporcionali harmonija tarp tikslo ir priemonių ir kad Dievas nieko nedarąs be tikslo; kitaip, nors nebūtų priešinga Dievo visagalybei, bet prieštarautų Dievo išminčiai.

Šiame atsitikime rūpėję penkių karalių nubaudimas; Jozuė stojęs į kovą, Dievas gi pažadėjęs pagalbą. Jiems pergalėti nebuvęs reikalingas didis saulės sustojimo stebuklas, sulaikant žemės sukimąsi, ar dienos pailginimo per šviesos spindulių nukrypimą į kovos lauką, nes tuomet nebūtų buvę proporcijos tarp didelių priežasčių ir menkų padarinių; juk izraelitų priešai nebuvę galingi, juo labiau, kad jųjų daugelį išmušę ledai; todel nauja priemonė nebuvusi reikalinga; tikslui atsiekti užtekę ledų, ką iš tikrųjų ir pabrėžiąs tekstas.

[1]) Iš čia matyt, kad Lesêtre palieka šaltiniui cituoto dalyko tikrenybę, pats pasitenkindams citatos teisingumu, kas tačiau vargiai prileistina.

Priešus tad nugalėję Jozuės užpuolimas ir baisūs ledai, vadinasi, paprastos priemonės, tikslą pilnai atatinkančios; saulei sustoti ar dienai stebuklingai pailginti nebuvę reikalo; be to, stebuklas remiąsis poeto tvirtinimu, kuris poetišku būdu nupiešęs Jozuės maldavimą.

Iš čia einą, kad toji poetiška citata negalima aiškinti tiksliai žodžio prasme, bet reikią suprasti tik kaipo drąsi metafora, kurių nemaža Senajame Įstatyme.

Taip išsprendžia problemą Lesêtre. Taigi šiame naujausiame aiškinime saulei suteikiama tik tai, kad po ledų, išsisklaidžius debesims, ji vėl pasirodė.

Lesêtre'o teoriją neprivalome išaukšto atmesti; tiesa, ji prieštarauja padavimui, bet šventų knygų sustatymo problemos (problemata litteraria) atsirado tik mūsų laikais, seniaus gi jos nebuvo žinomos.

Tačiau yra per drąsi nuomonė visą įvykį, net 13 b teksto eilutė aiškinti poetiškai ir antra, įžiūrėti vien citatą, nes tekste visgi yra kalbos apie šviesos pailginimą, kad ir sunku nustatyti būdas, kuriuo tai galėjo įvykti, kad atatiktų gamtos dėsnius.

Mums rodos, kad tiesai yra artima tų mokslininkų teorija, pav., Pelto[1]), Selbsto[2]), Hetzenauerio[3]) ir kitų, kurie dienos pailginimą aiškina stebuklingu saulės spindulių persilaužimu. Rytų oras, pasak žinovų, esąs palankus tam tikslui. Oras sutirštėjęs dėliai didžių ledų galėjo atlikti reflektoriaus pareigas. Šviesos gi spinduliai, sutikę tirštesnį tarpą, maino savo linkmę, persilaužį dami[4]); todel šviesa galėjo siekti kovos lauką ilgiaus, negu paprastą dieną.

Taigi buvo čia metereologinis reiškinys ir tai vietinis, tikslą atatinkąs, o ne astronominis ir visuotinis stebuklas; bet vis vien buvo ne mažesnis stebuklas už tuos, kurie įvyko aukščiau išspręstose problemose.

[1]) Histoire de l'Ancien Testament, 340 p.
[2]) Handbuch zur biblischen Geschichte⁷, 597 p.
[3]) Theologia biblica, 143 p.
[4]) Saulės spindulys įstrižai einąs iš skystesnio sluogsnio į tirštesnį palinksta į perpendikuliarę liniją bendram sluogsnių paviršiui.

Žmonių gyvybių aukos ir Jeftos įžadas.

1. Žmonių gyvybių aukos pas izraelitus.

Senasis Šventojo Rašto įstatymas griežtai draudžia žmonių gyvybių aukas. Kunigų ir Pakartoto Įstatymo knygose yra vietų, kurios aiškiai tai pabrėžia, pavyzdžiui, „Neduosi iš savo vaikų, kad būtų pašvęsta stabui Molochui, ir nesubiaurinsi tavo Dievo vardo. Aš Viešpats“ (Kun. kn. 18, 21).

Čia jau randama skiriamas Dievo bausmes tiems, kurie aukotų Molochui žmogaus gyvybę: „Jei kuris žmogus iš Izraelio sūnų ir iš ateivių, gyvenančių Izraelio tarpe, duotų iš savo vaikų stabui Molochui, mirte tenumiršta; krašto žmonės jį užmuš akmenimis“ (Kun. kn. 20, 2).

Kitoje vietoje Dievas įspėja izraelitus, kad jie, užėmę Žadėtąją žemę, nesektų tautų papročiais dievų garbinime: „Nedaryk panašiai Viešpačiui tavo Dievui, nes jos darė savo dievams visus biaurumus, kurių Viešpats bodisi, atnašaudamos sūnus ir dukteris ir degindamos ugnyje“ (Pakart. Įst. 12, 31). Toje pačioje knygoje skaitome: „Kai būsi įėjęs į žemę, kurią Viešpats tavo Dievas tau duos, sergėkis, kad nepanorėtumei sekioti anų tautų nuobodų (abominationes). Teneatsiranda pas tave nei viens, kurs drįstų pašventinti savo sūnų arba dukterį, vesdamas per ugnį“ (Pakart. Įst. 18, 9—10).

Kad ir draudė Viešpats Dievas žmonių gyvybių aukas, tačiau pasitaiko izraelitų istorijoje iškrypimų. Antai, pranašas Jeremijas išmėtinėja savo tautai, kad Hinnomo slėnyje buvo įtaisytas aukuras Molochui, kur degindavo bernaičius ir mergaites: „Ir jie pastatė Baalio aukštumas, kurios yra Hinnomo sūnaus slėnyje, kad aukotų savo sūnus ir savo dukteris Molochui, ko jiems aš neįsakiau“. Jerem. 32, 35; panašiai skaitome Jerem. 7, 31; 19, 5.

Taip pat pranašas Ezechielis baudžia izraelitus, kam jie duoda savo sūnus ir dukteris praryti dievaičiams: „Ir paėmei savo sūnus ir savo dukteris, kurias man pagimdei, ir jiems aukojai suėsti“. Ezech. 16, 20; 23, 37.

Pranašas Izajas, pažymėdamas izraelitų nuodėmes, sako: „Jūs, kurie gėritės dievais po kiekvienu lapuotu medžiu, aukodami kūdikius upeliuose, po išsikišančiomis uolomis". Iz. 57, 5. Be to, žr. 4 Karal. 21, 6; 23, 10 etc.

Iš šių Senojo Įstatymo ir kitų panašių vietų išeina, kad pas izraelitus yra buvusios žmonių gyvybių aukos, nežiūrint to, kad Mozės įstatymai ir pranašai draudė jąsias.

Tiems iškrypimams pagrindo suteikia izraelitų kaimynų žmonių aukos, kaip antai, aigiptiečių, babiloniečių, sabiejų ir kitų; su kaimynais izraelitai turėjo santykių ir nuo jų galėjo užsikrėsti. Nesenai iškastieji užrašai patvirtina žmonių gyvybių aukas pas izraelitų kaimynus, su kuriomis pravartu susipažinus.

2. Žmonių gyvybių aukos pas aigiptiečius.

Kad pas aigiptiečius senovėje būta žmonių aukų, liudija ištisa rimtų aigiptologų eilė. Antai, istorikas Maspero[1]) pažymėjo, kad faraono Seti I karsto užrašė (iš 1327 maž daug metų prieš Kristų) pasakyta, jog dievų viešpatavimo laikais buvę nutarta dievų susirinkime išnaikinti visus žmones už sukilimą prieš Ra. Dievų nutarimas buvęs įvykintas deivės Hatoros; Aigiptas patvinęs krauju iki Herakleopolio.Tačiau kai buvo paruoštas dievaičiui Ra gėrimas, sumaišytas su žmonių krauju, atsileido jo piktumas, ir jis prisiekė nežudyti daugiau žmonių („remtv"), o jų vietoje priimti gyvulių aukas.

Archeologas Naville[2]) įrodo kad Ra prisiekęs nežudyti aigiptiečių, bet ne svetimtaučių, nes užrašo žodis „rmt" reiškiąs tiktai aigiptietį.

Iš Manetono raštų pas Porfirijų[3]) matyt, kad Heliopolyje ir Eleitijos mieste (šiandieniniame El Kab) degindavę kasdien tris gyvus žmones.

Sicilijos Diodoras (1, 88) liudija, kad Aigipte degindavę dievaičiui Oziriui raudongalvius žmones, kaip kad Tifonas, bet gaudydavę labiausia svetimtaučius.

Svarbų istorijos dokumentą nurodo Lefebure[4]), būtent, faraonas Amenofis II (1461—1437) pažymi užraše, kad sugrįžęs iš Syrijos „prieš dievaitį Ammoną, savąjį tėvą, užmušęs savo lazda septynis belaisvius karininkus".

1898 m. M. Quibell'is[5]) iškasė Hierakonpolyje išlikusį užrašą—braižinį ant akmens plokštės karaliaus Nar—Mer iš antros Tinitų dinastijos (apie 3000 metų prieš Kristų), būtent, Nar—Mer užmuša nelaisvėn paimtąjį priešą, o tarnas laiko kraujui indą (Libationsgefäss), kitoje gi plokštės pusėje matosi išdidus

---

[1]) Histoire ancienne des peuples de l'Orient classique, I, 123.
[2]) La religion des anciens Egyptiens, 18 p.
[3]) Fragmenta Histericorum Graecorum, ed. Müller II, 616, fragm. 84.
[4] Sphinx III 129; žr. Mader, Die Menschenopfer der alten Hebräer und der benachbarten Volker, 1909, 17 p.
[5]) Ten pat.

nugalėtojas karalius, už jo dvasiškis su aukojimo indu, po dešinei pusei guli 10 lavonų dviejose eilėse; jų galvos nukirstos ir padėtos tarp kojų ir apsuptos jaučių oda.

Tokios aukos pasak Quibell'io, Flinders Petrie, Naville'o ir kitų mokslininkų pasikartodavusios pas aigiptiečius kas metai. Naville nurodo iš Palermos [1]) kalendorių, kame esanti paminėta toji metinė šventė. Nupieštasai dokumentas aiškiai liudija, kad čia būta aigiptiečių religijos akto, nes kam gi karalius atlikinėtų budelio darbą, kam čia stovėtų dvasiškis, kam lavonų nukirstos galvos yra įvyniotos į jaučių odas; primena tai „tekennu" aukojimo būdą, kur taip pat jaučio odoje degindavo aukas [2]).

Ne vien su karo įvykiais buvo rišamos aigiptiečių žmonių aukos, taip pat kiti jų gyvenimo linksmi ar nelaimingi nuotikiai duodavo jiems progos tai daryti; žmonių aukos būdavo daromos pagerbti dievaičiui Horus iš Edfu, deivei Hator iš Dendeгų ir Ammonui iš Karnako. Vienas plytelės braižinys piešia karalių Den [3]) kaip jis užmušinėja aukoms žmones ir gyvulius. Panašių dokumentų galima matyti Lepsius'o [4]) veikale: „Denkmäler aus Aegypten and Aethiopien". Žmonių gyvybės aukos būdavo daromos per Naujus Metus ir per šventę „Sed" —karaliaus vainikavimo metinę [5]).

Maspero [6]) išveda iš iškastų dokumentų faraono Seti I (1327—1258 iš 19-os dinastijos), kad aigiptiečiai tikėję, jog danguje esą reikalingi tarnai; todel mirus didikams būdavo deginami vergai; ypatingai būdavo gaudomi tam tikslui „tekennų" tautos žmonės, nes jų šviesūs plaukai labiau tikdavę dievams.

Pradėdami statyt žymesnius namus, aigiptiečiai, pasak Plutarcho [7]), turėdavę aukoti ant kertinio akmens vaiką ar mergaitę.

Kad Nylas gausiau išsilietų, aigiptiečiai, pasak arabų istoriko Mutardi [8]), prisigerindami dievaičiui Nylui, mesdavę į vandenį kas metai gyvą mergaitę, ir tai darydavę iki 642 m. po Kristui [9]).

Pirmgimių vaikų kraujas, pasak Plinjaus, vartota maudyklėse, kaipo vaistas.

3. Žmonių gyvybių aukos pas asyro-babiloniečius.

Britų muziejuje yra antspaudas, kurio braižinys rodo ant piramydos stovintį dievaitį, jo dešinėje trumpas, lenktas kardas, o kairėje valdžios buožė. Aplink jį — toks vaizdas: nuo jo pečių ir virš galvos eina liepsna, priešais jį aukuras, už kurio du

---

[1]) Ten pat.
[2]) Žr. Lefebure, Moret, ten pat 18 p.
[3]) Spiegelberg, Zeitschrift für ägypt. Sprache, XXXV, 8.
[4]) III, 6, 139 a, 144, 184 186, 194, 195, 207, 210; IV, 51 b. (Ptolomäus XIII), 74 (Tiberius).
[5]) Moret, ten pat 19 p.
[6]) Memoires, V, 439.
[7]) Isis et Osiris, 33, 73.
[8]) Mader, Minėt. veik., 26 p.
[9]) Chwolsohn, Die Ssabier, II, 149.

dvasininku užsimoję užmušt tarp jųdviejų klūpantį, susilenkusį žmogų. Ore skraido plėšrusis paukštis, toliau tyko antilopė. Šis antspaudas, pasak C. J. Ball'io[1]), esąs iš 2000—2500 metų prieš Kristų; patvirtina tai mokslininkas Readys[2]), o Eckhel'io[3]) nuomone, čia esąs ne kas kitas, kaip Šamaš, saulės dievaitis.

Mokslininkas Ball'is mini dar šešis panašius dokumentus, kurie išreiškia žmonių aukų pėdsakus; ypač žymus esąs dokumento šeštas numeris, kurio braižinys rodo dvasininką su dideliu peiliu užsimojusį piauti vaiką[4]).

Minėtieji antspaudai turi įvairių tekstų: pirmiausia, tai juridinio pobūdžio tekstai, kur sakoma, kad sulaužęs sutartį, privaląs duoti vyriausiąjį sūnų ar vyriausiąją dukterį sudeginti ant dievaičio Sin aukuro. Nors tai tik pagrąsinimas, kad nelaužytų sutarčių, tačiau jo niekas nebijotų ir todel liktų be reikšmės, jeigu jis nebūtų vykinamas; ypatingai atrodo tai galimas dalykas, prisimenant Hammurabio kodeksą, kurio 11 ir 8 §§ įsako bausti mirtimi už kiekvieną vagystę, 143 ir 118 §§ liepia prigirdyti pasileidusią moteriškę ir apgaulingą smuklės šeimininkę, 110 § įsako sudeginti už smuklės lankymą pašvęstą dievams mergaitę. Taigi, jeigu karaliaus Hammurabio (XXI — XX šimt. prieš Kristų) žiaurūs įstatymai aukštai įvertina nuosavybę, o menkos vertės laiko žmogaus gyvybę, išeina, kad nėra pagrindo abejoti apie antspaudo grąsinimo vykinimą.

Toliau eina karaliaus Ašurnazirpalio III (884 — 860) užrašai, kur jis bent penkiose vietose giriasi savo karo žygiais[5]): „Jūsų bernaičius ir mergaites sudeginau liepsnoje". Šis sudeginimo aktas nebuvo paprastas karo įvykis, bet auka, nes pas asyriečius buvo vartojamas belaisvių aukojimas. Antai, karalius Ašurbanipalis (668—626) prie to paties aukuro, kur buvo nužudę jo tėvą, sudegino babiloniečius belaisvius, kaipo mirusiems aukas[6]).

Istorikas Euzebijus [7]) tiksliai pabrėžia Asyrijos ir Aigipto žmonių aukas [8]).

4. Žmonių gyvybių aukos pas Sabiejus.

Babiloniečių padermės tauta sabiejai, gyvenę Harrane, Edessoje, Rakkoje ir Bagdade, turi daug istorinės medžiagos žmonių aukoms nušviesti: mat, jie yra babiloniečių ainiai, be

---

[1]) Procedings of the Society of Biblical Archeology, XIV, 152—153.
[2]) Mader, Minėt. veik., 43 p.
[3]) Doctr. numm. vet., III, 504; žr. ten pat 44 p.
[4]) Žr. Vigouroux, La Bible Polyglotte, Pentateuch 107.
[5]) Keilinschriftliche Bibliothek, Schrader I 71, 75, 77, 81, 91.
[6]) Ten pat, II, 193, 4 kol. 70 ir tol.
[7]) „Quae quidem superstitio, non modo brutorum animalium, verum etiam humanorum corporum immolationes invexerat, et scelerata ararum piacula: quippe cum juxta leges Assyriorum, aereis ac figlinis simulacris innocentes homines mactarentur". Migne, P. G. XX, 2, 1279 Oratio ad sanctorum coetum, XVI c.
[8]) Daugiau apie žmonių aukas pas babiloniečius žr. Mader, Minėt. veik., 47 p. ir toliau.

to, sabiejai gyveno Harrane, kame kadaise Jokūbas išbuvo keliolika metų ir augino tenai savo sūnus; abi Jokūbo žmonos buvo kilusios iš Harrano.

Pas sabiejus būta žmonių aukų ir aukojimo apeigos turėjo mistinio pobūdžio: Abu Sai do kalendoriuje [1]) yra nurodyta aštunta Ab (rugpiūčio) mėnesio diena, kurioje priešpiečiais būdavo aukojamas nesenai gimęs kūdikis. Pirmiausia, reikėdavę jis užmušti, paskui šutinti, kol mėsa visiškai atsileis nuo kaulų; toliau, pridėti miltų, safrano, špikenardo, alyvos ir suminkyti; tuomet iš tos tešlos padaryti kepalėlius figos didumo ir iškepti krosnyje; pagaliau, valgyti vyriausiojo sabiejų dievo Semal misterijose [2]). Šios aukos buvusios net iki viduramžių pas sabiejus. Pasak Chwolson'o [3]), sabiejai gaudydavę žmones, turinčius panašią galvą į Merkurijaus ir suvirinę juos aliejuje su boraksu, laikydavę įvairiems burtams. Sunku būtų tikėti tokiems religiniams žiaurumams, jeigu nerastume panašių žiaurumų pėdsakų pas kultūringas stabmeldžių tautas, pavyzdžiui, graikus ir romėnus [4]). Reikia ypatingai pabrėžti, kad orakulai kainavę daugelio žmonių gyvybių, ypač mažų vaikų.

Istorija teikia žinių, kad Romos imperatoriai Heliogabalas Syrijoje, o Julijonas Harrane darę žiauriausių aukų; liudija tai ne tik krikščionys rašytojai, bet ir stabmeldžiai, pav., Ammianas Marcellinas, Zosimas ir kiti [5]).

Panašių žmonių gyvybių aukų randama ir pas kitas tautas, kaip antai, moabiečius, ammoniečius, arabus, kanaaniečius, fenikiečius [6]), pavyzdžiui, apie moabiečių žmonių auką pasakoja Šv. Rašto 4 Karal. 3, kaip moabiečių karalius Meša karo metu, priešų apsuptas ir labai suspaustas, sudegino ant sostinės sienos priešų akyvaizdoje savo pirmgimį sūnų (27 eil.).

Taigi pakankamai yra medžiagos įrodyti, kad izraelitai turėjo kaimynystėje žiaurių pavyzdžių, nuo kurių ir patys galėjo užsikrėsti; todel šioje istorijos šviesoje tenka gvildenti izraelitų vado Jeftos įžadas.

5. Jeftos įžadas.

Tekstas ir problemos istorija.

Teisėjų knygose 11,1—12,7 aprašyta Jeftos istorija, kilusio iš kalnuotos šalies Gilead, gulinčios į rytus nuo Jordano upės.

Dar jauną Jeftą broliai pašalino iš tėviškės, kadangi jis buvo gimęs iš neteisėtos motinos. Tuomet Jefta apsigyveno žemėje, kuri vadinosi Tob, netoliese nuo Gilead, ir pradėjo apie save rinkti panašius be vietos nepatenkintus vyrus, kurių tapo vadu.

---

[1]) Žr. Mader, Minėt. veik., 54 p.
[2]) Chwolson, Die Ssabier, I, 507; II, 287. 327.
[3]) Ten pat, II, 20 ir toliau.
[4]) Catilina, Sallustius, žr. Mader, Minėt. veik. 55 p.
[5]) Ten pat, 56 p.
[6]) Žr. Mader, Minėt. veikal., 64 85 p.

Vėliau Jeftai sustiprėjus, kai ammoniečiai [1]) spaudė Izraelių, žydų išrinktieji vyrai, nukeliavę pas Jeftą, prašė gelbėti tėvynę nuo priešininkų ir pasiūlė jam vado garbę.

Prieš karą su ammoniečiais Jefta padarė Dievui šitokį įžadą: Teis. kn. 11, 30, „Jeigu [2]) tikrai duosi Ammono sūnus į mano rankas, 31. tuomet kas pirmutinis sutiks mane iš mano namų durų, ramybėje grįžtantį nuo Ammono sūnų, tasai priklausys Viešpačiui ir paaukosiu jį visadeginamąja auka. 32. Taigi Jefta nuėjo pas Ammono sūnus kariauti su jais, o Dievas suteikė juos į jo rankas. 33. Ir sumušė juos nuo Aroer iki įeinant į Mennitą, dvidešimtį miestų ir iki Abel vyndaržiuose labai dideliu mūšiu, ir buvo pažeminti Ammono sūnūs Izraeliaus sūnų. 34. O sugrįžus Jeftai į Masfą į savo namus, štai jį pasitiko jo duktė su būbnais ir dainomis, o anoji buvo vienturtė, neturėjo apart jos nei sūnaus nei dukters. 35. Pamatęs Ją, perplėšė savo rūbus, tardams: Deja, mano dukte, tu mane visiškai pakerti; tu atneši man nuliūdimą, nes aš atvėriau burną Viešpačiui ir negalėsiu tai pakeisti. 36. O anoji jam tarė: mano tėve, jei atvėrei savo burną Viešpačiui, padaryk man, kaip yra išėję iš tavo burnos, kadangi Viešpats tau leido atkeršinti tavo neprieteliams, Ammono sūnums. 37. Ir ji tarė savo tėvui: Tesistoja su manim tas dalykas; palikie mane per du mėnesiu, o eisiu klaidžioti į kalnus, kad apraudoti mano mergystę su mano draugėmis. 38. Jis tarė: eikie, ir išleido ją dviem mėnesiam; tuomet anoji nuėjo su savo draugėmis ir raudojo savo mergystę kalnuose. 39. Į pabaigą dviejų mėnesių ji sugrįžo pas savo tėvą, ir jis padarė jai sulig savo įžadu, kurį pažadėjo, o anoji nepažino vyro; buvo paprotys Izraeliuje, 40. kad Izraeliaus dukters kas metais eidavo apraudoti Jeftos Gileadiečio dukterį per keturias dienas“.

Kaip reikia suprasti šitas Jeftos įžadas, pasistengsime išaiškinti.

Kai kurie nekatalikai mokslininkai priskaito Jeftos istoriją prie mitų [3]) — prasimanymų. Vieniems primena Jeftos duktė graikų mitą apie Ifigeniją, kurią Agamemnonas aukojęs Dijanai, kad išmeldus laivams tinkamą vėją.

---

[1]) Gyveno į pietus nuo Gileado, rytiniu Mirusiųjų Marių krantu.
[2]) Sulig hebr. tekstu.
[3]) Žr. Zapletal, Alttestamentliches, 80 p.; Das Buch der Richter, 196-197 p.

Kiti palygina Jeftos įžadą su mitu apie Idomeniejų, Kretos salos karalių, kuris audros metu padaręs įžadą Neptūnui paaukoti tą, kurį grįždamas pirmutinį sutiksiąs, o juo buvo karaliaus sūnus.

Naujausieji kritikai, pav., Noeldeke, Moore, Gunkelis[1]), Wellhausen'as[2]) priskaito Jeftos atsitikimą prie etijologiškų[3]) mitų: jų nuomone, autorius norėjęs išaiškinti gedėjimo šventės priežastį (Teis. 11, 40); toji iškilmė primenanti panašias, pav., Adonido garbei (Ezech. 8, 14) ar Adadrimono raudą Megiddo klonyje. (Zach. 12, 11).

Tačiau visas Jeftos gyvenimas parodo asmens istoriškumą: Jefta buvo pirmiau valkatų vadas, lygiai kaip nevienas pas izraelitus, pav., panašiai pradėjo karžygišką gyvenimą Dovidas; toliau Jefta kariavo prieš ammoniečius, kurie nenoroms užleido savo žemės gabalą izraelitams, ateiviams iš Aigipto. Kur Jefta gimė, prie kokios šeimynos priklausė, kur palaidotas,—šv. Raštas nutylėjo, o mituose juk šitos gyvenimo aplinkybės pagražinimui neapleidžiamos.

Jeftos pasielgimas nėra vienatinis rytuose.

Arabų istorijoje randame panašių atsitikimų: „Kunigaikštis Al-Mundir padarė įžadą aukoti paskirtą metų dieną žmogų, kurį pirmutinį pamatys: tuomi buvo poeta Abid, kurį sudegino ir krauju apšlakstė aukurą"[4]).

Pasiremdami Teisėjų kn. aprašymu ir kitais pavyzdžiais, kritikai nuo senovės aiškino Jeftos atsitikimą tikru dukters sudeginimu.

Juozapas Flavius mato tame kruviną auką: Jefta dviem mėnesiam suteikęs laisvės dukteriai, paskui ją sudeginęs [5]).

Tos pačios nuomonės laikosi Talmudas[6]) ir Targumim[7]).

Kruviną auką Jeftos įžade išvedė Bažnyčios tėvai, pav., Orygenas, Nazijanzo Gregorius, Chrizostomas, Ambrozijus, Jeronimas[8]), Augustinas, taip pat šv. Tomas[9]) Akvinietis, kuris plačiai kalba apie tą atsitikimą. Iš jų vieni aiškina ūmu tėvo be apmąstymo pasielgimu, kiti kaltę

---

[1]) Genesis[3], 240 p.

[2]) Die Composition des Hexateuchs,[3] 224 p.

[3]) Kurie priežastį aiškina, graik.: aitia — logos.

[4]) Encyclop. bibl. II London 1901, 2362.

[5]) „Ille (Jephte) vero cum liberam ipsi potestatem in tempus praedicatum fecisset, eo elapso filiam mactatam in holocaustum obtulit, neque legitima neque Deo grata sacra faciens, quod ratiocinatione non exploravit, quidfuturum erat, et quale iudicium de facinore laturi essent, qui id fama acceperant". Antiq. iud. 5, 7, 10.

[6]) Taanith 4-a, Berešith rab. 60 Jalquit II, 68.

[7]) Prie 11, 39 Teis. kn.

[8]) „In vovendo fuit stultus, quia discretionem non habuit, et in reddendo impius.".

[9]) 2-a 2-ae q. 88 a. 2 ad 2.

mažina uždraudimo nežinojimu; bet jie visi pripažįsta Jeftos įžade kruviną žmogaus auką.

Chronologiškai einant, nuo vidurinių amžių prasideda kitokia kryptis Jeftos problemos išspendime.

a) Išvengimui šv. Rašte kruvinos žmogaus aukos, kritikai ieško pagalbos pirmučiausia filologijoje.

Rab. Kimchi[1]) išsireiškimą (11, 31): „Tasai priklausys Dievui ir jį paaukosiu visadeginamąja auka[2]) išaiškino sensu disiunctivo: būtent, ar priklausys Viešpačiui, jeigu mane sutiks žmogus, ar paaukosiu visadeginamąja auka, jeigu bus gyvulys.

Tačiau toksai teksto išaiškinimas yra filologiškai klaidingas; pirmoji sakinio dalis: „priklausys Viešpačiui“ surišta su antrąja „jį paaukosiu visadeginamąja auka,“ kaipo genus ad speciem, antroji pusė tik arčiau paaiškina pirmąją.

Toliau karmelitas Dereseris[3]) išvertė hebrajišką išsireiškimą: paaukosiu jam, būtent, Dievui, vieton paaukosiu jį. Pasak Dereserio „priklausys Viešpačiui“, reiškia Dievo tarną, o „paaukosiu Jam visadeginamąją auką“, būtent, gyvulį sudeginsiu[4]). Toksai teksto aiškinimas nėra teisingas, nes suffiksas hebrajiškoje kalboje nurodo galininką: jį, o ne naudininką: jam.

Filologiškai imant, galima išvesti tik viena teksto prasmė (sensus obrius): „Tasai priklausys Viešpačiui ir jį, vadinasi, tą patį paaukosiu visadeginamąja auka“.

b) Nuo 14-o šimtmečio kritikai pradeda aiškinti Jeftos įžadą metaforiškai, kaip antai: Lyros Mikalojus[5]), o iš naujesnių kritikų Reinke[6]) išveda metaforą žodžiuose (11, 31): „Ir paaukosiu jį visadeginamąja auka“. Jie remiasi kitomis šv. Rašto vietomis, kuriose materijalinė auka tereiškia tik bet ką išvidinio, dvasinio, pav., ps. 39, 7-9: „Aukos ir dovanos Tu nepageidauji.

Ausis Tu man atvėrei...

Tavo valios pildymas, Dieve mano, atneša man džiaugsmo“, būtent, Tu nereikalauji aukos, tik Tavo valios pildymo.

Ps. 50, 18 ir tol.: „Tu nemėgsti deginamųjų aukų, ir jeigu aš atnešiu visadeginamąją auką, Tu nepriimsi jos.

Dievui auka yra sutrinta dvasia“...

Ekleziastiko 35, 1—2: „Kas laikosi įstatymo, tas daro daug atnašų. Išganinga auka yra žiūrėti įsakymų ir šalintis nuo visokios neteisybės“.

---

[1]) Miręs 1240.
[2]) Sulig hebr. tekstu.
[3]) 1757-1827.
[4]) Pas Reinke, Beiträge zur Erklärung des A. T., 1, 469 p.
[5]) Expositiones, t. II, Lugduni, 1545-1547 b.
[6]) Minėt. veik., 1, 471 p. ir tol.

Jie paduoda daug kitų panašių Senojo ir Naujojo Įstatymo vietų, kuriose išorinė auka yra išvidinio Dievui atsidavimo metafora. Pritaikinant prie Jeftos klausimo reikštų, kad jis Dievui pašvęs tą, kurį sutiks.

Tačiau prieš tuos kritikus galima pastebėti, kad anuos tekstus randame poetiškose knygose, o Jeftos istorija parašyta proza, kurioje žodžiai reikia aiškinti ne metaforiškai, bet tikra, tiesiogine prasme.

c) Kiti šv. Rašto tyrinėtojai, neigdami Jeftos dukters sudeginimą, kitaip aiškina tą įžadą, antai, Louvaino profesorius van Hoonackeris[1]) randa metonimiją žodžiuose: „paaukosiu jį visa deginamąja auka" ir remiasi ypač dviem Senojo Įstatymo vietom:

α) Ona, Elkanos žmona, nesusilaukė vaikų, kas Senajame Įstatyme labai žemino moteris. Būdama Siloje prie Sandaros Skrynios padarė sekantį įžadą: „Kareivijų Viešpatie, jeigu tikrai pažvelgsi į tavo tarnaitės suspaudimą ir atsiminsi mane ir neužmirši tavo tarnaitės, bet duosi savo tarnaitei vyriškį vaiką, aš jį atiduosiu Viešpačiui per visas jo gyvenimo dienas ir skustuvas nepalies jo galvos". (1 Sam. 1, 11). Dievas ją išklausė, ir Ona išpildė savo įžadą. Jinai nuvedė mažą sūnų Samuelį į Silo ir drauge aukojo veršį (1 Sam. 1, 24—25). Van Hoonackeris mato sąryšį tarp vaiko pašventimo ir aukos, kuri esanti pašventimo simbolis. Ona sulig įžadu atiduoda Dievui savo sūnų, bet tai atlieka simboliškai, būtent, veršio auka, kurią vaiko vietoje degina. Paaiškinimui Louvaino profesorius nurodo kitas hebrajiškas šv. Rašto metonimijas, pav., auka už nuodėmę, trumpiau vadinama „nuodėme", už kaltę-tiesiog „kalte". Tokia reikšme užsipuola Ozejas ant nusidėjėlių kunigų (4,8): „jie valgo žmonių nuodėmes", vadinasi, aukas, deginamas už nuodėmes.

Taigi panašios rūšies metonimiją išveda van Hoonackeris Jeftos žodžiuose neigdamas dukters sudeginimą.

β) Antrasis tekstas, kuriuo remiasi Louvaino profesorius, yra iš Skaič. 8, 11: Dievas per Moizę liepia Aaronui pašvęsti levitus judinimo [2]) auka. Yra tai liturginis terminas, kuris reiškia, kad kunigas Dievui aukojo gyvulio dalį, ją judindamas prieš save. Toliau toje pačioje vietoje skaitome, kad „Aaronas juos paaukojo Dievui judinimo auka".

Kritikai įvairiai aiškina šitą tekstą: vieni mano, kad levitai darę tam tikrų judėjimų prieš Sandaros Skrynią į keturias pasaulio puses, (Gesenius), kiti išveda, kad Aaronas liepęs jiems apeiti apie aukurą (Dillmann). Pasak van Hoonackerio, tekste esanti aliūzija prie simboliškos apeigos: Aaronas aukoja levitus judinimo auka, kuri juos vaduoja. Panašiai galėjęs padaryti įžadą

[1]) Le voeu de Jéphté, 39 p. ir tol.
[2]) Hebr. tekste.

Jefta, pasinaudodamas metonimija; tuomet jo žodžiai: „tasai priklausys Viešpačiui ir jį paaukosiu visadeginamąja auka“ reikštų: aukosiu žmogų, bet jį vaduos gyvulio auka, kuri reikš jo pašventimą Dievui.

Tačiau van Hoonackerio teorija neišsprendžia painių. Pirmame pavyzdyje Samuelio motina, atvedus vaiką į Silo, degina vien padėkos auką; čia nėra jokios metonimijos.

Antroje vietoje, kaip gerai pastebi prof. Zapletalis[1]) dalykas yra bent neaiškus. Gal Aaronas be gyvulio aukos pašventė Dievui levitus tam tikra judėjimo apeiga; svarbiausia, kad einant Louvaino profesoriaus nuomone, lieka neišaiškintas tėvo nuliūdimas ir Izraėliaus dukterų rauda per metinę (40 eil.).

d) Pagaliau, kai kurie tyrinėtojai, pav., Kaulenas[2]) stengiasi išaiškinti nuliūdimą ir raudą tuo, kad Jeftos dukteriai teko gyventi prie Sandaros Skrynios panašiai į mūsų vienuoles, užlaikant nekaltybę. Taigi jos tėvas nuliūdo, nes su vienturte baigėsi jo vardas, kas buvo laikoma didele nelaime pas izraelitus, o duktė raudojo, nes nustojo vilties tapti Mesijo motina.

Prieš šią teoriją galima pastebėti, kad merginos neištekėjimas Senajame Įstatyme nebuvo laikomas dorybe ir tuo būdu negalėjo būti įžado turinys. Tačiau tos nuomonės šalininkai nori įvesti nekaltybę nazareato pagrindu, bet ir čia iš šv. Rašto matome, kad nazariejams nebuvo draudžiama vesti, ką patvirtina Samsonas, Samuelis.

6. Problemos išsprendimas.

Lig šiol nurodėme, kaip šv. Rašto tyrinėtojai aiškino Jeftos problemą: dabar viską suėmę darome sekančią išvadą, būtent, Jefta pažadėjo prieš kovą su ammoniečiais kruviną žmogaus auką ir paskui sudegino ant aukuro vienatinę savo dukterį.

a) Šitą teoriją remiame beveik visų Bažnyčios tėvų mokslu, kaip aukščiau išdėjome; žydų literatūros šaltiniais, pav. Juozapo Flavijaus raštais, Talmudu ir Targumim

b) Gyvulys iš tikrųjų paprastai nepasitinka žmogaus (11, 31), daugiausia tai galima tvirtinti apie šūnį, bet jis nepriklausė prie; tyrų aukojamų gyvulių, delto Jefta įžade nėra manęs apie šunį.

Tiesa, dar jaukus yra prie savo valdytojo kupranugaris. asilas, katė, bet jie neišeina priešais, ypač per triukšmingą eiseną. Tačiau ir šie gyvuliai priklauso prie netyrųjų.

c) Iškilmingas Jeftos pasitikimas primena Išėjimo kn. 15, 20: „Marija pranašė, Aarono sesuo, pasiėmė būbną savo rankon ir išėjo visos moters paskui ją su būbnais ir dainomis“ arba I Sam. 18, 6: „Kai Dovidas grįžo apgalėjęs Pilistiečius, išėjo moters iš visų Izraelio miestų dainuodamos...“

[1]) Alttestamentliches, 91 p.
[2]) Kirchenlexicon VI, str.: Jephte.

Taigi Jefta, darydamas įžadą, greičiausia turėjo omenyje tokį pat atsitikimą.

d) Tvirtą įrodymą apie dukters sudeginimą matome tame, kad kitoks teksto aiškinimas palieka neišspręstus įvairius keblumus. Negalime, kaip aukščiau pastebėjome, aiškinti Jeftos aukos metaforiškai, nes hebraiškas išsireiškimas: „v e h a a l i t i h u o l a“ šv. Rašte neturi tipiškos ar literališkai metaforiškos prasmės, bet tiesiog reiškia kruviną ją auką — h o l o c a u s t u m; negalime išspręsti problemos tarnavimu nekaltybėje prie Sandaros Skrynios, nes pas izraelitus nebuvo celibato įžado. Žodžiai: „i r a n o j i n e p a ž i n o v y r o“ (11, 39) vien tvirtina, kad ji tuomet buvo dar netekėjusi, nieko tačiau neliečia, kas paskui atsitiko.

Mergystės apverkimas (11, 37-38) teparodo tik karčią mirtį nelikusios motina. Apie dukters raudą, būk del nustojimo vilties tapti Mesijo motina, pridužiame, kad niekur Senajame Istatyme nerandame ašarų del tos priežasties.

e) Pagaliau, juo daugiau stengiasi kritikai vengti Jeftos dukters sudeginimo, tuo tas atsitikimas labiau nustoja vertės ir pereina į kasdieninių darbų eilę; tuo būdu paprastam įvykiui per daug ir per smulkiai išeitų ištemptos aprašymo aplinkybės; drauge metinė šventė (11, 40) netektų pagrindo, nes kiekvienai netekėjusiai izraelitų merginai priderėjo taisyti iškilmės, del ko tik vienai Jeftos dukteriai?

7. Jeftos auka ir Jahvės religija.

Kyla tuojau antras klausimas, kaip suderinti kruvina žmogaus auka su tikra Dievo religija (cum orthodoxo cultu Jahve?) Sv. Raštas piešia Jeftą tikru Dievo tarnu (Teis. 11, 8 tol.). Jefta tikisi iš Dievo nugalėti priešus (11, 22. 23 ir tol.). Dievą skiria teisėju tarp izraėliečių ir ammoniečių (11, 27). Dievo buvo įkvėptas (11, 29), Dievui padarė įžadą (11, 30). Toliau Jefta giriamas Senajame ir Naujajame Įstatyme. 1 Sam. 12, 11; Ekkli. 45, 13; Laišk. Žydams 11, 32.

Iš visa ko, rodos, toksai žmogus negalėjo peržengti Dievo įsakymo, kuris griežtai draudė žmonių gyvybių aukas (žr. Lev. 20, 2; Dt. 12, 31).

Tokios ir panašios mintys skverbiasi galvon paviršutiniai gvildenant Jeftos įžadą.

a) Pirmiausia pastebime, kad nors Jefta nupieštas tikru Dievo tarnu, bet visgi tas neprieštarauja, kad jis nepilnai buvo liuosas nuo visų nuodėmių, kaip kad Samsonas, Dovidas, Salemonas ir kiti, kuriuos šv. Raštas stato pavyzdžiu drauge su Jefta (Laišk. žyd. 11, 32).

Iš tikrųjų, šv. Raštas toje vietoje iškelia aikštėn gilų tikėjimą ir teisybę S. Įstatymo karžygių, kuriems nemaža reikėtų malonės, aiškinant atskirus jų gyvenimo faktus.

b) Tiesa, Teisėjų knygoje (11, 29) pasakyta: „buvo ant Jeftos Dievo dvasia“, bet tuo autorius norėjo išreikšti vado išmintį ir didvyrio narsumą. Pasak šv. Tomo Akviniečio tikėjimas, kuriuo Jefta buvo paragintas daryti įžadą, ėjo iš šv. Dvasios [1].

Pagaliau dar abejotinas dalykas, ar 29—oji eil. priklauso tam pačiam redaktoriui, kaip ir 30—oji eil. [2].

c) Nors šv. knygos autorius nesmerkia Jeftos įžado, tačiau tame nėra didelio keblumo: juk ne kartą S. Įstatyme randame papeikimo vertus dalykus, kuriuos autorius grynai konstatuoja, nepridėjęs savo nuomonės, pav. Judos svetimoterystę su Tamara (Pradž. kn. 38), kuriam vėliau pažadėta, kad karaliaus valdžia nebus atimta iš Judos giminės, kolei neateis Mesijas (Pradž. 49,10) arba Samsono santykius su paleistuvėmis (Teis. 13—16) ir kitus.

d) Apie metinę šventę (11, 40) reikia pridurti, kad toji nebuvo linksma, bet gedėjimo; mat, hebrajišką žodį „letannot“ seni vertimai išreiškė: „verkti, numirėlio raudoti“. Šalia to nepasakyta, kieno toji šventė įvesta, ar ji teisėta. Toliau garbinamas ne Jeftos pasielgimas, bet dukters drąsa ir paklusnumas. Be to, žinome, kad teisėjų laikais, kai Dievas žydus prilaikė stebuklais, religija tobulinosi; vos paskiau pranašai ją nuvalė nuo svetimų gaivalų ir iškrypimų.

e) Tyrinėtojai nurodo tris šv. Rašte vietas, kuriose Jefta nupieštas tikru Dievo tarnu.

α) 1 Sam. 12,11: „Ir siuntė Viešpats Jerubalį Baraką, Jeftą ir Samuelį ir išgelbėjo juos iš jūsų neprietelių rankų, jus apsupusių, jog ramiai gyvenote“.

Šitame tekste autorius tekalba tik apie priešininkų nugalėjimą, o ne apie tikybinę Jeftos kryptį.

β) Ekkli. 46, 13: „Ir teisėjai, kiekvienas savo vardu, jie visi, kurių nesugadinta buvo širdis ir jie nenusigrįžo nuo Viešpaties, jų atmintis lai būna palaiminta“.

Ši vieta apibendrija visą laiko tarpą, neliesdama vieno ar kito teisėjo smulkmenų.

γ) Laišk. žydams 11, 32: „Ir ką dar pasakysiu? nes pritrūktų man laiko pasakoti apie Gedeoną, Baraką, Samsoną, Jeftą, Dovidą, Samuelį ir pranašus, kurie tikėjimu nugalėjo karalystes, darė teisybę, laimėjo pažadėjimus, sučiaupė liūtų nasrus, užgesino ugnies smarkumą, ištrūko nuo kalavijo ašmenų, silpni pasidarė stiprūs, buvo karžygiai kovoje“.

---

[1] „Praemittitur tamen, ibidem, quod „factus est super eum Spiritus Domini“, quia fides et devotio ipsius, ex qua motus est ad vovendum, fuit a Spiritu sancto“. (2-a 2-ae, q. 88 a. 2 ad. 8).

[2] Lagrange, Le livre des Juges, 217 p.

Ne visos čia išskaitytos dorybės, pritaikinamos Jeftai: jis neužkimšo liūtų nasrų ir t. t. Išskaityti yra atskirų darbai ir bendrai visiems pritaikinti.

f) Jeftos gyvenimo sąlygos išaiškina žiaurų jo su dukteria pasielgimą.

Jis galėjo nežinoti uždraudimo aukoti žmogų, ilgai gyvenęs tyruose, pasidavė to gyvenimo įtakai ir maža tepaisė S. Įstatymo uždraudimų: juk buvo paleistuvės sūnus, dar jauną jį broliai išvarė iš tėvo namų, jis gyveno valkatos gyvenimu, kalaviju pelnydamas sau duoną.

Tačiau nėra reikalo net remtis Įstatymo įnežinojimu, nes turime pavyzdžių, kad peržengdavo svarbius įsakymus garbingi vyrai, kai Įstatymas visiems jau buvo gerai žinomas, pav. Dovidas, Salemonas ir kiti. Taigi į Jeftos auką reikia žiūrėti, kaipo į atskirą nukrypimą ir stabmeldiškos pakraipos reiškinį.

Samsono istorija.

Teis. 13—16.

1. Trumpas turinys.

Samsono [1]) istorija galima paskirstyti į tris dalis:

1-oje dalyje pasakojama apie būsimąjį Samsono uždavinį ir jojo užgimimą (Teis. 13).

2-oje apie Samsono moterystę su pilistiete iš Timnos (Teis. 14—16, 3).

3-oje apie Dalilės meilę bei Samsono mirtį (Teis. 16, 4—31).

Pirmoje dalyje, kuri yra kaip ir įžanga į pačią istoriją, du syk apsireiškia angelas — pirmą kartą nevaisingai Manoacho moteriai iš Dano giminės, gyvenusio Sorkoje; antrą kartą josios vyrui, — ir paskelbia sūnaus užgimimą, kuris nuo motinos įščios būsiąs nazarietis; jisai paskui išliuosuosiąs izraėlitus iš pilistiečių vergijos.

Antroje dalyje aprašoma kovos pradžia su pilistiečiais dėliai nenusisekusios Samsono moterystės su pilistiete iš Timnos. Vedybų puota suteikė Samsonui progos užminti mįslę apie išėjusį iš stipriojo saldumą. Samsono bendrai vyliumi atmena mįslę per jojo moterį ir Samsonas, užmušęs trisdešimt pilistiečių, jiems atiduoda pažadėtus rūbus.

Perpykęs už savo moteries atidavimą kitam, Samsonas padega pilistiečių pasėlius ir juos pačius smarkiai sumuša. Po kiek laiko, kai Judos giminė, surišę jį, išdavė pilistiečiams, pagriebęs asilo žandą, dar smarkiau, negu pirma, sumuša ir išvaiko savo priešininkus.

Gazos mieste Samsonas vidurnaktyje ištrūksta iš pavojaus ir miesto vartus nuneša ant artimos kalvos.

Trečioje dalyje pasakojama apie Samsono meilę Dalilei iš vadi Soreq. Apgautas ir drauge su plaukais netekęs jėgų, Samsonas įpuola priešininkų rankosna. Tie jam išlupa akis ir, įmetę kalėjiman, pristato prie girnų malti. Pagaliau, Dagono šventėje ant juoko nusiveda jį šventyklon. Samsono plaukai pradėjo jau ataugti. Drauge grįžo ir pirmykštė jėga. Neregys Samsonas, pasiprašęs Dievo pagalbos, pajudino du stulpu, kuriais rėmėsi namas; namas sugriuvo, ir patsai Samsonas drauge su daugeliu pilistiečių žuvo.

2. Samsono istorija ir mitologija.

Jau nuo senovės laikų buvo pastebėtas šiokis tokis panašumas tarp Samsono istorijos ir Heraklio mito, būtent, tvirtinta,

---

[1]) Svarbiausi šaltiniai. V. Zapletal, Der Biblische Samson, Freiburg (Schweiz) 1906, p. 1—79; Das Buch der Richter, Münster i. W., 1923, 248—252 p.

kad Heraklio mitas tai Samsono istorijos pamėgdžiojimas (imitatio, pakartojimas).

Kalmetas Teisėjų knygos 16 sk. komentoriuje daro kiek artimesnį palyginimą Samsono istorijos su Heraklio mitu. „Kadangi Samsono gyvenimas yra tiek stebuklų pilnas, tad nėra ko stebėtis, jei senovės stabmeldžiai kai kuriuos garsingesnius jo veiksmus pritaikė savo didvyriams. Herkulio veiksmų tiktai dalis turi istorinės vertės, kiek jie imti iš Samsono, ir, kaip teisingai galima būtų tvirtinti, Herkulis — tai Samsono personifikacija. Abiedviejų tų vyrų gyvenimo laikas beveik supuola, nes abudu gyveno arti Trojos karo. Žinomas yra Finikijos Herkulis, labai garbintas toje šalyje; Samsonas gyveno netoliese. Nuostabi Herkulio jėga, liūto pasmaugimas, Euristiejui vergavimas, visi vargai, kuriuos turėjo iškęsti iš to vergavimo pasiliuosuoti, visa tai piešia Samsoną, vyrą nuostabiai stiprų, kursai rankomis sudrasko liūtą ir pilistiečiams išduotas kenčia sunkų vergijos jungą bei visokius bandymus“ [1]).

Tai pat vėlesniųjų laikų aiškintojai daro tarp Samsono ir Heraklio palyginimą, bet prieina jau visai prie kitokių išvadų.

Nepaprasti Samsono veiksmai vokiečių kritikams suteikė progos tvirtinti, kad tie veiksmai yra pramanyti ir privalo būti mitais aiškinami. O mitas čia esąs, pasak tų kritikų, ar originalus, ar svetimų mitinių elementų mišinys.

Svarbesniųjų tarpe verta pažymėti filosofijos prof. Berlyne, Steinthal'io [2]) teorija, nes jisai plačiau už kitus palygino Samsoną su Herakliu ir nusprendė Samsoną esant saulės didvyriu.

Pasak Steinthalio, Samsono mįslė niekieno nėsanti atminta, bet jinai nieko kito nė nereiškianti, kaip tik tai, kad Palestinoje daugiausia medaus bitės suneša tuo laiku, kai saulė būna liūto žvaigždyne.

Liūtas, kurį Samsonas kelionėje sudraskė, nėsąs tikras liūtas, bet mitologinis; bet lyginai ir Heraklis pradedąs veikti užmušdamas Nemėjos liūtą. Asyriečiai ir lydiečiai, dvi semitinės tautos, saulės dievaitį vadindavę Sanden-Sandon; jįjį vaizduodavęsi užmušančiu liūtą; dažnai jįjį piešdavę bekovojantį su liūtu arba bemindžiojantį liūto lavoną; Lydijos paminkluose Pataroje liutas pasitaikąs, kaipo Apolono žvėris Iš to Steinthal'is išveda, kad liūtas pas semitines tautas buvęs vasaros kaitros simbolas; progos taip manyti suteikianti gelsva liūto spalva, ugnies spalva; liūto karčiai primeną auksinius Apolono plaukus, o plaukai reiškia kaitinančius saulės spindulius.

Taigi visame kame, pasak Steinthal'io, turime vasaros saulės kaitrą liūto ženkle (zodijako).

---

[1]) Calmet gyv. 1672–1757, parašė kamentorių į abiejų Testamentų visas knygas, 23 tomuose). Comentarius litteralis in l. Judicum, latinis litteris traditus a J. D. Mansi, Wirceburgi 1790, 466 p.

[2]) Die Sage von Simson. Zeitschrift für Völkerpsychologie II, 1862, pas Zapletalį, Minėt. veik. 13 p. ir tol. Vigouroux, La Bible et les decouvertes modernes, Paris 3, 209 ir tol.

Toliau Samsonas-Heraklis nužudo liūtą, tai reiškią labdaringą jėgą, kuri žemę saugojanti nuo vasaros karščių.

Saulė yra vasaros kaitros priežastis. Jei saulės dievaitis kovoja su tąja kaitra, tad su savim kovoja. Tokio saulės dievaičio savažudybė, esanti daugeliui tautų žinoma. Tąd liūtas esąs saulės dievaičio priešininko simbolas; saulės dievaitis užmuša tąjį liūtą, kad ir pats nesudegtų.

Šakalai—laukiniai šunes, kuriuos Samsonas paleidžia su nedėguliais į pasėlius, dėliai tokios pat spalvos ir gauruotos uodegos, lyginai kaip liūtas, reiškią saulės kaitrą.

Romėnai balandžio mėnesyje Vasarojaus šventėje cirke darydavę „vulpinalia", būtent, išreikšti jeibėms, kurias saulės kaitra padarydavo pasėliams, pririšdavę prie lapės uodegos liepsnojantį nedėgulį; aukodavę ypatingas atnašas, nes būdavo tai laikas, kai del per didelio saulės kaitinimo dieną ir del šaltos rasos naktį tartum deganti lapė per sėją grasė javams rūdys.

Samsonas, nieko rankose neturėdamas, užmušė liūtą; panašiai ir Heraklis Nemėjos liūtą pervėrė ne vyla (striela,) bet rankomis pasmaugė

Samsonas smarkiai sukūlęs pilistiečius pabėgo ir apsistojo urve; panašiai bėgo ir Apolonas užmušęs drakoną; lyginai padarė Indų pasakoje Indra po Vretros užmušimo

Asilo žandas, kuriuo Samsonas išvaikė priešininkus, primenąs taipgi saulės mitą dėliai asilo galvos spalvos; lyginai kaip šakalai, taip pat asilas esąs saulės simbolas.

Samsono gyvenimas Gazoje primenąs Heraklio nužengimą į pragarą (hadum šeol); Samsonas nunešąs miesto vartus, atidaro pragaro duris.

Samsono meilė moterų reiškianti saulės dievaitį, kaip vaisingumo ir derliaus dievaitį, kokis yra buvęs Heraklis Lydijoje, Melkartas Fenikijoje.

Pats Samsono žuvimas reiškiąs saulės dievaitį: želią Samsono plaukai, tai esąs gamtos vasaros metu vaisingumo simbolas; nukirpti plaukai—tai žymė žiemą prapuolančio vaisingumo. Samsono mirtis aiškiai primenanti Fenikijos saulės dievaičio Heraklio mirimą. Jisai žiemos saulėgrąžos metu mirštąs pačiuose vakaruose, kame esą pastatyti du stulpu, reiškiančiu jo kelionės pabaigą. Panašiai ir Samsonas miršta prie dviejų šventyklos stulpų, kame buvo Dagono (žuvies išvaizdos) iškilminga šventė, vadinasi, kai saulė stovinti vandens nešėjo ženkle, saulės dievaitis Samsonas mirštąs.

Tuo būdu Samsonas iš pradžių buvęs saulės dievaitis, o paskui tapęs saulės didvyris. Tai įrodąs ir patsai vardas „Š i m š o n kilęs iš „Š e m e š" saulė, kaip „D a g o n" iš „D a g" — žuvis.

Pagaliau, pasak Steinthal'io, nemenkos reikšmės esama ir to, kad Samsono darbų, lyginai kaip Heraklio, būta dvylikos.

Kiti kritikai sako, kad Samsono istorija esanti paskolinta iš aigiptiečių mitologijos.

Taip antai Wietzke[1]) Samsone mato aigiptiečių saulės dievaitį Ra.

Moteriškė iš Timnos, paleistuvė iš Gazos miesto ir Dalilė prie Soreko upelio, pasak Wietzke's, reiškiančios Šeol—Tafenet, būtent, tris įvairius pragaro pavidalus.

Pilistiečiai, su kuriais kariauja Samsonas, tai esą blogojo Seto arba Tifono vaikai.

14—15 skyriai, pasak Wietzkės, aprašo saulės dievaičio santykius su trimis Aigipto bei Palestinos metų dalimis: a) pavasaris (aigipt. sėjos laikas), 14 skyrius; b) vasara (aigipt. kviečių piūtis) 15, 1—8 a. c) ruduo bei žiema (aigipt. potvinio laikas) 15, 8—19. Pagaliau, 16 skyriuje rodomi saulės dievaičio Šeol'e nuotykiai: jisai išlaužia (šeol'o) pragaro duris 16, 1—31. Dalilės prigautas Samsonas praranda jėgą ir akis, bet spėkos grįžta ir jisai, kaipo tikras dievaitis, nugali savo priešininkus.

Tokia tat yra trumpai sutraukta Wietzkė's nuomonė.

Paskiausiais laikais (1903 m.), Völter'is[2]) taipgi išvedė Samsono istoriją iš Aigipto, didesnį tačiau panašumą jis randa tarp Samsono ir dievaičio Šu, kuris dalinai yra tas pats, ką ir dievaitis Ra.

Štai trumpas jojo teorijos turinys:

Svarbiausia Samsono ypatybė tai jojo jėga; to pat esama ir stipriausiame iš dievų, dangų remiančiame, dievaityje Šu. Dievaitis Šu esąs tai šviečiąs spindulys, šviesa kylanti iš Ra, dar arčiau aptariant: vidurdienio saulė metų bėgyje, karšta vasaros saulė liūto žvaigždyne su karčiais, simboliškai reiškiančiais saulės spindulius.

Samsonas kelionėje užmuša liūtą, tai reiškią, kad saulė savo bėgyje įeina liūto ženklan, ir saulės dievaitis nugalįs liūtą, saulė gi liūto ženkle — tai aigiptiečių dievaitis Šu, kurį jie vaizduodavosi su liūto karčiais.

Medus liūto lavone įrodąs, jog bitės ima spiestis, kai saulė esti liūto ženkle.

Pakartoti Samsono veiksmai pilistiečių šalyje reiškią pasikartojantį saulės bėgį nuo rytų į vakarus. Vakaruose saulė nusileidžia, tai esąs surištojo ir apjakintojo Samsono ženklas. Gazoje Samsonas nuneša miesto vartus, tai reiškią, jog kas rytas saulė teka rytų šalyje. Kad Samsonas buvo apjakintas, sutinką su dievaičiu Šu, kuris buvo viena dievaičio Ra akimi, o jojo dvynė sesuo Tafnut buvo kita tojo dievaičio akis. Ra apjakimą aigiptiečiai aiškindavo šviesos sumažėjimu trumpomis dienomis.

Sunkesnis esąs išaiškinimas Samsono uždavinio kaipo teisėjo ir išgavimo iš jo jėgos paslapties.

Völter'is tam dalykui išsprendimą randa saulės dievaičio Ra mite, kuris artimiausius sąryšius turėjo su Šu.

---

[1]) Der Biblische Simson der ägyptische Horus-Ra Wittenberg 1888, Minėt veik., 21 p.

[2]) Aegypten und die Bibel, Leiden 1903, 103 pusl., ir tol., Minėt. veik., 21 p. ir tol.

Pradžioje Ra gyvenęs Heliopolyje, iš ten, kasdien keliaudamas, lankydavęs kitas savo valdžioje esamas šalis, teisdavęs aukščiausiose instancijose, padėdavęs žmonėms, pamokydavęs juos, kaip apsiginti nuo žvėrių bei piktųjų dvasių ir sau pasilikęs tiktai vieną paslaptį, būtent, vardą, kurį vien jam apreiškęs tėvas ir motina gimimo dienoje. Ra tąjį vardą paslėpęs savo širdies gilumoje, bijodamas, kad burtininkas jo nesužinotų ir neišnaudotų. Panašiai ir Samsonas esąs drąsus ir geras savo tautos teisėjas; dievaičio Ra paslaptį primenanti Samsono užminta pilistiečiams 14 skyriuje mįslė.

Iš Samsono moteriškė iškvošė jėgos paslaptį; panašiai atsitikę ir dievaičiui Ra. Izis, kuri buvusi paprasta moteriškė pas faraoną, iš dievaičio seilėmis sudrėkinto molio nulipinusi žaltį ir paslėpusi jį smiltyne, kame savo kasdieninėse kelionėse eidavęs Ra. Žaltys įgylęs Ra. Ra, kad išgytų, turėjęs sutikti, kad Izis pašalintų nuo jo to paslaptingo vardo antspaudą. Izis tuo vardu pati įgijusi dieviškos galybės. Tuo būdu paprastos moteriškės vyliumi Ra netekęs savo paskutinės magiškos žymės; to pat būta ir su Dalilės apgautuoju Samsonu.

Tuo ir panašiais būdais kiti kritikai Samsono istoriją laiko mitu, pav., G. Roskoff[1]) L. Seinecke[2], Schultze[3]), Renan[4]), Stucken[5]) ir kiti.

3. Minėtieji kritikai Samsono istoriją laiko mitu, kaip teisingai pastebi proferorius Zapletalis[6]), visųpirmiausia todel, kad joje yra pasakojama apie nepaprastus veiksmus, kuriuos šie kritikai laiko prasimanymais, antra todel, kad esama panašumo su mitais apie saulę.

Kai del pirmojo punkto, tai a) reikia atsižvelgti į Samsono istorijos kilimą ir veikalo rūšį, be to, b) reikia tinkamai suprasti tieji Samsono veiksmai.

a) Samsono istorija turi savyje liaudies žymių, teisingai tad mano aiškintojai, kad prieš surašant buvo jinai žmonių pasakojama ir tiktai iš žmonių lūpų yra surašyta, todel kai kurie didvyrio veiksmai galėjo būti padidinti. Samsono istorijoje nupieštas, daugiausia poezijos forma, izraelitų didvyrio gyvenimas; taigi šis veikalas reikia laikyti kaipo liaudies eposas [7]). Iš tos veikalo rūšies, vadinasi, iš liaudies lūpų pasakojimo, suprantama jame dažnai pavartota satyra, būtent, priešų išjuokimas, pavyzdžiui: α) silpnapročiai pilistiečiai nepajėgia įspėti mįslės, todel griebias

---

[1]) Samsonsage und der Heraclesmythus. Leipzig 1860.
[2]) Geschichte des Volkes Israel I, Göttingen 1876, 253—257 p.
[3]) Handbuch der hebräischen Mythologie, Nordhausen 1876, 121 p.
[4]) Histoire du peuple d'Israel, Paris 1893, 348 p. ir toliau.
[5]) Astralmythen der Hebräer, Babylonier und Aegypter, Leipzig 1896, I, 4 p. ir toliau.
[6]) Der Biblische Samson, 31 p.
[7]) „Consuetudinis Scripturarum est, ut opinionem multorum sic narret historicus, quomodo eo tempore ab omnibus credebatur" S. Hieronymus in Mt. 14, 8 (Migne, P. L., 26, 98).

moteries pagalbos; β) Samsonas degina pilistiečių pasėlius, keršydamas už pačios atidavimą kitam, tačiau šie būdami bailūs, užpuola ne Samsoną, bet degina silpną moterį ir seną jos tėvą (15, 6), γ) Pilistiečiai šūkauja iš džiaugsmo, matydami surištą priešą, tačiau delsia, kol Dievo malonė suteikia jam jėgų, tuomet Samsonas sumuša daugelį ir juos pajuokia satyros priežodžiu (15, 16). δ) Gazos mieste pilistiečiai pasislėpę tyko Samsoną, tačiau jis išverčia miesto vartus ir juos nuneša ant artimiausios kalvos (16, 3). ε) Papirkę Dalilę išlupa prigavimu Samsono akis, bet trumparegiai nepastebi, kad kalėjime atauga Samsono plaukai, ir daugelis įsilinksminę per Dagono šventę žūva nuo jo rankos (16, 30); čia satyra pasiekia aukščiausio laipsnio.

b) Kai del Samsono nepaprastų veiksmų, tai kai kurie jų nepraneša gamtos jėgų ir gali būti išaiškinti prigimtu būdu. Prie jų iš eilės, pirmiausiai, priklauso l i ū t o p a s m a u g i m a s (Teis. 14, 6).

Liūtų skaičius, kuriuos Asyrijos ir Arabijos karaliai bemedžiodami užmušdavo, rodo, kad jų būta taipgi Palestinoje. Tų liūtų būta menkesnio ūgio ir jėgos, negu Afrikos liūtų; juo labiau Samsono užmuštasis liūtas buvo silpnesnis, nes dar nebuvo suaugęs. Dovidas Sauliui giriasi (1 Sam. 17,34) liūtus smaugęs, taigi izraėlitų piemens kovodavo su liūtais.

Apie liūto lavone rastąjį m e d ų (14, 8) reikia pažymėti štai kas: Palestinoje labai dažnai pasitaiko laukinių bičių, aišku tad, kad ne visos randa sau tinkamą vietą; jos susimeta į medžius arba į uolų plyšius. Tačiau visiems žinoma, kad bitės nekenčia dvokimo. Bet tojo dvokimo liūto lavone nė nebūta; nes Palestinoje kartais karštis visiškai išdžiovina gyvulių lavonus prieš imsiant jiems pūti ir dvokti, tuo būdu ilgą laiką jie liekasi be atmainos, arba verčiaus regis šiame atvėjyje šakalų, kurių senovėje labai daug būta Palestinoje, liūto mėsa buvo suėsta, o kaitros visiškai kaulai išdžiovinti ir dvokimas prašalintas. Panašų atsitikimą pasakoja Herodotas 5 kn. 114 sk. „Onezilіečiai Amatuzijaus galvą, už tai, kad juos buvo apgulęs, nukirto ir Ametuntan nunešę pakabino ant vartų. Tąją pakabintą ir jau ištuštėjusią galvą užgyveno bičių spiečius ir pripildė koriais".

Todel nieko nuostabu, jeigu kokių bičių spiečius apsigyveno pačiame liūto lavone.

Kai del t r i s d e š i m t i e s v y r ų užmušimo ir jųjų rūbų atidavimo atminusiems mįslę pilistiečiams (14, 19), tai vyrui nepaprastos jėgos toksai dalykas nebuvo negalimas, juo labiau, kad ne visus vienu kartu ir vienoje vietoje užmušė. — Kalbant apie t r i s š i m t u s š a k a l ų (15,4—5), kuriuos Samsonas paleido su liepsnojančiais nedėguliais į pilistiečių javus ir juosius padegė, reikia pastebėti, kad šakalų būta tais laikais labai daug; Samsonas juos kilpomis sugaudė ir ne visus, žinoma, vienu kartu ir ne iš vienos vietos paleido į pasėlius.

Kai del a s i l o ž a n d o (15, 15), kuriuo Samsonas sumušė tūkstantį pilistiečių, štai kas reikia pažymėti: Vulgata netiksliai

išvertė; „užmušė“, nes hebrajų žodis „vaijach“ reiškia: sumušė, išvaikė, Iš apystovų gi matyti, kad Samsono daugiau nuveikta pergąsdinimu, negu kirčiais, būtent, pilistiečiai, būdami tikri, kad jųjų priešas nepavojingas, šūkaudami prisiartina ir regi surištą Samsoną, bet ryšiai ūmai trūksta, pasiliuosavusios Samsono rankos stveriasi nepaprasto ginklo ir pliekia apspitusius. Pirmieji virsta po Samsono kirčiais, kiti gi bėga ir toliau stovinčius patraukia su savim. Čia daugiau išgąsties dalykas dėliai netikėto įvykio. Panašų nugalėjimą matome 1 Sam. 14, 14 ir tol., kame vienas Jonatas su savo ginklanešiu netikėtu užpuolimu priverčia bėgti pilistiečių kariuomenę. Pagaliau, skaitmuo „tūkstantis“ reikia čionai suprasti ne tiksliai, bet bendrai.

Kai del G a z o s m i e s t o v a r t ų (16, 3) Samsono nuneštų ant artimosios kalvos, tenka turėt omenyje, kad mums nėra žinomi tų vartų didumas ir svarumas; rytų šalyje miesto vartai būdavo apskritai maži; kita vertus, žinomi yra žmonės nepaprastos jėgos, pavyzdžiui, istorikas Plinijus[1]) štai ką pasakoja apie Vinnijų Valentą: Vinnijus Valentas, Augusto rūmuose šimtininkas, paprastai pečiais laikydavęs vežimus, maišų prikrautus, kol juos ištuštindavę; viena ranka sulaikydavęs vežimą, gyvulių traukiamą, ir kitus nuostabius dalykus darydavęs, kurie esą nubraižyti ant jo paminklo.

Panašiai Varro, kaimietis, vadinamas Herkules, nešdavęs savo mulą. Salvus lipdavęs laiptais, du centneriu sunkenybių prisirišęs prie kojų, tiek pat rankomis ir keturius centnerius užsidėjęs ant pečių. Taipgi jis matęs vyrą, vardu Atanatą, nuostabios išvaizdos, kuris apsišarvavęs krūtinę penkiais šimtais svarų ir apsiavęs penkių šimtų svarų avalu vaikščiojo po sceną.

S e p t y n i s r y š i u s (16, 9) galėjo sutraukyti nepaprastos jėgos žmogus.

N a m a i (16, 27.30), kuriuos Samsonas sugriovė Dagono iškilmingoje šventėje, yra mums nežinomi. 27-ji eilutė pažymi du dalyku: namus ir paplokštų stogą; buvusiųjų namuose žmonių skaičius nėra įrodytas, o ant stogo buvę apie tris tūkstančius. Dviem stulpais (30 eilutė) rėmėsi ne visas tasai paplokštusis stogas, nes tai yra tiesiog negalimas daiktas, bet greičiau jais rėmėsi vien tik priemenė.

Todel nereikia manyti, kad Samsonas mirdamas užmušė be kunigaikščių ir kitų greta jųjų buvusių žmonių dar tris tūkstančius, kurie buvo ant lėkšto stogo, nes 30-ji teksto eilutė tyli apie tuos tris tūkstančius žiūrėtojų iš 27-os eilutės.

Nekliudo tai išvesti nė palyginimas, kad Samsonas daug daugiau nužudė bemirdamas, negu pirma gyvas būdamas (30 b),

---

[1]) Hist. natur., 7, 19.

nes šie žodžiai gali reikšti tai, kad mirdamas jis daugiau nužudė, negu šiaip bent kuriame atskirame mūšyje.

Vienas dalykas Samsono gyvenime yra tikrai nuostabus, tai dideliausias k ū n o s t i p r u m a s, taip sujungtas su nazareato saugojimu, kad jiji peržengus būtent, nukirpus plaukus, ir stiprumas išnyko.

Tai reikia laikyti tiesiog ypatinga Dievo malone, kuris stebuklingai globojo per teisėjus išrinktąją tautą, darančią atgailą.

Kiti veiksmai, nors yra nepaprasti, bet kaip aukščiau buvo išaiškinta, nėra neįtikėtini.

Pagaliau, kai kurie Samsono gyvenimo atsitikimai privalo būti teisiami tųjų laikų papročiais, bet ne mūsų doros sąvoka, pav., santykiai su moterimis.

Antra, kai dėl Samsono s u H e r a k l i u p a n a š u m o, kurį randa Steinthal'is, kaip aukščiau buvo išdėta, tojo panašumo negalima dalinai užginti; tačiau tarp Samsono ir Heraklio yra taip pat nemažas skirtumas, pav., Samsonas nekeliauja po visą pasaulį, kaip tai yra daręs Heraklis, bet lieka savo tėvynėje, ir tai dažniausiai, savo gimtoje vietoje.

Samsonas kovoja ne su mitinėmis esybėmis, kaip kad Heraklis, bet su pilistiečiais. Jisai smaugia tikrąjį liūtą. Samsono veikimų negalima suimti į dvylikos skaičių, kaip kad Heraklio.

Steinthal'io padarytas mįslės atminimas nėra teisingas, nes bitės Palestinoje vasaros metu, kai saulė yra liūto ženkle, beveik negali rinkti medaus, nes saulės kaitra išdžiovina viską, — gėlių ir žolės kaip ir nėra.

Asilo žando ir šakalų panašumas su saule yra labai netikras, be pagrindo.

Samsono vardas „Šimson," tiesa, turi sąryšio su saulės pavadinimu „Šemeš", bet šv. Raštas nepažymi, kokiu būdu juodu rišasi; tasai vardas taip pat neturi savyje Dievo vardo [1]); izraėlitai vartodavo panašius vardus, tačiau iš to neišeina, kad tų vardų asmens būtų iš tikrųjų saulė, mėnulis ar žvaigždės.

Bendrai kalbant, pasak teisingos Baethgen'o pastabos [2]), negalima išvesti, kad kiekvienas, kuris kovoja su liūtu, tuo pačiu būtų saulės didvyris, nes tų didvyrių atsirastų net per daug, pav., Senajame Įstatyme Dovidas, Jojados sūnus Banajas (2 Sam. 23, 20) ir kiti.

Salemono meilė, kaip kad daroma su Samsono, taipgi reikėtų laikyti vaisingumo dievaičio ženklu. Heraklio mirtis esanti mažėjančio saulės veikimo ženklas, gamtos mirtis žiemą, tačiau Samsonas, priešingai, mirdamas rodo didesnę jėgą, negu gyvendamas, nes sugriauna namus ir tuo nužudo daugelį.

---

[1]) Thaeophorum nomen.
[2]) Beiträge zur semitischen Religionsgeschichte, 163 p. toliau.

Patsai J. Wellhausen'as [1]), kuris neigia istorinę Senojo Įstatymo vertę, pripažįsta Steinthal'į savo nuomonėje peržengus ribas.

Kai del Wietzkė's ir Völter'io išvadžiojimų, reikia pabrėžti, kad Samsono istorija ir Aigipto mitai labai skiriasi tarp savęs. Nors ir pastebima šiek tiek paviršutinio panašumo, bet Samsono istorija suteikia tokį izraėlitų tautos paveikslą, kad tasai panašumas yra atsiradęs tiktai atsitiktinai [2]).

[1]) Die Komposition des Hexateuchs, 225 p.
[2]) Zapletal, Der Biblische Samson, 36—37 p.

Iš Aigipto iškasenų.

Mokslininkai mūsų laikais gvildena ne vien netolimos praeities įvykius, bet ir žilos senovės darbus. Norėdami geriau pažinti senovės gadynę, šalia knygų biblijotekose, jie kasa motinąžemelę, kad joje suradus užgriuvusių arba užkastų daiktų bei raštų.

Štai kaip galima apriboti labiau įgarsėjusią šalį panašiais tyrinėjimais: iš šiaurės jinai atsiremia į Armeniją, iš rytų siekia Persų įlanką, iš pietų nusitęsia iki Etijopijos, o iš vakarų — iki Tarpužemio jūros; žinovai tyrinėja Palestiną, Syriją, senovės Asyro-Babiloniją, Persiją ir Aigiptą.

Gal skaitytojas paklaus, kas traukia mokslininkus į svetimą tolimą šalį, kurios apnuoginta gamta sudaro liūdną vaizdą, o nevaišūs gyventojai dažnai tyko apvogti arba pastoti kelią svetimtaučiui; anoji žemė neslepia aukso nė brangių akmenų; tačiau įvairios tautos rūpinasi įgyti teisės rausti nuo amžių apleistas vietas ir nagrinėti griuvėsius.

Šv. Raštas veda žinovus į rytus ir padeda nugalėti visus kietos gamtos keblumus ir šiurkščius vietinių gyventojų papročius.

Darbas išsimoka, nes iškasenos rytuose gausingai nušvietė Šv. Raštą.

Plačioje rytinių tyrinėjimų dirvoje čia kalbėsime apie vieną dokumentą, atkastą Aigipte.

Aigiptas turėjo artimų ryšių su izraelitais, todel Aigipto istorija ir naujais laikais tenai daromos iškasenos suteikia šviesos šventoms knygoms suprasti, būtent, Pentateuche, Karalių ir Kronikų knygose, pranašų raštuose randama vietų, kurios tiksliai galima išaiškinti iš senosios Aigipto istorijos.

Iki 19-o šimtmečio mažai tebuvo žinoma apie senąjį Aigiptą. Jeroglifų užrašai ant piramydų ir obeliskų buvo neįskaitomi, molinės plytelės ir papyruso lapai su užrašais taip pat gulėjo neliesti karstų paminkluose ir kitose vietose.

Pirmutiniai mokslo žygiai Aigiptan buvo daromi Napoleono ekspedicijos metu (1798—1800 m.). Napoleonas pasiėmė su savim į Aigiptą keletą mokslininkų, kurie apžiūrėjo senovės Aigipto miestų, šventyklų ir šiaip paminklų griuvėsius, faraonų karstus.

Paskiau, kai Champollion'as 1822 metais perskaitė jeroglifus, mokslininkai ėmė dažniau lankytis Aigipte ir atrado įvairių dokumentų, antai, plytelių ar papyruso lapų, sveikai išlikusių sausoje Aigipto žemėje taip, jog galima tiksliai skaityti užrašytieji ant jų žodžiai; šie atkasti dokumentai yra kilę daug šimt-

mečių prieš Kristų ir kaipo senovės brangenybės šiandien laikomi Londono, Paryžiaus, Berlyno, Vatikano ir kituose muziejuose. Tie šaltiniai duoda mokslininkams gausios medžiagos Aigipto istorijai, drauge kaimynų įvykiams nušviesti.

Žymūs dokumentai buvo rasti Aigipte 1887 metais — vadinamieji Amarnos laiškai, ant molinių plytelių rašyti, sudarą korespondenciją, iš vienos pusės, Aigipto faraonų Amenofio III ir Amenofio IV, o iš antrosios — priekinės Azijos įvairių karalių. Iš šių laiškų aiškėja politinė Palestinos padėtis XV — XIV amžiuose prieš Kristų, vadinasi, Mozės—Jozuės laikais; šie šaltiniai padeda išvesti Šv. Rašto kosmogonijos kilimą [1]).

Kitas svarbus dokumentas buvo atrastas Aigipte 20-me šimtmetyje, būtent, Elefantinos saloje, apie kurį čia ir bus kalbama.

1. Elefantinos dokumentai.

Toli į Aigipto pietus, ant dešiniojo Nilo upės kranto guli miestas, šiandien Asuan, kurį graikų istorikai (pav., Herodotas) vadindavo Syene. Čia jau šalia Asuano kyšo iš Nilo upės sala, vardu Elefantina, su miestu, senovėje vadinamu Jeb. Pietinėje salos pusėje yra buvusi ant granito uolų tvirtovė, kuri drauge su Asuanu gindavo Aigiptą nuo Nubijos; taip pat abudu miestu buvo prekybos centras su užsieniais.

Elefantinos saloje, kur yra buvęs senovės miestas Jeb, dabar stūkso vien tuščia vieta, aigiptiečių tarmėje vadinama kôm, t. y. kalnelis, slepiąs senovės liekanas. Žinovo akis greitai pažįsta kôm apleistoje tyrumoje, ypač jeigu vieta yra turėjusi strateginės vertės; tatai patvirtina žmogaus rankos ženklai ant iškastųjų akmenų.

Profesorius Otto Rubensohn'as, Berlyno muziejaus siųstas, atkasė 1907 m. Elefantinos kôm'e tris dokumentus, paaiškinančius kelias Senojo Įstatymo knygas ir nušviečiančius žydų istoriją mažai žinomame laikotarpyje po Babilonijos vergijos. Nepoilgam prof. Edvardas Sachau[2]) išspaudino juosius Berlyne, o paskui jį įvairių tautų mokslo vyrai.

Iškastieji dokumentai rašyti ant papyruso; jie nesupuvo žemėje per 2.300 metų: mat, Aigipte labai sausas klimatas.

Yra tai laiško nuorašas, kurį žydų kolonija siuntė iš Elefantinos į Jeruzalę Persų gubernatoriui; šitas atsitikimas yra įvykęs 17-ais Darijaus II viešpatavimo metais, būtent, 408—407 prieš Kristaus gimimą, kai Persai valdė Aigiptą ir Palestiną.

Pirmasis dokumentas, susidedąs iš 30 eilučių, aprašo žydų skundą, gyvenusiųjų Elefantinos saloje. Žydai siunčia laišką Jeruzalėn Persų valdininkui, vardu Bagohi del sugriovimo bažnyčios, kurią dievaičio Khnum kunigai pasirūpino pašalinti; elefantiniečiai vien-kart prašo iš naujo pastatyti bažnyčią.

---

[1]) Žr. „Senojo Įstatymo Problemos" I dalis, 34 p. ir 52—53 p.
[2]) Drei aramäische Papyrusurkunden aus Elephantine. Berlin 1908.

Pirmasis dokumentas:

1. Mūsų ponui Bagohi, Judejos gubernatoriui, tavo tarnai Jedoniah ir jų draugai kunigai iš miesto Jeb.

2. Lai Viešpats Dievas iš dangaus kiekvienu laiku gausiai palaimina tau ir pastato malonėje pas karalių Darijų

3. ir pas sūnus (karaliaus) namų tūkstantį kartų didesnėje negu dabar, lai suteikia tau ilgą gyvenimą; būkie laimingas ir stiprus kiekvienu laiku.

4. Dabar tavo tarnas Jedoniah ir jo draugai praneša sekančius žodžius· Tammužo[1]) mėnesį, 14-ais karaliaus Darijaus metais, kai Aršam.

5. išvažiavo ir nukeliavo pas karalių, kunigai dievaičio Khnum, tvirtovėje Jeb padarė sekančią slaptą sankalbą su Vidarnagu, kuris tenai buvo gubernatorium:

6. Dievo Jaho bažnyčia, stovinti tvirtovėje Jeb, turi būti pašalinta. Po to tasai Vidarnag.....

7. nusiuntė laišką savo sūnui Nafajan, kariuomenės vadui tvirtovėje Syene, sekančio turinio: bažnyčia tvirtovėje Jeb

8. reikia sugriauti. Paskui Nafajan atvedė aigiptiečius drauge su kitais kareiviais; jie atėjo į tvirtovę Jeb su savo šaudyklėmis(?),

9. įėjo į aną bažnyčią ir ją sugriovė iki pamatų: sudaužė stulpus iš akmens, stovėjusius tenai; dar atsitiko,

10. kad išgriovė penkerias akmenines duris, padarytas iš tašyto akmens, kurios buvo toje bažnyčioje; jie nuėmė adverijas ir apkalimus,

11. anuos iš bronzo, stogą, padirbtą iš cedrinio medžio, sienų pagražinimus ir kitus daiktus, tenai buvusius

12. sudegino ugnyje; auksines ir sidabrines taures aukoms su kitais tos bažnyčios daiktais jie pasiėmė

13. ir pasisavino. Taigi nuo Aigipto karalių laikų pastatė mūsų tėvai tą bažnyčią tvirtovėje Jeb. Kai Kambyzas atvyko į Aigiptą,

14. rado pastatytą tą bažnyčią; jis sugriovė visas Aigipto dievaičių šventyklas, tačiau nieks toje bažnyčioje nieko nepagadino.

15. Po ano atsitikimo (būtent, mūsų bažnyčios sugriovimo), mes, mūsų pačios ir mūsų vaikai apsivilkome gedėjimo maišais, pasninkavome ir meldėmės prie Jaho, dangaus Viešpaties.

16. Kuris leido mums pamatyti (žuvimą) to Vidarnago: šunes ištraukė gyslas iš jo kojų; pražuvo visos gėrybės, kurias įgijo, ir visi žmonės.

17. Bloga geidusieji tai bažnyčiai, tapo užmušti; mes prisižiūrėjome (jų pražuvimui). Taigi anksčiau, ištikus mus tai nelaimei,

18. nusiuntėme laišką mūsų ponui, drauge vyriausiajam kunigui Jehochananui, jo draugams Jeruzalės kunigams, Anano broliui Ostanui

19. ir žydų vyresniesiems. Jie neatsiuntė mums atsakymo. Todel nuo Tammuzo mėnesio 14 ų karaliaus Darijaus metų

---

[1]) IV mėn. mūsų $^1/_2$ VI—$^1/_2$ VII.

20. iki šios dienos, mes dėvėjome gedėjimo rūbus ir pasninkavome; mūsų pačios stojosi tarsi našlės; visai nevartojome kvepalų
21. ir negėrėme vyno. Taigi nuo to laiko iki (šios) dienos 17-ų karaliaus Darijaus metų nebuvo daromos toje bažnyčioje nekruvinosios aukos, nei smilkymas, nei kruvinosios aukos.
22. Dabar tavo tarnai Jedoniah, jo draugai ir visi žydai, Jebo piliečiai, mes kalbame:
23. jeigu išrodo gera mūsų ponui, tegul paliepia reikale pastatymo iš naujo bažnyčios, nes mums neleista jos statyt. Dirstelkie į žmones,
24. gyvenančius Aigipte, esančius su tavim ir apturinčius tavo malonę, teikis išsiųsti laišką iš savo pusės dalyke bažnyčios Jaho Dievui,
25 kad galėtų iš naujo ją pastatyti mieste Jeb taip, kaip buvo pirmiau pastatyta. Nekruvinosios aukos, smilkymas ir kruvinosios bus daromos
26. tavo vardu ant Jaho Dievo altoriaus; melsimės už tave kiekvienu laiku: mes, mūsų pačios, mūsų vaikai ir visi žydai,
27. čia esantieji, jeigu tai bus pildoma, iki kol bažnyčia iš naujo bus pastatyta. Užmokestis tau nuo Jaho Dievo
28. iš dangaus, bus lygus tam, kuris darytų visądeginamąją auką ir ramybės aukas vertės 1000-io sidabrinių talentų.
29. Apie aukas mes davėme žinią ir nurodymus. Šalia mes pranešėme laišku apie viską savo vardu Delajah'ui ir Šelemjah'ui, Sanabalato, Samarijos gubernatoriaus sūnums.
30. Taip gi Aršam nieko nežinojo apie viską, kas atsitiko su mumis.
20 d. Marchešvan[1]), 17-ais karaliaus Darijaus metais.

Antrasis dokumentas

yra pataisytas pirmojo nuorašas. Tasai gražiau surašytas pasižymi kiek geresniu stilium, turi mažiau pataisymų; tačiau ir jame yra apsirikimų, pav., klaidingi pasikartojimai, žodis užrašytas ant eilutės.

Oarsusis šv. Rašto tyrinėjimais Jeruzalės profesorius Lagrange [2]) teisingai tvirtina, kad šiuodu egzemplioriu buvę trečiojo juodraštis, kurį žydai nusiuntę į Jeruzalę; del raštininko apsileidimo arba nemokėjimo gerai išsyk sustatyti prašymą turime šiandien ano (išsiųstojo) laiško nuorašą.

Trečiasis dokumentas

pažymi Persų valdžios įsakymą iš naujo pastatyti bažnyčią su altorium ir atnaujinti joje aukas.
1. Memorandum: apie tai, ką pasakė Bagohi ir Delajah.
2. Sekanti žinia: turėsi pasakyti Aigipte
3. prie Aršamo reikale namo ir altoriaus
4 dangaus Dievui, stovėjusio mieste Jeb

[1]) VIII mėn.: mūsų $^1/_2$ X—$^1/_2$ XI.
[2]) Revue biblique 1908, 325 p.

5. pirmiau, prieš Kambyzą,
6. kurį Vidarnag.. sugriovė.
7. 14-ais metais karaliaus Darijaus.
8. Tegul bus pastatytas iš naujo toje pačioje vietoje, kur buvo pirmiau.
9. Tegul bus atliekamos nekruvinosios aukos ir smilkymas
10. ant to altoriaus, kur pirmiau
11. paprastai buvo vartojama.

Nagrinėdami atkastojo laiško turinį ir kalbą, randame šias problemas senajam Įstatymui nušviesti.

Istoriškai mūsų dokumentas pažymi kai kuriuos faktus, iki šiol dar nežinomus.

Iš klasiškosios literatūros ir aigiptologijos patirta, kad Elefantinos gyventojai kitų stabų skaičiuje garbindavo aviną vardu dievaičio Khnum.

Strabonas[1]) vadina Elefantiną „miestu, kuriame stovėjo Khnumo šventykla".

Rytų, o ypatingai Aigipto žinovas Clermont Ganneau[2]) pirmutinis atkasė Elefantinos saloje karstus, kuriuose rado brangiai balsamuotų avinų.

Tame pačiame mieste šalia stabmeldžių aigiptiečių gyveno žydai, kurie turėjo bažnyčią savo Dievui.

2. Žydų kolonijos atsiradimas Elefantinoje.

Žydų čia kolonijos atsiradimas nėra aiškus. Iš istorijos žinome tris žydų emigracijas iš Palestinos į Aigiptą: pirmutinę viešpataujant faraonui Psametikui II[3]), kuris palankiai priėmė žydus per karą prieš Etiopiją; Pseudo-Aristiejaus[4]) laiškas nurodo pirmąją tais laikais žydų koloniją Aigipte.

Antroji žydų emigracija atsitiko, viešpataujant Aigipte Persams[5]); trečioji ir drauge didžiausioji buvo Ptolomiejaus I[6]) laikais.

Be abejonės, žydai atkeliavo Elefantinon prieš Persų viešpatavimą Aigipte: mat, kai Kambyzas tenai atvykęs, tai radęs pastatytą Jebo mieste žydų bažnyčią (žr. 13 ir 14 eil.).

Pirmame dokumente yra vieta (13 eilutė), apičiupai paaiškinanti, kokiu būdu yra atsiradę žydai Elefantinos saloje: „nuo Aigipto karalių laikų pastatė mūsų tėvai tą bažnyčią tvirtovėje Jeb", vadinasi, kai Aigiptą valdė aigiptiečių faraonai, ne persai. Pažymėjimas daugiskaitoje „karaliai" rodo, kad žydai ne iš karto gausingai čia yra apsigyvenę, bet suplaukę pamaži, gerų prekybos sąlygų viliojami.

---

[1]) Graikų geografas, 68 - 20 m. prieš Kristų.
[2]) Žr. Lagrange, Mélanges d'Histoire religieuse, 1915, 12 p.
[3]) 594—589 iš 26-os dinastijos, maždaug Nabuchodonozoro laikais.
[4]) Aristiejus buvo valdininkas prie Ptolomiejaus II Filadelfo, viešpatavusio 285—247.
[5]) Persų viešpatavimas Aigipte tęsėsi 525—405 m.
[6]) Viešpatavo 323—285.

Bažnyčios aprašymas patvirtina ankstybą kolonijos pradžią: bažnyčia turėjo penkerias akmenines duris, iš cedrinio medžio stogą, auksines ir sidabrines taures aukoms (10—12 eil.).

Tuo būdu karaliaus Kambyzo laikais, būtent, 120 metų prieš minėtąjį laišką jau stovėjo didelė bažnyčia Elefantinos saloje. Joje žydai garbindavo vieną Dievą, o ne Fenicijos Baalių su Astarte ant aukštų vietų (bamoth) arba po šakotais medžiais (ašerah) [1]). Už tas aukas bausdavo savo tautiečius pranašai: Ozejas, Amos, Jeremijas ir skundžiasi karalių knygos. Del to Elefantinos žydai griežtai skyrėsi nuo Patros (Aigipte) gyventojų, kuriems Jeremijas išmėtinėja aukas dangaus karalienei (Jer. 44, 15). Pastarieji emigravo Aigiptan prie karaliaus Joachimo; elefantiniečiai su nesugadintu tikėjimu apsigyveno Aigipte, tur būt, anksčiau.

3. Žydų užsiėmimas Elefantinoje.

Apie žydų darbą ir užsiėmimą atkastasis Elefantinoje laiškas nesuteikia naujų žinių prie surinktųjų 1906 m. Žydai nebuvo vien tik kareiviai: mat, ant iškastų daiktų nėra pėdsakų apie kareivio pareigų pildymą; rasta daug molinių šukių, vadinamų ostraka [2]) su įvairiais trumpais užrašais vien apie kasdieninius gyvenimo reikalus.

Rytų žinovas Maspero [3]) išveda, kad jie buvę kareiviai — žemdirbiai [4]). Gana narsūs žydai iš tikrųjų galėjo geriau ginti sieną už sutingusius ir apleipusius aigiptiečius. Vėliau randame panašų pavyzdį ant šiaurinės Aigipto sienos Peluzos mieste, kai nepersimainė gyvenimo sąlygos: čia taip pat žydai saugojo šalį nuo svetimų užpuolikų.

Persams pavergus Aigiptą 525 m. prieš Kristų, Elefantinos žydai nenukentėjo nuo naujų valdonų, būtent, Kambyzas išgriovęs aigiptiečių šventyklas, o nepalietęs žydų bažnyčios. Tekstas skamba: „Kai Kambyzas atvyko į Aigiptą..., jis sugriovė visas Aigipto dievaičių šventyklas, tačiau nieks toje bažnyčioje nieko nepagadino“ (13—14 eilė).

Šalia stratėginės žydų vertės, gal padėjo išgelbėt bažnyčią prakilnus žydų tikėjimas, iš dalies panašus savo pakraipa į persų. Pastarieji biaurėjosi tuomi, kad aigiptiečiai garbino aviną, kaipo dievą. Persams lengva buvo savąjį Ahuramazdą, dangaus Dievą, imti per vien su žydų Jahve. Bet nors persai ir nebūtų laikę per vien Ahuramazdos su Jahve, tai dar jų tikėjimas buvo artimesnis žydų religijai, negu aigiptečių.

---

[1]). Paklydę žydai degindavo aukas ant tam tikrų kalnų, vadinamų „bamoth“ arba po dideliais medžiais, vadinamais „ašerah“.

[2]) Ostraka yra molinės šukės, ant kurių rašydavo senovėje, ypatingai pavargėliai, neišsigalėdami nusipirkti brangaus papyruso, Žr. Lagrange, Mėlanges d'histoire religieuse, 4—5 p.

[3]) Prancūzas, rytų istorikas.

[4]) Gal panašūs į Rusijos kazokus, dirbančius žemę, o reikale stojančius į kareivių eiles.

4. Elefantinos raštas ir Ezdro knyga.

Geras persų apsiėjimas su žydais pilnai sutinka su Šv. Rašto Ezdro knyga.

Karaliaus Kambyzo palankumas aiškiai parodė, kad jis politikoje sekdavo savo tėvu Kyru, o pastarasis neužgaudavo svetimų tikėjimų, kaip pasirodė iš likusių užrašų. Tat veltui stengiasi nekatalikai užginti ištorišką faktą pirmame Ezdro knygos skyriuje apie Kyro ediktą, liečiantį iš naujo pastatymą bažnyčios Jeruzalėje: juk, esą, apie tai tylį anų laikų pranašai Agiejus ir Zacharijas.

Elefantiniečių laiškas nušviečia ir patvirtina tamsią istoriją, užrašytą Ezdro knygoje, drauge parodo, kad kitas nekatalikų išvedimas yra be pagrindo: jie norėtų patikrinti, būk mažas žydų skaičius sugrįžęs iš Babilonijos po Kyro edikto 538 metais.

5. Elefantinos raštas ir Nehemijo knyga.

Ilgainiui žydų kolonija Elefantinos: saloje išaugo; tuomet Khnumo kunigai aiškiau pastebėjo išniekinimą savo dievaičio: aigiptiečiai atiduodavo aukščiausią garbę avinui, o žydai jį piaudavo per Velykas; užsidegę neapykanta, pasirūpino sugriauti Jahvės bažnyčią. Žydų pamaldos ir aukos neteisėtai buvo sustabdytos. Nuliūdę Elefantinos žydai, padrąsinti Persų palankumu, rašo ūmai 14-ais karaliaus Darijaus metais skundą į Jeruzalę vyriausiajam valdininkui, vardu Bagohi.

Antrą laišką tame pačiame reikale siunčia kitiems savo užtarėjams, būtent, vyriausiajam kunigui Jehochananui, kitiems kunigams ir Ostanui, Ananijaus broliui, kuris, rodos, atstovauja žydų didžiūnus Jeruzalėje.

Tačiau į tą laišką negauta jokio atsakymo (17—19 eil.). Todel po trejų metų, būtent, 17-ais Darijaus viešpatavimo metais vėl bando ieškoti teisybės: vėl rašo tam pačiam Persų valdininkui Bagohi, o antrąjį laišką siunčia ne savo užtarėjams kunigams ir prieteliams tautiečiams, bet Sanabalato sūnums, būtent, Samarijos valdininkams, kurie buvo dideli Jeruzalės žydų priešininkai.

Šie vardai patvirtina istorišką Nehemijo knygos tiesą, o kreipimasis su antru laišku į Sanabalato sūnus naujai nušviečia Samariečių religinę atskalą; pagaliau, žydų bažnyčia Aigipte liečia Pentateucho klausimą apie vieną bažnyčią (unitas sanctuarii).

Per elefantiniečių laišką susiduriame su istoriškais asmenimis ir žydų gyvenimu, užrašytu Nehemijo knygose.

Mokslininkai pripažįsta, kad Artakserksas Nehemijo knygose buvo pirmasis, viešpatavęs 464—424 prieš Kristų. Dvidešimtais Artakserkso viešpatavimo metais (žr. Neh. kn. 2 sk.), t.y. 444 prieš Kristų Nehemijas atvyko Jeruzalėn iš Persijos. Tuomet Jeruzalėje rado vyriausią kunigą Eljašibą (Neh. 3, 1), o Samarijos gubernatorium buvo Sanabalat (Neh. 4).

Iš antros pusės, elefantiniečių rašte (4 eil.) randame Darijų, kuris vadinasi istorijoje antruoju ir viešpatavo 424—404 prieš Kristų.

Kai Elefantinos žydai rašė pirmąjį laišką keturioliktais Darijaus metais, būtent, 411 ar 410, vyriausiuoju kunigu Jeruzalėje buvo Jehochanan (18 eil.), Eljašibo sūnus, o gal anūkas; antrojo gi laiško metu, t. y. 408 ar 407 m. Samariją valdė Sanabalato sūnūs (29 eil.).

Tuo būdu elefantiniečių raštas naujai patvirtina, kad Nehemijo knygų asmenys pilnai sutinka su visuotinosios istorijos chronologija.

6. Religinė samariečių atskala.

Toliau matome, kad Elefantinos kolonija rašo antrą laišką ne savo prieteliams-tautiečiams, bet Jeruzalės priešininkams-samariečiams (29 eil.).

Šita aplinkybė suteikia naujos šviesos tikybinei samariečių atskalai pažinti.

Sugrįžę iš Babilonijos vergijos Jeruzalės žydai nepriėmė samariečių į pagalbą prie naujosios bažnyčios statymo. Todel samariečiai įsitaisė Jahvės apeigas pas save ant Garizim kalno[1].

Teyra žinomas tik šios atskalos faktas, o kuriais metais jinai įvyko — neaišku.

Greičiausia tai buvo trumpai prieš 411 metus. Mat, elefantiniečiai ūmai po bažnyčios sugriovimo (411 m.), rodos, dar nežinojo, kad Samarija yra padariusi atskalą, o antrojo laiško metu (408) jau pasinaudojo tuo, nes prašo samariečių užtarymo: jau neberašo vyriausiam kunigui ir saviškiems, bet naujosios Jeruzalės bažnyčios priešininkams, t. y. Sanabalato sūnums.

Tikybinės atskalos pradžia sutinka su Nehemijo knygomis, kuriose skaitome 13, 28: „Vienas iš vyriausiojo kunigo Eljašibo sūnaus Jojados sūnų buvo Horoniečio Sanabalato žentas, kurį aš pavariau nuo savęs". Taigi Nehemijas atvyko Jeruzalėn antru kartu apie 420 m. Prieš 411 m. jisai galėjo būti dar gyvas ir ištremti kunigą, vedusį nepakenčiamą svetimtautę — samarietę, o tas, nukeliavęs pas uošvį į Samariją, įtaisė tenai schizmatines Jahvės apeigas.

7. Pentateucho įstatymas kai del vienos bažnyčios.

Žydų dokumentas liečia dar vieną tikėjimo klausimą: Elefantiniečiai pirmąjį laišką siuntė vyriausiajam kunigui (17 eil.), tikro tikėjimo aiškintojui ir ginėjui. Rašto turinys, žinoma, buvo panašus į antrojo: taip pat prašė, kad Elefantinos saloje galėtų iš naujo pastatyti neteisėtai sugriautą bažnyčią.

Nuostabi jų drąsa. Einant Deuteronomium įstatymu tegalėjo būti tik viena bažnyčia; ji stovėjo Jeruzalėje. Kita bažnyčia, šalia Jeruzališkės buvo laikoma schizmatinė.

---

[1]) Garizim, Samarijos kalnas, arti 200 metrų aukščio, guli šalia istoriškojo Hebal. Abudu kalnu įgarsėjo Jozuės laikais žydų sandoros su Jahve atnaujinimu ir palaiminimais drauge su prakeikimais. Šiandien ant kalno Garizim samariečių atskala, skaitanti apie 180 šeimynų, degina aukas 3 kartus į metus per didžiąsias šventes. Dabar ant kalno riogso vien griuvėsiai.

Todel ūmai po atkasimo Elefantinos dokumento nekatalikai buvo sušukę, kad apie 410 metus prieš Kristų žydai dar neturėjo nei įsakymo apie vieną bažnyčią (de unitate sanctuarii), nei pačios Deuteronomijos knygos. Buvo bandę spėti, būk Deuteronomium knyga kilusi dar po elefantiniečių laiško, ar jei ir pirmiau, tai taip trumpai, jog svetur gyvenantieji žydai dar menkai težinojo jos turinį. Galutinis nekatalikų išvedimas buvo toks, kad ne Mozė buvo parašęs Pentateuchą, nes jis gyveno penkiolika amžių prieš Kristų.

Garsusis semitinių kalbų žinovas Noeldeke štai ką nusprendė: „Nyksta visa viltis laikyti Pentateucho užbaigimą prieš Ezdrą. Man rodos, tame didžiausi nuopelnai prof. Sachau apgarsintojo dokumento“[1]).

Tačiau reikia pripažinti, kad ne visuomet gilus filologas drauge būva geras istorikas. Patsai Noeldeke ne pirmą kartą pasirodo klystąs istorijoje. Jeruzalėje, šalia Ain-Rogel šaltinio, kur sueina Juozapato pakalnė ir Gehennos klonis, guli paprastas didelis akmuo... Noeldekei pasirodė, kad tai istoriškas akmuo vardu Zoeleth (3 Karal. 1, 9), pas kurį Dovido sūnus Adonijas degino aukas, sušaukęs savo šalininkus, kai norėjo apsigarsinti karaliumi. Lyginai ir elefantiniečių raštas nieko nepaaiškina, ar Mozė parašė Pentateuchą, ar ne.

Prieš nekatalikų išvedimus, profesorius Lagrange[2]) tuojaus pastebėjo, kad Elefantinos žydai galėjo manyti, jog įstatymas apie vienintėlę bažnyčią buvo pildytinas tik Palestinoje, o ne Aigipto krašte, kur žydai gyveno tokiose sąlygose, kokių Pentateuchas nenumatė; juk elefantiniečiams tikrai galėjo rodytis, kad geriau garbinus Jahvę tradicinėmis apeigomis, negu pripažinus viršų dievaičiui Khnum su jo tarnais. Elefantinos žydų tikėjimas buvo gilus: jie didžiausiai buvo nuliūdę del bažnyčios sugriovimo ir apeigų pertraukimo: „dėvime gedėjimo rūbus, rašo jie, pasninkaujame, mūsų pačios stojosi tarsi našlės“ (20 eil.)

Vyriausias Jeruzalės kunigas, tikro tikėjimo gynėjas, negalėjo būti tokios jau nuomonės. Todel jis nieko neatsakė elefantiniečiams. Tuo būdu dalinai parodė, kad nepritaria neteisėtam prašymui.

Jeigu iš Deuteronomijos įstatymų nelaikymo galima būtų išvadžioti, kad tų knygų tuomet dar nebuvo, tai reiktų sakyti, jog Deuteronomium rašyta vėliau, negu II amžiuje prieš Kristų, nes žinia, kad tame šimtmetyje stovėjo dar viena žydų bažnyčia Aigipte. Tačiau niekas nedrįstų tvirtinti, kad Deuteronomium būtų, tik taip vėlai atsiradusi.

8. Elefantinos raštas ir pranašų knygos.

Trumpas elefantiniečių dokumentas paaiškina ne tik istorines Senojo Įstatymo knygas; jis drauge nušviečia ir pranašų raštus.

---

[1]) Zeitschrift für Assyriologie, 1908, 202 p.
[2]) Revue biblique, 1908, 346 p.

Pranašas Ezechijelis dusyk yra paminėjęs senovės Syene, kalbėdamas apie Aigipto nupuolimą: „Paversiu Aigipto žemę tyrais... nuo bokšto Syene iki Etiopijos sienos“ (29,10). Antrą kartą: „Taps sunaikintajo (Aigipto) valstybės puikybė; (pradedant) nuo bokšto Syene, žus kalaviju“ (30,6). Tuo būdu anasai miestas žydams buvo žinomas pranašo Ezechijelio laikais, t. y. 150 metų prieš elefantiniečių raštą.

Viena vieta pranašo Izaijo knygose, rodos, rišasi su žydų kolonija Elefantinoje.

Pranašas, piešdamas linksmą žydų sugrįžimą iš Babilonijos vergijos, sušuko: „štai tie ateis iš tolo; štai tie iš šiaurės ir nuo vakarų, o anie iš Sinim šalies“ Iz. 49, 12 pagal hebraiško teksto).

Senovėje šv. Rašto aiškintojai ieškodavo to krašto rytuose, (ur būt, del paminėjimo čia jau šiaurės ir vakarų. Septuaginta tišvertė: „iš Persų žemės“. Vulgata turi: „de terra australi“.

Garsus semitinių kalbų žinovas Gesenius nurodo Kynų žemę. Bet pranašo Izaijo laikais Kynų žemė žydams dar buvo nežinoma. Taip pat gramatiškai nesutinka pradinės raidės. Tačiau skaitykime minėtąjį žydišką žodį su labai mažu pataisymu, pakeitę visai panašias raides vav užuot jod, kurias prieš spaudos išradimą šv. Rašto perrašinėtojai dažnai sumaišydavo; tuomet į vietą Sinim gausime Sevenim, t. y. senovės Syene, o dabartinį Asuaną su Elefantina. Tuo būdu pranašo tekstas išeis suprantamas.

Negana to. Paskutinis tarp pranašų Malachijas kı ba kad žydų aukos Jeruzalėje nemielos Jahvei, „nes nuo saulėtekio iki saulėleidžiui didis yra mano vardas tarp stabmeldžių; visos aukos deginamos mano vardui ir daromos tyros aukos“ (Mat. 1, 10—11).

Anglas, prof. Whitehouse[1]) mato tuose žodžiuose, šalia kitų vietų svetur, Elefantinos bažnyčią su iškilmingomis Jahvei aukomis.

Nehemijo laikais, kai pranašas Malachijas rašė anuos žodžius, teisingai buvo iškreiptos Jahvės apeigos pačioje Palestinoje. Lyginai ir kiti dokumentai iš Asuano, apgarsinti anglo, prof. Sayce, paduoda mintį, kad prieš atvyksiant Nehemijai Palestinon tyresnės ir prakilnesnės buvusios žydų apeigos svetur, negu Jeruzalėje.

Iš visa ko matome, kad trumpo rašto turinys plačiai liečia Senojo Įstatymo knygas.

9. Elefantinos rašto kalba.

Jo kalba taip pat sulyginamai nemažai nušviečia kelią šv. Rašto tyrinėtojams.

---

[1]) Expository Times, 1909, 205

Laiškas rašytas aramajiška kalba, kuri mažai skiriasi nuo šv. Rašto aramajiškosios [1]). Kalba įrodo, kad žydai jau tuomet nevartojo senovės hebrajiškosios; jos vietą jau buvo užėmusi kasdieninė aramajiška.

Ši aplinkybė patvirtina istorišką tiesą abejotino žodžio „meforaš“ — „išversdami“ (Neh. 8, 8). Einant originalu tekstas skamba: „Skaitė (Ezdras ir levitai) knygose, Dievo įstatymuose, „meforaš“ — „išversdami“, t. y. skaitė šv. Raštą hebrajiškai, žmonėms jau mažai suprantama kalba ir drauge vertė į kasdieninę aramajišką.

Tuo būdu 408 arba 407 m. prieš Kristų Jeruzalės žydai tikrai mokėjo aramajiškai, kai elefantiniečiai ta kalba atsiuntė savo laišką.

Jeruzalės didikai suprasdavo aramajišką kalbą trimis amžiais anksčiau, t. y. karaliaus Ezechijo [2]) laikais, mat, jie kreipėsi prie Rabšako, Sennacheribo karaliaus vado, šiais žodžiais: „Kalbėk, prašome, tavo tarnams aramajiškai, nes suprantame tą kalbą, ir nekalbėk mums žydiškai, girdint tautai, kuri yra ant mūro“ (4 Kar. 18, 26).

Aramajiška kalba jau VIII šimtmetyje prieš Kristų vakarinėje Azijoje užimdavo tarptautinės vietą: mat, aramiečiai nugalėjo šiaurinę Izraelio valstybę. IX amž. pabaigoje prieš Kristų [3]). Paskiau, nors aramiečiai ir nusilpnėjo, ir tapo asyrų pavergti (723 m. prieš Kristų), bet plačiai pasklydo aramiečių kalba. Nesenai yra atrasti kiti asyro-babiloniški dokumentai, kilę iš VII iki V amž. prieš Kristų; jie parašyti tarptautine aramajiška kalba.

Tuo būdu teksto klausimai prie Senojo Įstatymo egzegezės įgijo naujos šviesos. Nekatalikai egzegetai, rasdami senesnėse šv. Rašto knygose aramajišką žodį-išsireiškimą tuojau spėjo, būk ta vieta esanti sugadinta vėlesnės rankos. Tačiau toks išvedimas yra visai be pagrindo, nes ir senesnieji autoriai galėjo vartoti vieną — kitą žodį iš tarptautinės kalbos.

Dabar iš visa ko matome, kad daug kilo naujų minčių iš mažo 30 eilučių rašto.

---

[1]) Aramajiškai nuo senovės kalbėjo Asyrijoje, Mesopotamijoje, Babilonijoje ir Syrijoje. Babilonijos vergijos pradžioje (605 m.) žydų liaudis dar nesuprato aramajiškai (Jerem. 5, 15). Ta kalba parašyti originalai knygų Eklezijastiko, Barucho, Tobijaus, Juditos, I Makabėjų su deuterokanoniškomis dalimis Danieliaus ir Esteros.

[2]) Ezechijas viešpatavo 727—698.

[3]) Prie Syrų karaliaus Hazaelio II, viešpatavusio 843—790 prieš Kristų.

Mesijinė Senojo Įstatymo idėja[1]).

Senajame Įstatyme šalia gražių atsitikimų randame liūdnų, nedorų įvykių, būtent, žiaurumo, suktybių, užmušimų, bausmių. Štai pačioje pradžioje pirmieji tėvai Adomas ir Jieva laužo Dievo įsakymą, už ką Dievas juos išvaro iš rojaus, Kainas žudo savo brolį Abelį, tvanas naikina išklydusius žmones, prie Babelio Dievas sumaišo kalbas, iš dangaus ugnis degina ištvirkusią Sodomą, pavydūs broliai parduoda nekaltąjį Juozapą, žiaurusis Aigipto faraonas skandina Nilo upėje izraėlitų vaikučius, Dievas skaudžiai plaka aigiptiečius dešimčia bausmių, izraėlitai nerimauja kelionėje per tyrus į Žadėtąją žemę, garbina aukso veršį prie Sinajaus kalno, sukyla prieš savo vadą, už ką Dievas smarkiai juos baudžia, ir taip toliau.

Skaitytojas, bemąstydamas apie šiuos bei panašius atsitikimus, lengvai gali prieiti prie išvados, kad aprašomiems tenai žmonėms toli gražu ligi pavyzdingo gyvenimo. Kokiu tad būdu Senasis Įstatymas, kuris visa tai aprašo, yra nupelnęs šventųjų knygų vardą? Išeina, kad ar antraštė yra klaidinga, ar Šventojo Rašto istorija yra kas kita.

Taigi iš tikrųjų Šventojo Rašto istorija yra kas kita. Tie tamsieji darbai tai tik josios išvirkščioji pusė, priedas prie šventosios istorijos, kuris daro jai skriaudos; tačiau rašalo taškai ant Šventojo Rašto lakštų nekliudo pastebėti to, ką Dievas norėjo išreikšti.

Šventoji istorija yra genetinis dieviškos išganymo ekonomijos išdėstymas arba, kitaip sakant, veikalas, kurį Dievas įvykino pasaulio atsitikimais tuo tikslu, kad žmones atpirktų. Vadinasi šventoji todel, kad eina iš Dievo; bet jinai yra ne visai tobula, nes Dievas veikia žmogaus pagalba, silpno bendradarbio, kuris ne kartą iškreipia Dievo mintį bei tikslą ir tuo būdu trukdo Aukščiausiojo veikimą. Klaidingi žingsniai, netobuli menko bendradarbio žygiai palieka Šventajame Rašte blogų pėdsakų ir varžo pirmąjį Dievo planą. Nežiūrint to, šventoji istorija galima iš jų išskirti. Pasistengsime tai padaryti, būtent, Senajame Įstatyme nuo žmonių darbų atskirti Dievo žygius, žodžiais ar darbais išreikštus ir žmonių išganymą liečiančius.

Atsitikimas, skiriąs amžių eiles į senuosius ir naujuosius laikus, yra žmonių atpirkimas. Taigi šventoji istorija dėsto Dievo ir žmonių darbus, liečiančius Kristų-Atpirkėją, būtent, Jam kelio

---

[1]) Šis straipsnis dedamas, kaipo problemų ir mesijinių pranašysčių planas.

priruošimą Senajame Įstatyme ir Jo mokslo platinimą Naujame Įstatyme.

Tolygius Senojo Įstatymo įvykius mesijinė idėja jungia, suteikia jiems reikšmės ir atskiria svarbiuosius nuo pašalinių.

Įsižiūrėkime į josios išsiplėtimą Senajame Įstatyme.

A. Nuo pirmųjų tėvų nuopuolio iki Abraomo.

Mesijinė idėja randasi pirmuose Šventojo Rašto lakštuose. Pirmieji mūsų tėvai Adomas ir Jieva savo gyvenimo pradžoje nukrypo iš nurodytojo jiems kelio, nes liuosa valia sulaužė tėvišką Apvaizdos įsakymą ir tuo pačiu sugriovė pirmutinį Dievo planą, liečiantį žmogų, būtent, meilės planą. Tačiau gailestingasis Dievas į pirmojo plano vietą pastatė naują — Atpirkimo planą: nusikaltėlis žmogus „savo veido prakaite valgys duoną“ (Pradž. 3, 19), tuo būdu nupelnys sau prarastą dangaus laimę; taučiau ne jis vienas neš atgailos naštą, būtent, Dievas suteikė apreiškimą apie moteriškę, antrąją Jievą, kurios sūnus sutrins pragaro galybes, nugalėjusias pirmąją Jievą: „Aš padarysiu neprietelystę tarp tavęs ir tarp moteriškės, tarp tavo ainijos ir jos ainijos, ji sutrins tavo galvą, o tu tykosi jos kulnies“ (Pradž. 3, 15).

Šioje mesijinėje pranašystėje kalbama apie kovą (aš padarysiu neprietelystę...), ilgą (tarp tavo ainijos ir jos ainijos), pavojingą kovą (tu tykosi), kurią laimės vienas Jievos ainis (ji [1]) sutrins tavo galvą) ir tuo nutrins nuodėmės žymę.

Šioje mesijinėje pranašystėje regime tolimos šviesos spindulį, vilties diegą, kuris taps pagrindine viso Senojo Įstatymo mintimi.

Savo mesijinės vertės dėliai šis trečiasis Pradžios knygų skyrius yra paprastai vadinamas protoevangelija arba Naujojo Įstatymo įvada.

Ilgainiui, kai žmonių skaičius didinosi ant žemės, pasireiškė dvi pakraipi, būtent, viena žmonių dalis kaskart labiau tolinosi nuo Sutvėrėjo, kol galutinai nenugrimzdo stabmeldystėje, kita gi dalis Seto giminė arba „Dievo sūnūs“, kaip vadina juos Šv. Raštas (Pradž. 6, 2), ilgiau tesėjo, bet vėliau ir šie suklydo, nes Šv. Raštas nusiskundžia: „Kiekvienas kūnas (žmogus) buvo pagadinęs savo kelią ant žemės“ (Pradž. 6, 12). Šitokiame visuotiniame ištvirkime turėjo išnykti prakilnus tikėjimas į būsimojo Atpirkėjo atėjimą, bet Dievas to neleido. Jis tvanu nuvalė bent tą žemės dalį, kurioje gyveno tauta, paskirtoji apreiškimui išplatinti.

Prie Nojaus tikėjimas įgijo pirmykščio tyrumo ir ant senojo pasaulio griuvėsių ėmė naujai šviesti mesijinė idėja. Menkas,

---

[1]) Vulgatoje: ji, būtent, moteriškė, Marija; hebrajų tekste yra vyriškosios gimties įvardis: jis, būtent, Kristus.

rodos, atsitikimas, bet svarbias turėjo išvadas josios išsiplėtojime: štai Chamas neprideramai pasielgė su savo tėvu Nojum (Pradž. 9, 22,) kuo davė progos mesijinei pranašystei apie giminių likimą, kilusių iš Nojaus sūnų: „Prakeiktas Kanaanas, jis bus savo broliams vergų vergas. Jis dar sakė: pašlovintas teesie Viešpats Dievas Semo, Kanaanas tebūna jo vergas. ,Dievas teišplečia Jafetą, ir jis tegyvena Semo šėtrose, o Kanaanas teesie jo vergas“. (Pradž. 9, 25—27), būtent, prakeikimas laukia per sūnų Kanaaną Chamo giminę, politinė galybė teks Jafeto namams, o ypatingos privilegijos, būtent, religijos pirmenybė skiriama semitams, kuriems pasak Banyčios tėvų nuomonės čia suteikta mesijinė pasiuntinybė.

Nuo šio įvykio Šv. Raštas tesiinteresuoja vien išrinktąja semitų šaka; šventosios knygos virsta jų nuosavybe, nes tautų išsiskirstymas Babelio dėliai (Padž. 11) įvyko daug vėliau po tvano greičiausia semitų giminėje.

B. Nuo Abraomo iki Kristaus.

1. Išrinktosios tautos pradžia.

Sekamasis dvyliktasis Pradžios knygų skyrius supažindina skaitytoją su Abraomu, gyvenusiu daug laiko po Babelio atsitikimų. Pradžios knygų chronologija labai neapribota, iš kelių bendrų nurodymų nieko tikra negalima spręsti apie įvykių laiką prieš Abraomą; taip pat maža tėra apšviesta tų laikų dora; tačiau jau prie Abraomo žmonės nebuvo geresni, kaip prie Nojaus, būtent stabmeldybė įsivyravo visur, neišskiriant semitų, kaip matyt iš Jozuės knygų 24, 2: „Tuomet jis (Jozuė) kalbėjo tautai taip: štai, ką sako Viešpats, Izraelio Dievas: jūsų tėvai, Abraomo ir Nachoro tėvas Tarė gyveno iš pradžios anapus upės ir tarnavo svetimiems dievams“.

Dievas, nebegalėdamas pasitikėti liuosa žmogaus valia verste vers jį eiti prie paskirto tikslo. Ištvirkusių nebebaus nauju tvanu, ką yra pažadėjęs (Pradž. 9,11—15), nei netvers sau kito pasaulio, bet išsirinks giminę, kurios tarpe išlaikys tyrą tikėjimą ir auklės joje mesijinę pasiuntinybę; ji nesimaišys su stabmeldžiais.

Tam tikslui buvo išrinktas semitas, vardu Abraomas. Kad apsaugojus jį nuo stabmeldžių įtakos, reikėjo jį atskirti ir pertraukti jo santykius su išklydusiais giminėmis ir pažįstamais. Taigi Dievas įsakė Abraomui apleisti gimtąją šalį ir suteikė jam mesijinį palaiminimą: „Išeik iš savo žemės ir iš savo giminės, ir iš savo tėvo namų, ir eik į žemę, kurią aš tau parodysiu. Aš padarysiu iš tavęs didelę tautą, ir tave palaiminsiu ir išaukštinsiu tavo vardą, ir tu būsi palaimintas... ir visos žemės giminės bus tavyje palaimintos“ (Pradž. 12, 1—3).

Panašūs mesijiniai palaiminimai buvo pakartoti Abraomui: Pradž. 18, 18 ir 22, 17—18, taip pat suteikti Izaokui: Pradž. 26, 3—5 ir Jokūbui: Pradž. 28, 13—15.

Paklusnusis Abraomas išpildė tąjį įsakymą ir Dievas nuvedė jį į svetimą Kanaano šalį (Pradž. 12, 5—6). Tuo būdu Abraomas tapo šaka nuo kamieno atskirta, kad iš jos išeitų nauja karta.

Patriarkų gyvenime skaitome apie įvairius atsitikimus, kuriuose nelengva pastebėti mesijinė idėja.

Abraomas apsistojo Kanaane, tačiau netrukus, bado verčiamas, turėjo keliauti į Aigiptą, kaip paskiau yra padarę Jokūbo sūnūs, pagaliau, pats Mesijas, kuriam šie buvo ruošę kelią.

Sugrįžus iš Aigipto į Kanaaną, del piemenų nesutikimo nuo Abraomo atsiskyrė jo sūnus Lotas (Pradž. 13), tuo pačiu pasišalino iš mesijinės giminės.

Toliau Dievas bando savo išrinktojo tikėjimą: būtent, pažadėjęs padaryti iš jo „didelę tautą", paliko ilgus metus bevaikiu. Abraomas, manydamas išpildysiąs Apvaizdos paskyrimą, sulig tos gadynės papročiais, iš tarnaitės Agaros pagimdė sūnų Izmaelį (Pradž. 16), tačiau šiam nelemta buvo tapti mesijinių pažadėjimų paveldėtoju; juomi buvo Izaokas, netikėtai gimusis iš senų tėvų (Pradž. 21, 6).

Kaip pirmiau Lotą, taip dabar Izmaelį del menkos priežasties, būtent, neapykantos dviejų motinų tarpe, Apvaizda pašalino iš mesijinės giminės (Pradž. 21, 8 ir tol.). Čia Sara rodos pildė savo užgaidą, vydama Agarą iš savo vyro namų, bet tuomi ji nesižinodama tarnavo Apvaizdos tikslams.

Dar stipriau Dievas išbandė Abraomo tikėjimą, liepdamas jam sudeginti ant aukuro tą patį senatvėje sulauktąjį sūnų Izaoką (Pradž. 21).

Izaokas, nešąs malkas ant pečių aukai, yra tipas Atpirkėjo, nešančio kryžių.

Užaugusiam sūnui Abraomas siunčia ištikimą tarną Eliezarą Mesopotamijon ieškotų pačios (Pradž. 24); tuomi vėl tarnauja mesijiniam pašaukimui: mat, kananietės, kurių tarpe gyveno, buvo stabmeldės, Mesopotamijoje gi dar kur-nekur galima buvo surasti tikinti Semo giminės šeimyna.

Lyginai ir toliau Dievas bandė išrinktųjų tikėjimą: štai Rebeka, dvidešimtį metų buvusi nevaisinga, pagimdė dvynučius Ezavą ir Jokūbą (Pradž. 25, 24). Alkanas Ezavas už menką valgį pardavė jaunesniajam broliui aukštas tais laikais pirmgimio teises (Pradž. 25, 33), tuo būdu išsižadėdamas, kaip Lotas ir Izmaelis, mesijinio pašaukimo, kurį vėliau, motinos padedamas, gavo iš savo tėvo Jokūbas palaiminimo keliu. Jis bėgo nuo užrūstinto brolio ir tuomi gavo progos vesti moteris iš Mesopotamijos, kaip kad jo tėvas, iš palaimintojo Semo giminės (Pradž. 27).

2. Išrinktoji giminė Aigipte.

Toliau pastebime antrą laipsnį mesijinės idėjos išsiplėtojime.

Išrinktoji giminė laimingai atliko pirmutinius žingsnius Kanaano šalyje: juk Abraomas ir Izaokas savarankiai gyveno tarp stabmeldžių, prisilaikydami tyro tikėjimo ir savo papročių, bet

Jokūbo giminė padidėjo, noroms-nenoroms turėjo užmegsti santykius su vietiniais kananiečiais; iš to kilo pavojaus įpulti į stabmeldybę; tačiau Apvaizda neapleido jų. Pavydūs broliai pardavė Juozapą į Aigiptą (Pradž. 37), o jis, Dievo padedamas, pasiekė aukštą vietą prie faraono rūmų (Pradž. 41). Bado metai supažino Jokūbo sūnus su artimiausiu faraono padėjėju, jų tikru broliu (Pradž. 42) ir, rodos, paprasčiausiu keliu Apvaizda iškėlė juos iš Kanaano į Aigiptą, į nuošalų neapgyventą jo kampą Gessen (Pradž. 47). Čia išrinktoji giminė pradėjo antrą gyvenimo laikotarpį : 1) Gimusi iš Abraomo Kanaano šalyje, 2) Dabar faraonų žemėje fiziškai augs ir bandymais stiprės.

Izraelitams apsigyvenus Aigipte, mesijinė idėja staiga nušvinta, žengia pirmyn, būtent, senas patriarkas Jokūbas prieš mirdamas, Dievo įkvėptas, paskelbė ne tiktai Atpirkėjo kilimą iš Judo giminės, bet ir jo atėjimo laiką: „Nebus atimta iš Judo lazda ir vadas iš jo ainijos, kolei neateis siųstinasis ir jo tai lauks tautos“ (Pradž. 49, 10), vadinasi, Atpirkėjas, čia pavadintas „š i l o h“, ateis į pasaulį, kai aukščiausioji valdžia bus atimta iš Judo giminės.

Išrinktosios tautos gyvenimas Aigipte aiškiai skyla į dvi dali: laimingą išsiplėtojimą, paskui sunkią vergiją, tačiau per visą buvimą tenai ji laikėsi ištolo nuo pavojaus susitepti stabmeldybe: mat, Gessenas, vienų izraelitų apgyventas, skyrė juos nuo kitų provincijų; antra, aigiptiečių pasidalijimas į užsidariusius luomus trukdė susiartinti su svetimtaučiais.

Prie faraonų iš semitų dinastijos Hiksos, kuri izraelitams buvo palanki, jų skaičius Gessene augo (Iš. 1,7); tačiau tautininkams užėmus Aigipto sostą, prasidėjo sunkūs laikai ateiviams iš Kanaano : „Tuo tarpu kilo Aigipte naujas karalius, kuris nežinojo apie Juozapą ir tarė savo tautai: štai Izraelio sūnų tauta gausi ir galingesnė už mus“ (Iš. 1, 8—9). Izraelitams teko priverstinai atlikti sunkūs darbai (Iš. 1, 11). Aigiptietės pribuvėjos buvo gavusios slaptą įsakymą žudyti naujai gimusius izraelitų sūnus. Pagaliau, buvo paliepta skandinti vyrų lyties vaikai (Iš. 1, 22), kad tuo keliu išnaikinus Jokūbo giminę.

Ypatingu būdu išliko nuo mirties kūdikis Mozė, paleistas pintinėje į Nilo upę (Iš. 2); paskui buvo paimtas į faraono rūmus, kame begyvendamas per keturiasdešimt metų, įgijo Aigipto kunigų mokslus; būdamas ištremtas, per kitus keturiasdešimt metų, susipažino su tyrų gamta; pagaliau, taip išlavintas, Dievo liepiamas (Iš. 3) ir dešimčia bausmių padedamas (Iš. 7—13), išliuosavo savo tautiečius iš Aigipto vergijos. Aną liūdną naktį, kuri gedėjimu pripildė kiekvieną aigiptiečių namą (Iš. 12, 30), Mozė įsteigė simbolingas avinėlio apeigas, reiškiančias atpirkimo auką, ir išvedė iš Aigipto vergų minią, kurią Dievas vadžios už rankos po Arabijos tyrus ir stebuklais auklės.

Išrinktoji tauta, perėjusi Raudonąją jūrą (Iš. 14), pabaigė antrąjį lavinimosi laikotarpį, būtent: 1) Iš Abraomo gimusi Kanaane; 2) Užaugusi skaičiumi Aigipte, faraonų persekiojimais

sustiprėjo; 3) Dabar ji buvo reikalinga teokratinio auklėjimo, tuo tikslu išėjo Sinajaus mokyklą.

3. Religinis auklėjimas Sinajaus pusiausalyje.

Parinktoji vieta buvo labai patogi, nes tyrų tyla ir ramumas puikiai sutelkia išsiblaškiusią žmogaus dvasią, o iškilmingi baisūs Dievo pasirodymai, pav. ant Sanajaus kalno (Iš. 20), darė didelės įtakos karštai rytiečių vaizduotei.

Tose aplinkybėse atskyrimo nuo viso pasaulio Dievas pradėjo išlėto kelti Izraeliuje nuslopintą Aigipto persekiojimais dvasią ir žadinti mesijinio pašaukimo kibirkštį. Toliau Apvaizda ruošė sau tautą iš tos puslaukinės minios, dažnai pasiryžusios sukilti: taisė blogus įpročius, pratino į visuomeninį gyvenimą, išleido įstatymus, kurie taip išmintingai rėdė privatinį ir viešą tautos gyvenimą, kad nereikalavo pataisų per ištisus penkioliką šimtmečių; įstatymais įdiegė giliai į širdį mesijinę idėją: juk simbolai ir figūros Mozės apeigose išvien kėlė izraelitų mintį į mesijinį pašaukimą.

Tarp įvairių to audringo laikotarpio atsitikimų puola mums į akį ypač šis, kuris buvo dideliai svarbus mesijinės pasiuntinybės vykinime: besiartinant prie Žadėtosios žemės, Mozė pasiuntė dvyliką vyrų iš Farano tyrų į Kanaaną jo apžiūrėti (Skaič. 13—14). Žvalgai, sugrįžę po keturiasdešimt dienų, parsinešė šaką su vynuogėmis parodyti likusiems tyruose; nešė ją dvieje ne del sunkumo, bet del parankumo. Tačiau iš žvalgų tarpo dešimtis ėmė gązdinti izraelitus Kanaano gyventojų galingumu ir žemės baisumu. Žiauri minia rengėsi sukelti maištą prieš Mozę ir grįžti į Aigiptą, bet sunki bausmė ištiko maištininkus, būtent, Dievas mirtinai nubaudė suvadžiotojus, atidėjo keturioms dešimtims metų įėjimą į Žadėtąją žemę ir pasmerkė numirti tyruose vyrus nuo dvidešimties metų ir senesnius. Ši baisi bausmė turėjo svarbių sėkmių: tuomi Apvaizda norėjo pašalinti įvairius prietarus, neparankius mesijinei pasiuntinybei vykinti, be to, kova tyruose su gyvenimo kliūtimis dar daugiau sustiprino izraelitus.

Po keturiasdešimt metų kai išrinktajai tautai teko susidurti Palestinos žemės prieangyje su stabmeldžiais kananiečiais, seniems išmirus, išrinktoji tauta visiškai buvo atnaujinta, nes Aigipto laikų atminimai išdilo, ir tuo būdu medžiaga mesijinei pasiuntinybei buvo paruošta. Mirus Mozei, Jozuė apėmė tautą iš pat pamatų atnaujintą, kuri naujoje tėvynėje pradėjo vesti naują gyvenimą.

4. Išrinktoji tauta Žadėtojoje žemėje.

Naujas laikotarpis atsidaro išrinktosios tautos istorijoje.

Kol izraelitai nesustiprės religiniame gyvenime ir mesijiniame pašaukime, reikėjo juos laikyti atskirai nuo stabmeldžių. Tą tikslą puikiai atatiko Palestinos žemė, tarsi pačios gamtos paruošta: mat, iš rytų ir pietų pusės skyrė ją nuo stabmeldžių kaimynų tyrai, iš šiaurės — Libano kalnas, iš vakarų — Tarpužemio

marios. Šalia fizinės sienos skyrė izraelius nuo stabmeldžių dar įvairūs įstatymai, pav., apipiaustymas, draudimas valgyti vadinamųjų nešvarių valgių ir kiti. Centralinės valdžios trūkumas Jozuės laikais išlaikė izraelitus Palestinos ribose, neleido politiniai plėtotis, padėjo sustiprinti religinį gyvenimą. Kiekviena giminė tvarkėsi pati, vien tas pats tikėjimas jungė visus.

Vėliau priešams užpuolant, Dievas pašaukdavo vadinamuosius teisėjus, kurie tačiau būdavo tiktai laikinai karvedžiai, jie gelbėdavo išklydusius, bet darančius atgailą brolius. Tasai teisėjų laikotarpis pasibaigė gana liūdnai: mat, išnyko garsiųjų darbų atminimas, išrinktoji tauta užmiršo Dievo pagalbą, izraelitų vyrai pradėjo vesti stabmeldžių kaimynų dukteris, gražūs papročiai iširo, Dievo vietoje ėmė garbinti kaimynų dievaičius—Baalį, Ištartą, Molochą; ištvirkimas pasiekė vyriausiojo kunigo Helio šeimyną (1 Sam. 2,17). Šventasai Raštas to nupuolimo priežastį matė centralinės valdžios trūkume: „Anomis, dienomis nebuvo karaliaus Izraelyje, bet kiekvienas tai darė, kas jam rodėsi tinkama" (Teis. 17, 16; 21, 24). Kad tą priežastį pašalintų, Apvaizda tuo laiku išauklėjo išmintingą ir dievobaimingą Samuelį, kuriam buvo pavesta laikinai sutvarkyti iškrypusį iš vėžių izraelitų gyvenimą ir paruošti dirvą centralinei karaliaus valdžiai.

Saulius, beieškodamas asiles, netikėtai užėjo pas Samuelį. Dievo liepiamas Samuelis patepė Saulių karalium (1 Sam. 9). Pirmieji naujojo karaliaus žygiai buvo laimingi, tik, deja, tasai karalius neilgai buvo Dievui ištikimas. Peržengus jam Dievo įsakymą, Apvaizda išsirinko jo vieton Dovidą. Tuomi išsipildė Jokūbo pranašystės dalis, nes karaliaus lazda perėjo į Judo giminę (Pradž. 49, 10).

Dovidas bekaraliaudamas pasižymėjo savo užkariavimais: jis atėmė jebuziečių tvirtovę, vėliau vadinamą Jeruzalę, būsimojo Atpirkimo vietą ir padarė ją savo sostine; izraelitų valstybės ribas išplėtė nuo Nilo upės kuone ligi Eufrato. Antra, perkėlė naujojon sostinėn Dievo skrynią ir sutvarkė tikybinį kultą, būtent, apeigas ir giesmes, kuriose mesijinė mintis plėtojosi kaskart aiškiau.

Ramus Salemono viešpatavimo laikas dar labiau sustiprino izraelitų galybę; tik, deja, ir tas garbingas vyras senatvėje iškrypo iš tikro kelio: būtent, statydino šventyklas savo pačių dievaičiams; kas liūdniau, net pats degindavo jiems aukas; mirus Salemonui, skilo izraelitų žemė į dvi dali: Izraeliaus valstybę, prie kurios prisidėjo dešimtis atsiskyrusių giminių, ir Judo — su dviem giminėm, kuri pasiliko ištikima Salemono sūnui.

Prasideda išvidiniai karai, žmogžudybės, įvairūs prasižengimai. Ištvirkimo bangos užlieja abi valstybi, nebent tuo skirtumu, kad Judo valstybė su savo sostine Jeruzale kiek vėliau išsiveržia iš po Dievo globos ir mažiau pasineria stabmeldybėje.

Aišku, jog pati izraelitų tauta, nuklimpusi į ištvirkimo purvus, nebegalėjo ir toliau būti kilnios mesijinės idėjos auklėtoja.

Tam tikslui reikalingi buvo kiti žmonės. Dievas juos pasirinko iš tos pačios nedėkingos išrinktosios giminės; jie vadinasi pranašai.

5. Pranašų laikotarpis.

Pranašai drąsiai išmėtinėjo savo tautiečiams nuodėmes, barė karalius už jų netikusius darbus, skelbė nusidėjėliams Dievo rūstybę, kvietė juos atgailoti, trumpai sakant, stengėsi sugrąžinti išklydusius tautiečius prie Dievo, bet tai buvo tik kaip ir antraėilis jų tikslas. Pirmaeilis gi pranašų tikslas siekė kelti aikštėn, stiprinti ir tolyn plėtoti mesijinę ideją, tiesti būsimajam Mesijui kelią, skelbti jo atėjimą. Užtat niekados nebuvo tiek pasakyta ir dar taip tiksliai apie Mesiją, kiek šiame pranašų laikotarpyje. Skaitant jų pranašavimus išrodo, kad jie sutartinai kalba apie savo pažįstamą žmogų, nors patys gyveno daugelį šimtmečių prieš Jo atėjimą ir tai įvairiose vietose.

Ligi karalių laikotarpio štai kas buvo paskelbta pasauliui apie laukiamąjį Mesiją:

a) Mesijo atėjimas, b) Jo kilimas iš Abraomo palaimintų ainių, c) Jo atėjimas, kai Judo giminė nustos valdžios, d) Jis būsiąs didis pranašas, Dievo vardu kalbąs (Dt. 18, 18). Šituos seniau duotuosius Izraelio tautai pažadėjimus pranašai piešia nesulyginamai aiškiau ir tiksliau:

Jie skelbia: a) Mesijo atėjimo laiką, b) Jo kilimą iš Dovido giminės, c) Mesijo gyvenimo aplinkybes ir Jo privalumus, d) Mesijo ant žemės gyvenimo galą, e) Jo karalystę, išplėstą po visą pasaulį.

a) Patriarkas Jokūbas tik bendrai buvo nurodęs Mesijo atėjimo laiką (Pradž. 49, 10). Pranašai gi apribojo tai tiksliai:

Aggiejus šeštame šimtmetyje, žadindamas sutingusius žydus prie uolesnio antrosios bažnyčios statymo, paskelbė, kad ją lankysiąs Mesijas: „Kalba aukštybių Dievas: dar viena trumpa valandėlė ir aš pajudinsiu ir dangų ir žemę, ir marias, ir sausumas. Ir sujudinsiu visas tautas: ir ateis visų tautų trokštamasai, ir pripildysiu šituos namus garbės, kalba aukštybių Dievas. Didesnė bus šių namų garbė, negu pirmųjų, kalba aukštybių Dievas; šioje vietoje duosiu ramybės, kalba aukštybių Dievas". (2, 7—10), vadinasi, paskelbė, kad Mesijas ateisiąs tebestovint antrajai Jeruzalės bažnyčiai [1]).

Panašiai pranašavo penktame šimtmetyje prieš Kristaus gimimą ir pranašas Malachijas: „Štai aš siunčiu savo angelą, ir paruoš kelią prieš mane; ir tuojau ateis prie savo bažnyčios Viešpats, kurį jus ieškote ir įstatymo angelas, kurio jūs norite. Štai ateina, kalba kareivijų Viešpats" (3, 1).

Šituodu pranašu paskelbė bendrais bruožais Mesijo laiką; dar tiksliau už šiuodu Atpirkėjo gimimo laiką nurodė savo

[1]) Plačiau žr. Ottiger, Theologia fundamentalis, I, 593—601 pp.

„Septynių dešimtų savaičių“ pranašystėje gyvenusis šeštame šimtmetyje prieš Kristų pranašas Danielius: „Septyniasdešimt savaičių paskirta tavo tautai ir tavo šventajam miestui, kad pasibaigtų prasižengimas ir imtų galą nuodėmės ir būtų dovanota nedorybė ir būtų įvesta amžinoji teisybė, ir išsipildytų regėjimas bei pranašystė ir būtų pateptas šventųjų šventasis. Taigi žinokie ir pastebėkie: nuo įsakymo išėjimo, idant išnaujo būtų atstatyta Jeruzalė iki Mesijo vado bus septynios savaitės ir šešiasdešimt dvi savaitės, ir išnaujo bus pastatytos gatvės ir sienos laikų ankštumoje. Ir po šešiasdešimt dviejų savaičių bus užmuštas Mesijas ir nebus jo tautos, kuri užsiginš jo. Ir miestą ir šventyklą išblaškys su būsimuoju vadu ir jo galas išsiliejime ir po karo pabaigos paskirtas apleidimas. Ir patvirtins sandorą su daugeliu viena savaite; ir savaitės vyduryje nustos kruvinoji ir nekruvinoji auka, ir bus bažnyčioje apleidimo biaurumas, ir iki pabaigos ir paskyrimo išsilies apleidimas“ (9, 24—27) [1]).

b) Pranašas Izajas dar anksčiau už pirmiau minėtuosius, nes aštuntajame šimtmetyje prieš Kristaus gimimą, paskelbė Mesiją ateisiant iš Jessės, Dovido tėvo, giminės: „Ir išeis atžala iš Jessės šaknies, ir žiedas kils iš jo šaknies, ir atsilsės ant jo Viešpaties Dvasia“ (11, 1). Tą patį skelbė septintajame ir šeštajame šimtmetyje prieš Kristaus gimimą gyvenusis pranašas Jeremijas: „Šitai dienos artinasi, kalba Viešpats, ir sužadinsiu Dovidui teisingą vaisių, ir viešpataus karalius“ (23, 5) [2]). Pranašas Michejas aštuntajame šimtmetyje prieš Kristaus atėjimą nurodo ir Mesijo gimimo vietą, būtent, Judo Betlejų: „Ir tu, Betlejau Efrata, mažas esi Judo tūkstančių (miestelių) tarpe; iš tavęs man išeis, kuris viešpataus Izraelyje, o jo išėjimas nuo pradžių, nuo amžinumos dienų“ (5, 2) [3]).

c) Tuo pat laiku pranašų buvo paskelbta Mesijo gyvenimo aplinkybės ir Jo privalumai:

Pranašas Izajas (7, 14), pavyzdžiui, sveikina mergaitę, kuri pradėsianti ir pagimdysianti sūnų ir jis bus vadinamas Emmanueliu (reiškia: Dievas su mumis). Psalmininkas pranašauja trijų karalių apsilankymą pas būsimąjį Mesiją: „Tarso karaliai ir salos neš dovanų, Šebos [4]) ir Sebos karaliai gabens atnašų“ (Ps. 71, 10).

Izajas skelbia, kad Mesijas būsiąs romus ir tylus: „Jis nešūkaus, nežiūrės asmens ir nesigirdės jo balsas lauke. Jis nesulaužys sutrintos nendrės ir neužgesys gruzdančio knato“ (42, 2—4).

Dažnai buvo skelbiamas Mesijas, kaipo ramybės karalius: taip pranašas Izajas sako, kad mesijinėje karalystėje nebūsią jokių nesutikimų: „Vilkas gyvens su avinėliu, o lušis gulės su

---

[1]) Zr. Ottiger, Ten pat 568 p. ir tol.; 685—702 p.
[2]) Ten pat, 542 p.
[3]) Ten pat, 651 p.
[4]) Šeba yra paminėtas tarp Semo sūnų, o Seba — tarp Chamo (Pradž. 10, 28. 7 hebr. tekst.).

ožiuku; veršis, liūtas ir avis bus drauge ir mažas vaikas juos varinės" (11, 6).

Žymiausias Mesijo privalumas yra Jo dievybė. Tasai privalumas galima įrodyti daugeliu Senojo Įstatymo vietų; pakaks paminėjus jų kai kurias. Taip antai, pranašas Izajas skelbė, kad Zabulono ir Neftalio žemė, vėliau vadinamoji Galilėja, ligi toliai niekinama, būsianti visų gerbiama del to, kad tenai užtekėsianti didelė šviesa (9, 1—2); dar tiksliau aiškindamas, kas tai padarys, pranašas priduria: „Mums gimė kūdikis ir sūnus yra mums duotas, kurio viešpatavimas padėtas ant jo peties; jis bus vardu... Dievas, galingas, būsimojo amžiaus tėvas, ramybės kunigaikštis" (9, 6).

Kristaus dievybę pabrėžia taip pat aukščiau išdėtieji pranašo Michejo žodžiai: „Ir tu Betlejau Efrata... o jo išėjimas nuo pradžių, nuo amžinumos dienų (5, 2), nes nuo amžių buvimas kaip tik rodo dievybę.

Kitų Mesijo privalumų tarpe minima pranašų Jo galė leisti įstatymus; apie tai kalba Izajas: „Šitai mano tarnas, aš jį palaikau; mano išrinktasis, jame turi pasimėgimo mano siela, aš padėjau ant jo savo dvasią, jis neš tautoms teisėtumo... ir salos lauks jo įstatymo... Ir pastačiau tave, kaipo sandorą tautai, kaipo šviesą stabmeldžiams, kad atvertumei aklųjų akis ir išvestumei iš apkalimo surištąjį, iš kalėjimo namų sėdinčius tamsybėje" (42, 1—7). Dievas čia kalba apie žmogų, kurį sau išsirinko iš kitų tarpo, numylėjo jį ir apdovanojo dieviškomis dovanomis. Jis privalo paskelbti stabmeldžiams, kad ir toliausiai gyvenantiems nuo Palestinos, Dievo dėsnius ir įstatymus, privalo jungti tautas, šviesti tebėsančius stabmeldybėje, būtent, sudaryti naują sandorą su izraelitais, supažindinti stabmeldžius su tikru Dievu, vadinasi, išmokyti juos tikro tikėjimo ir tuo būdu, išvedus juos iš moralinio skurdo ir vargo, įvesti į išganymo karalystę; tasai Dievo tarnas, einąs tokias pareigas, yra Mesijas, būsimasai naujų įstatymų leidėjas[1]).

Toliau Mesijas nupieštas pranašų, kaipo dvasinis karalius; pavyzdžiui, psalmėje 2, 7: „Aš gi esu Jo įstatytas karalius ant jo šventojo Sijono kalno"; tasai karalius yra ne kas kita, kaip tik Mesijas; rodo tai sekančioji tos pačios psalmės eilutė: „Reikalaukie iš manęs, ir duosiu tau stabmeldžius kaipo tavo tėvainystę ir kaipo tavo veldėjimą — žemės ribas". Tą patį randame ir 71-je psalmėje: čia jis vadinamas didžiuoju ir amžinuoju karalium, teisybės kunigaikščiu, varguolių prietelium; jam laisvai pasiduosią karaliai bei viso pasaulio tautos ir turėsią laimės ir taikos. Tosios mintys eina taip pat iš aukščiau nurodytųjų Jeremijo pranašo žodžių: „šitai ateis dienos... ir viešpataus karalius ir bus išmintingas" (23, 5).

Iš jo karalystės aprašymo, ypač iš ribų platumo ir amžino esimo, be to, iš jo privalumų: taikos kunigaikštis, visų stabmel-

---

[1]). Žr. Ottiger, Ten-pat, 528—529 p.

džių šviesa, naujųjų įstatymų autorius, reikia spręsti, kad čia kalbama ne apie kitokį karalių, tik apie dvasinį, juo labiau kad kitoje vietoje jis stačiai yra vadinamas kunigu: „Tu esi kunigas per amžius Melkizedeko būdu“ (Ps. 109, 4).

d) Šalia to pranašai paskelbė ir Mesijo mirties būdą, būtent, kad jis būsiąs užmuštas. Randame tai D a n i e l i a u s „Septynių dešimtų savaičių“ pranašystėje: „Ir po šešiasdešimt dviejų savaičių bus užmuštas Mesijas“ (9,26). Nepraleido pranašai ir Jo pažeminimų bei kentėjimų ir kitų Jo kryžiaus mirties bei kankinimo aplinkybių. Taip antai, Z a c h a r i j a s, šešto šimtmečio pabaigoje, mini asilą ir asilytį prie iškilmingo įžengimo Jeruzalen: „Tu Sijono dukte, labai džiaukis ir tu, Jeruzalės dukte, šukaukie, štai tavo karalius ateis pas tave teisingas ir gelbėtojas, jis pavargęs ir jojąs ant asilo ir asilyčio, asilės sūnaus“ (9, 9). I z a j a s mini mušimą ir išjuokimą: „Aš daviau savo kūną mušantiems ir savo skruostus raunantiems; aš savo veido nenugrįžau nuo tų, kurie koliojo ir spiaudė į mane“ (50, 6); p s a l m i n i n k a s tulžį ir ūksų: „Jie davė man valgyti tulžies ir mano ištroškime jie girdė mane ūksumi“ (Ps. 68, 22); rankų ir kojų perdūrimą: „Jie perdūrė mano rankas ir mano kojas, suskaitė visus mano kaulus“ (Ps. 21 17); mestą burtą del rūbų: „Jie pasidalijo sau mano rūbus ir metė burtą už mano jupą“ (Ps. 21, 19); garbingą kapą: „Ir jo kapas bus garbingas“ (Iz. 11, 10); daug dar kitų Jo kankinimo ir mirties aplinkybių buvo paskelbta pranašų, ypač jų daug randame 21-je psalmėje ir I z a j o 52, 13—53, 12.

e) Pagaliau, pranašai regėjo ir skelbė Mesijo darbų ant žemės išdavas, būtent, išsiplatinusią po visą pasaulį Jo Bažnyčią su nesiliaujama auka. I z a j a s pavyzdžiui, taip kalba: „Paskutinėmis dienomis bus paruoštas ant kalnų viršūnes Viešpaties namų kalnas, ir jis bus išaukštintas ant kauburių ir į jį plauks visos tautos ir eis daug tautų„ (2, 2—4); p s a l m i n i n k a s taip pat piešia: „Jis viešpataus nuo jūros iki jūros ir nuo upės iki žemės skritulio pakraščių... Ir garbins jį visi žemės karaliai, ir visos tautos tarnaus jam“ (Ps. 71, 8—11).

Pranašas M a l a c h i j a s, penktojo šimtmečio pabaigoje, tiksliai paskelbė neliaujamą auką visame pasaulyje: „Nuo saulės užtekėjimo ligi nusileidimo didis yra mano vardas tarp giminių; visose vietose aukojama ir atnešama mano vardui tyra auka, nes mano vardas yra didis tarp giminių“ (1, 10—11).

Taigi iš šių šv. Rašto išdėtų vietų pakankamai matyt, kad mažiausios būsimojo Mesijo gyvenimo aplinkybės buvo paskelbtos pranašų. Jeigu tai būtų padaręs vienas pranašas trumpai prieš Jo užgimimą, dideliai nuostabus būtų išėjęs daiktas; tačiau tai yra darę ilgą laiką prieš Kristų keliolika žmonių, gyvenusių įvairiais šimtmečiais, įvairiose vietose, kurie vienas kitam neprieštaravo; paskutinis Malachijas nutilo ne keleriais metais, bet keturiais šimtmečiais prieš Kristų, tarsi pirštu parodęs Mesijo pranokėją šv. Joną Krikštytoją (3, 1).

Šie bruožiai rodo, kokios didelės šviesos yra įnešę pranašai į mesijinės idėjos išsiplėtojimą.

6. Išrinktoji tauta svetur.

Lieka ištirti paskutinis Senojo Įstatymo laikotarpis.

Išrinktoji tauta nei į viena kitą nėra panaši; ji, kaip buvo išdėta, gimė prie Abraomo Kanaane; augo Aigipte; Mozė ją auklėjo Arabijos tyruose; Jozuė įvedė į Žadėtąją Palestinos žemę, pranašai joje sukrovė gausią mesijanizmo šviesą. Išrinktoji tauta buvo vien priemonė Dievo rankose Atpirkimo darbui atlikti; ši priemonė pasirodė jau pakankamai priruošta. Dabar Apvaizda išsklaidys išrinktąją tautą po visą pasaulį mesijinei idėjai išplatinti svetur — tarp stabmeldžių.

Asyrijos karalius Salmanasaras IV užpuolė šiaurinę Izraelio valstybę suirutės metu ir 721 m. prieš Kristų išvedė žydų daugybę vergijon į Asyriją. Po 134 metų Babilonijos karalius Nabuchodonosoras pavergė pietinę Judo valstybę ir išvedė žydus Babilonijos vergijon. 587m. prieš Kristų įvyko trečiasis ir paskutinis žydų išvedimas Babilonijon[1]).

Žeminanti vergija giliai paveikė į žydus; jie apverkė savo kaltes, ką liudija ypatingai Jeremijo Raudos.

Kita žydų dalis po Samarijos ir Jeruzalės išgriovimo bėgo į Aigiptą ir į Mažąją Aziją. Čia kilo išlėto žydų kolonijos.

Į Asyriją ir į Babiloniją izraelitai, kaipo vergai, į Aigiptą ir į Mažąją Aziją. kaipo kolonistai, pasiėmė su savim šventąsias knygas, atsinešė šventas apeigas ir mesijinę viltį. Liūdnoje tėvynės padėtyje jie ramina save Mesijo atėjimu, kalba apie Jo karalystę, rodo svetimtaučiams stabmeldžiams pranašystes, verčia Šventąjį Raštą į visiems suprantamą graikų kalbą; tuo būdu tarp stabmeldžių išsiplatina mesijinės idėjos.

Sugrįžusius iš vergijos žydus tvarkė vyriausieji kunigai iš eilės po persų, aigiptiečių, syrų, graikų, pagaliau, romėnų priežiūra.

Tame laikotarpyje žydai kovojo su svetimomis įtakomis, ypatingai graikų. Aleksandras Didysis pasiryžo ne tiktai užkariauti rytus, bet drauge įbrukti pavergtosioms tautoms graikų kalbą ir stabmeldžių papročius. Žydams, gyvenusiems svetur, ypač dideliuose miestuose, pav. Aleksandrijoje, gręsė pavojus per mokyklas ir per įvairius santykius užsikrėsti hellenizmu, vadinasi stabmeldžių filosofija, su vien materijaline gyvenimo sąvoka, vedančia prie doros puolimo. Taigi Išminties ir Eklezijasto šventosios knygos įspėja prieš nukrypimą mintyse ir papročiuose.

Palestiniečiai, susispietę apie tikėjimo centrą Jeruzalę, smarkiau priešinosi hellenizmui, negu esantieji svetur, todel jiems teko perkęsti sunkių persekiojimų, ypač prie Antijocho Epifano (175—164 m.). Persekiojimas iššaukė sukilimą Machabejų gimi-

---

[1]) Po Jeroboamo atskalos Izraelio valstybė laikėsi 254 metus: 975—721 m., skaitė 19 karalių iš 9 įvairių dinastijų; Judo valstybė išbuvo 388 metus: 975—587 m.; turėjo 20 karalių iš Dovido namų.

nėje (166—63 m.). Jos dėka žydai atgavo nepriklausomybę ir rūpinosi pravesti tikėjimo reformą; užsimezgė tam tikras mokytų vyrų luomas, kuris aiškino Įstatymą.

Tačiau 63-ji metai vėl atnešė žydams nelaimių, būtent, Pompiejus įsiveržė Jeruzalėn, o po to Idumietis Erodas, romėnų šalininkas, svetimtautis užėmė žydų sostą.

Iš antros pusės, stabmeldžių filosofija, besiartinant Mesijo atėjimui, kas kart daugiau vargino visuomenę, nešė su savim tuštumo ir vilties nustojimo; doros nuopuolis pasiekė aukščiausią laipsnį, kas matyt pas graikų bei romėnų rašytojus ir slaptose muziejų salėse su senovės daiktais, pav. Pompejos iškasenomis.

Prie tikėjimo ir doros nuopuolio nemaža prisidėjo ir pati žydų tauta: tuomet ji buvo pasidalijusi į priešingas tikybines sektas, ypatingai Fariziejus ir Saduciejus, kurie, paskendę siauroje kazuistikoje, kovojo vieni su kitais, klaidindami liaudį ir silpnindami pirmykštį jos tikėjimą.

Tose sugedusiose gyvenimo sąlygose visur buvo jaučiamas aukštesnio idealo reikalingumas. Suvarginti žmonės Augusto laikais trokšte troško poilsio, todel pažadėtasai Izraeliui Mesijas tapo „tautų laukimas“ (Pradž. 49, 10), ką patvirtina taip pat Tacitas, Svetonijus, Virgilijus [1]), Cieceronas [2]) ir kiti stabmeldžių rašytojai. Pavyzdžiui, Tacitas šiaip rašo apie tai: „Buvo daugelio įsitikinimas, paremtas senais kunigų raštais, kad tuo pačiu laiku rytai nugalės ir kad išėję iš Judejos valdys pasaulį“ [3]).

Svetonijus irgi panašiai kalba: „Visuose rytuose buvo išsiplatinusi sena ir pastovi nuomonė, kad sulig paskyrimu Judejos išeiviai ims ant visa ko viešpatauti tuo laiku“ [4]).

Trumpai kalbant, visų akys buvo atkreiptos į Judeją, kurioje netrukus turėjo pasirodyti Mesijas. Prisiartino „laiko pilnumas“. Dirva Išganytojui jau buvo paruošta ir „karališkoji lazda“, iš Judo giminės atimta, pateko į svetimtaučio Erodo rankas (Pradž. 49, 10).

¹) Bucolica, Eccl IV, 4—10
²). De republica, L. III.
³) Hist., L. V, c. XIII.
⁴) Vita Vespas. XXI.

Šaltinių sąrašas.

D'Alès, Dictionnaire Apologétique de la Foi Catholique, Paris 1909 ir tol.
Crelier H. J. L'Exode et le Lévitique, Paris 1902.
Dillmann-Knobel, Die Bücher Exodus und Leviticus, Leipzig 1880.
Eerdmanns, Alttestamentliche Studien III, Das Buch Exodus, Giessen 1910.
Erman A., Aegypten und aegyptisches Leben, Tübingen 1885.
Hagen M., Lexicon biblicum, 3 vol., Paris 1905—1911.
Hetzenauer M., Theologia biblica I, Freiburg i. B. 1908.
Van Hoonacker, Le voeu de Jephté, Leuvain 1893.
Hummelauer Fr., Commentarius in Exodum et Leviticum, Paris 1897.
" " Commentarius in Numeros, Paris 1899.
" " Commentarius in librum Josue, Paris 1903
" " Commentarius in libros Judicum et Ruth Paris 1888.
Jeremias Alfr., Das Alte Testament im Lichte des alten Orients[3], Leipzig 1916.
Karge P., Die Resultate der neueren Ausgrabungen und Forschungen in Palästina, Münster i. W. 1912.
Korzonkiewicz J., Jehošua, Kraków 1909.
Kröll M., Die Beziehungen des klassischen Altertums zu den heiligen Schriften des Alten und Neuen Testamentes, Trier 1901.
Lagrange M.-J., Le livre des Juges, Paris 1903.
" " Mélanges d'Histoire religieuse, Paris 1915.
Lehmann, Zwei Hauptprobleme der altorientalischen Chronologie und ihre Lösung, Leipzig 1898.
Lesetre, Josué et le soleil (Revue pratique d'apologétique Paris 1907).
Loret, L'Égypte au tems des Pharaons, Paris 1889.
Mader, Die Menschenopfer der alten Hebräer und der benachbarten Völker, Freiburg i. B. 1909.
Mallon A., Les Hébreux en Égypte, Roma 1921.
Mangenot, L'authenticité Mosaique du Pentateuque, Paris 1907.
Maspero, Histoire ancienne des peuples de l'Orient [7]), Paris 1905.
" Histoire ancienne des peuples de l'Orient classique, Paris, I—1895, II—1897, III—1908.
Meistermann, Nouveau guide de Terre sainte [2]), Paris 1923.
Miketta K., Der Pharao des Auszuges, Freiburg i. B. 1903.
Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft, Berlin 1908—1909.

Oettli, Das Deuteronomium und die Bücher Josua und Richter, München 1893.
Ottiger J., Theologia fundamentalis I, Freiburg i. B. 1897.
Pawlowski, Jeszcze jedno historyczne zaćmienie słońca (Kwartalnik teologiczny Warszawa 1903).
Pelt J.-B. Mgr, Histoire de l'Ancien Testament,[7] 2 t. Paris 1922.
Reinke L., Beiträge zur Erklärung des Alten Testamentes, Giessen.
„ „ Revue biblique, Paris 1892—1925.
Sachau Ed., Drei aramäische Papyrusurkunden aus Elephantine, Berlin 1908.
Selbst, Handbuch zur biblischen Geschichte[7], Freiburg i i B. 1910
Spiegelberg, Der Aufenthalt Israels in Aegypten im Lichte der aegyptischen Monumente, Strassburg 1904.
Steindorff, Die Blutezeit des Pharaonenreiches, Leipzig 1900.
Steuernagel, Die Einwanderung der Israelitischen Stämme in Kanaan, Berlin 1901.
Szczepanski L., Der Durchzug der Israeliten durch das Rote Meer (Zeitschrift für katholische Theologie 1908).
S. Thomas Aq, Summa theologica[17], Paris, Bloud et Barral.
Völter, Aegypten und die Bibel, Leiden 1903.
Vigouroux F., La Bible et les découvertes modernes en Palestine, en Égypte et en Assyrie[6], 4 t., Paris 1896.
„ „ Les livres saints et la critique rationaliste[5], 5 t., Paris 1901—1902.
„ „ Dictionnaire de la Bible[2], 5 vol., Paris 1912.
Weiss Johann, Das Buch Exodus, Graz und Wien 1911.
Wietzke, Der biblische Simson der ägyptische Horus Ra, Wittenberg 1888.
Winckler H., Die Thontafeln von Tell-el-Amarna, Berlin 1896.
Zapletal V., Alttestamentliches, Freiburg i. B. 1903.
„ „ Der biblische Samson, Freiburg (Schweiz) 1906.
„ „ Das Buch der Richter, Münster i. W. 1923.
Zschokke H.-Döller, Historia sacra Antiqui Testamenti[7] Vindobonae 1920.

Turinys.

Pusl.

Izraelitų išėjimas iš Aigipto 3—14

Problemos istorija 3

Aigipto dinastijų istorija 6

A. Izraelitų išėjimas 19 os dinastijos laikotarpyje 8

a) Chronologija

b) Ramsesas II — prispaudėjo atvaizdas

c) Ramseso miesto vardas

B. Izraelitų išėjimas 18-ai dinastijai viešpataujant 9

a) Šv. Rašto chronologija

b) Faraonas prispaudėjas

c) Padavimas 11

d) Chabiri Amarnos laiškuose

e) Faraono Meneftah užrašas 12

f) Išvada apie izraelitų buvimą Aigipte 13

Aigipto bausmės 15—24

Problemos istorija 15

Pirma bausmė: Vanduo krauju paverstas

Antra bausmė: Varlės 17

Trečia bausmė: Moskitai 18

Ketvirta bausmė: Musės

Penkta bausmė: Gyvulių maras 19

Šešta bausmė: Votys

Septinta bausmė: Ledai 20

Aštunta bausmė: Skėrai

Devinta bausmė: Tamsybės 21

Dešimta bausmė: Pirmgimių mirtis 22

Išvada 23

Raudonosios jūros perėjimas

1. Jūros vardas ir trumpas jos aprašymas 25
2. Šv. Rašto apsakymas apie jūros perėjimą
3. Topografija 26
4. Įvairios teorijos apie Raudonosios jūros perėjimo vietą 28
   a) Sikardo teorija 25—34
   b) Brugsch'o teorija 29
   c) Suezo įlankos teorija
   d) Izraelitų perėjimas per Karčiuosius ežerus 31
5. Istorinė ir stebuklinga jūros perėjimo tiesa 32

Izraelitų manna 35—41

1. Vardas 35
2. Šv. Rašto apsakymas apie manną 36
3. Kiti šv. Rašto tekstai apie manną 37
4. Gamtos manna 38
5. Šv. Rašto mannos klausimo išprendimas

Jericho miesto problema 42—49

a) Naujausioji problemos istorija 42

b) Jerichas šv. Rašte ir istorijoje

c) Jericho iškasenos 44

d) Jerichas iškasenų šviesoje 48

		Pusl.
	Saulės sustojimas	50—58
1.	Juozuės kn. 10, 12—14 tekstas	50
2.	Teksto keblumai ir jo prasmė	51
3.	Klausimo istorija ir problemos išsprendimas	52
	Žmonių gyvybių aukos ir Jeftos įžadas	59—71
1.	Žmonių gyvybių aukos pas izraelitus	59
2.	Žmonių gyvybių aukos pas aigiptiečius	60
3.	Žmonių gyvybių aukos pas asyro-babiloniečius	61
4.	Žmonių gyvybių aukos pas sabiejus	62
5.	Jeftos įžadas. Tekstas ir problemos istorija	63
	a) Filologijos pagalba aiškinant	66
	b) Metafora	
	c) Metominija	67
6.	Jeftos įžado išsprendimas	68
7.	Jeftos auka ir Jahvės religija	69
	Samsono istorija	72—80
1.	Trumpas turinys	72
2.	Samsono istorija ir mitologija	
3.	Problemos išsprendimas:	
	a) Samsono istorijos kilimas ir veikalo rūšis	76
	b) Samsono nepaprasti veiksmai	77
	Iš Aigipto iškasenų	81—91
	Aigipto iškasenų istorija	81
1.	Elefantinos dokumentai	82
2.	Zydų kolonijos atsiradimas Elefantinoje	85
3.	Žydų užsiėmimas Elefantinoje	86
4.	Elefantinos raštas ir Ezdro knyga	87
5.	Elefantinos raštas ir Nehemijo knyga	
6.	Religinė samariečių atskala	88
7.	Pentataucho įstatymas kai del vienos bažnyčios	
8.	Elefantinos raštas ir pranašų knygos	89
9.	Elefantinos rašto kalba	90
	Mesijinė Senojo Įstatymo idėja	92—104
	Kas yra šventoji istorija?	92
A.	Mesijinė idėja nuo pirmųjų tėvų nuopuolio iki Abraomo	93
B.	Nuo Abraomo iki Kristaus:	
	1. Išrinktosios tautos pradžia	94
	2. Išrinktoji giminė Aigipte	95
	3. Religinis auklėjimas Sinajaus pusiausalyje	97
	4. Išrinktoji tauta Žadėtojoje žemėje	
	5. Pranašų laikotarpis	99
	a) Mesijo atėjimo laikas	
	b) Mesijo kilimas iš Dovido giminės Betlejuje	100
	c) Mesijo gyvenimo aplinkybės ir Jo privalumai	
	d) Mesijo ant žemės gyvenimo galas	102
	e) Mesijo karalystė išplėsta po visą pasaulį	
	6. Išrinktoji tauta svetur	103
	Šaltinių sąrašas	105
	Turinys	107